

IV. KÁROLY VISSZATÉRÉSI KÍSÉRLETEI

I. FÜZET

KIADJA A M. KIR. MINISZTERIUM

Budapesti Hírlap nyotttdája

BEVEZETÉS.

IV. Károly király 1918. évi november hó 13-án, Eckartsauban kelt nyilatkozatában (1. melléklet) az államügyek vitelében való minden részvételtől lemondott és azóta állandóan az ország területén kívül tartózkodik. Ez a két tény tette szükségessé, hogy a forradalmi állapotok megszűnésével, az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről gondoskodás történjék. „Alkotmányunk szerint a főhatalom s annak birtoklása a nemzet akaratából ered. Werbőczy hármadik könyvének I. része 3. címe 6. §.”-ában, továbbá a II. rész 3. címe 2. §.-ában világos kifejezésre jut az az elv, hogy a király uralkodói joga és hatalma a nemzettől származik, mely a szent korona jelképében azt a királyra ruházta. Történelmünk egész folyamán a nemzet maga rendelkezett a főhatalom gyakorlása felől, valahányszor azt a királyi szék megürülése, vagy a királyi hatalom gyakorlásában egyéb okból beállott akadály szükségessé tette.” (Az 1910. 1.1. c. indoklásából.) Alkotmányunknak ez az alapelve érvényesült akkor is, mikor a nemzetgyűlés, mint a nemzeti szuverenitás kizárólagos, törvényes képviselője, 1920. évi február hó 28-án, az 1920. I. t. c-t megalkotta. E törvénycikkben megállapítja a nemzetgyűlés, hogy a királyi hatalom gyakorlása 1918. évi, november hó 13. napján megszűnt, egyben rendelkezik az államfői teendők ideiglenes ellátására, kormányzó választása iránt. (12. §.) A további következmények megállapítását, így a királykérdés végleges rendezését is, a nemzetgyűlés kifejezetten *magának* tartotta fenn. A törvény szövege ünnepélyes záradékkal végződik: „Ezt a törvénycikket, mint a nemzet akaratát, *mindenki* köteles megtartani.”

Méltányolva azokat a nagy érdemeket, melyeket „a pusztulás és végenyészet szélére jutott ország megmentésében szerzett”, a nemzetgyűlés 1920. évi. március hó 1-én tartott ülésén, nagybányai Horthy Miklóst Magyarország kormányzójává megválasztotta. (1920. II. t. c.) Ennek az elhatározásának a meghozatalánál a nemzetgyűlés nemcsak az ország belső állapotával és köz-óhajtásával számolt, hanem teljes mértékben figyelemmel volt azokra a követelményekre is, melyeket a nemzetközi helyzet támasztott vele szemben. A nemzeti állam újonnan kialakultrendjének megszilárdítása érdekében, parancsoló szükségességnak látszott az államfő kérdésének sürgős rendezése, annál inkább, miután egységes nemzeti közvélemény a végleges megoldást illetőleg nem alakult ki. De ideiglenes megoldás keresésére kényszerített nemzetközi helyzetünk is. A hirdetett megegyezéses béke helyett, a legyőzöttekre ráerőszakolt békék rendszere következett be, mely a világháború által életre keltett ellentéteket nem enyészttette el. Sőt, a Középeurópában élő népek közt létező problémák módfelett kiéleződtek, az évszázados állami keretek széttrérese chaotikus állapotokat teremtett, minden forrongott, mozgásban volt s az általános bizonytalanság közepette teljes lehetetlenségnek látszott a magyar trón maradandó, biztos alapjait lerakni. Magyarország kiváltképpen még a fegyverszünet állapotában leiedzett s így formailag sem volt a szabad elhatározás és akaratnyilvánítás kellékeinek teljes birtokában. IV. Károly király visszatérését, vagy a Habsburg-ház visszahelyezését célzó minden kísérlet pedig ily viszonyok közt kilátástalannak volt minősíthető. A Magyarországgal szomszédos, újonnan kialakult államok az első perctől kezdve, a legerélyesebben elutasító álláspontra helyezkedtek e lehetőséggel szemben s csatlakozott hozzájuk Német-Ausztria akkori szociáldemokrata kormánya is. Bizonyos híresztelésekre való hivatkozással, mintha az entente főhatalmak készek lennének a Habsburg-dinasztiának a magyar trónra való visszatérését elismernie vagy elősegíteni, a párisi békekonferencia 1920. évi február 2-án, maga is foglalkozott a Habsburg kérdéssel. A neuillyi magyar békedelegációhoz juttatott jegyzékükben, (2. melléklet) a szövetséges főhatalmak hatá-

rozottan állást foglalnak e propagandával szemben. Hangsúlyozzák, miszerint nem áll szándékukban Magyarország belügyeibe beavatkozni, nem fogadják azonban el azt, hogy a Habsburg-dinasztia visszahelyezése kizárólag a magyar nemzet belügye. Sőt kijelentik e jegyzékükben, „hogy egy ilyenfajta restauráció ellentétben állana magával a béke alapjával és ők ezt sem el nem ismernék, sem meg nem tűrnék.” A szövetséges főhatalmaknak ez a döntése képezi az entente hatalmak későbbi állásfoglalásainak is az alapját, melyre adott esetben ismételten történt már hivatkozás.

Mindent egybevetve, a magyar közvélemény megosztottsága, a nemzetközi helyzet bizonytalan volta s az ellenséges külföld beavatkozásának veszélye, a trónkérdés végleges rendezését az alkotmányos rend helyreállításakor kizárta. Minden szempont amellettt szólott, hogy ideiglenes megoldást kell találni. Az 1920. évi I. és II. törvénycikk az adott helyzet bölcs felismerésének a szülötte. Ezzel megeremtődött a törvényes alap, mely biztosította a nemzet békés fejlődését és lehetővé tette egyben az időszerűtlen királykérdés kikapcsolását.

A királykérdés kikapcsolása volt az a vezérelv, melyet az alkotmányos rend helyreállítása óta, az egymást felváltó magyar kormányok a nemzet józanul gondolkozó nagy többségére támaszkodva, következetesen megvalósítani iparkodtak. Erre az óvatos álláspontra a nemzet nem a félmegoldások iránt való előszeretetből helyezkedett, vagy azért, mintha nagy elhatározásokra képtelen lett volna, hanem magatartását egyedül az a tény szabta meg, miszerint előrelátta a veszélyeket, melyek az országra a trónkérdés alkalmyszerűtlen felvetéséből okvetlenül háramlanának. A nemzet meg akarta várni azt az időpontot, midőn szabadon nyilváníthatja akarátát, és minden megkötöttségtől menten, oly irányban hozhatja meg döntését, mely Magyarország érdekeinek a legjobban megfelel. Ezt az álláspontot előreláthatólag magáévá kellett tennie a magyar királynak is, kinek minden cselekedetét természetyszerűleg egyedül a nemzet érdeke irányíthatja. E szilárd elhatározásban nyoma sem volt az

illoyalitásnak IV. Károly királlyal szemben, hiszen a nemzet csupán életbevágó, legfőbb érdekei szerint járt el, de nem volt nyoma a kétszínűségnek, vagy politikai ravaszkodásnak sem, miként azt az ellenséges külföld kezdettől fogva feltüntetni szeretne volna. A felborult európai egyensúly közepette lehetetlenségnek látszott egyetlen problémát: a magyar trón kérdését, külön kiragadni s azt a nemzet javára megoldani. Érett megfontolás eredménye volt ez a döntés s a nemzet, felelős kormányai útján, becsületesen iparkodott annak érvényt szerezni.

Ezt az álláspontot vallotta magáénak kezdettől fogva Horthy Miklós, Magyarország kormányzója is. Természetesen a jogfolytonosság s a magyar alkotmány alapján állott, nyíltan vallotta, hogy Magyarországnak van törvényesen megkoronázott királya s ezt az úgynevezett legitim álláspontját a vele érintkező magyar vezetőpolitikusok, valamint entente-diplomaták előtt is ismételten kifejezésre juttatta. A trónkérdés végleges megoldását illetően, a magyar kormány és magyar törvényhozás felfogásával megegyezően, ő is azt vallotta, hogy ezt a kérdést a nemzet életérdekeinek figyelembevételével lehet csak megoldani, s hogy a nemzet és király e kérdésben, ha majd az időszerűvé válik, megállapodásra kell hogy jusson egymással. A kormányzó IV. Károly királlyal állandó összeköttetésben állott, tájékoztatta őt Magyarország helyzetéről s különös súlyt helyezett a maga részéről arra, hogy nyílt és őszinte viszonya a királlyal semmi által el ne homályosíttassék. A kormányzó törekvéseinek helyességét, a legteljesebb bizalom hangján, IV. Károly király kifejezetten elismerte.

A nemzetgyűlés s a magyar kormány állásfoglalásának megfelelően, az ország kormányzója is óvakodott attól, hogy a királykérdést bármilyen vonatkozásában felvesse, vagy annak a nyilvánosság előtt való tárgyalására alkalmat szolgáltasson. Ily eljárás csak a belső békét bontotta volna meg s az ország érdekének külső vonatkozásokban is árthatott volna. A hallgatást, melyre a kormányzót e kérdésben alkotmányos értelem is kötelezte, már az első időkben többen félreértették s szándékosan is úgy iparkodtak azt

magyarázni, hogy az ország kormányzója a királykérdés megoldásának kitolásával messzebbmenő célokat követ és egyéni szempontok érvényesítésére törekszik. A kormányzó éppen ezért már az elmúlt évben szükségét látta annak, hogy felfogását a nagy nyilvánosság előtt félreérthetetlenül leszögezze s 1920. évi október hó 17-én, Székesfehérvárott, a nemzeti hadsereg bevonulásának emlékére rendezett ünnepélyen, a főispán üdvözlésére válaszolva, rámutatott arra, hogy ujabban minsürübben lehetett észlelni olyan törekvéseket, melyek a király személyének a kérdését igyekeztek előtérbe tolni. A kormányzó beszédében súlyosan rosszaló szavakkal ítélte el ezt a belső konszolidációnkat és külpolitikai feladataink teljesítését megnehezítő oktalan propagandát, mely még az ő személyét sem kímélte meg. Nagy nyomatékkal hangsúlyozta, hogy ez az ország, ezeréves múltjához híven, el van határozva arra, hogy mint királyság folytassa életét. Rámutatott azonban egyúttal arra is, hogy „Magyarországnak a királyi hatalom gyakorlása szünetelésének idejére, a nemzetgyűlés által, a legfőbb hatalom helytartójául megválasztott kormányzója nem élhet vissza e hatalommal, nem nyúlhat a királyi hatalom, nem nyúlhat a királyi trón után”. Azt a meggyőződését fejezte ki végezetül, hogy idővel a gazdag és hatalmas Magyarországnak koronás király fog az élén állani, kit a nemzet tárt karokkal fogad. (3. melléklet.) A kormányzó a nemzet és a király kölcsönös bizalmára s a nemzeti érdekek lelkiismeretes érvényesítésére építette fel egész politikáját. „Mióta a sors engem a megpróbáltatásoknak erre a helyére ültetett”, írja a kormányzó folyó év tavaszán a királyhoz intézett levelében, „szünet nélkül azon dolgozom, hogy ezt a szomorú romhalmazt újra felépítsem. A munka nem könnyű, de előbbre jutottunk. Kiküldöttem utján iparkodtam Felsőgednek a helyzetet megmagyarázni. Türelmet kértem és mindenekfölött bizalmat. Azt a választ kaptam, hogy előzetes tudomásom nélkül kezdeményező lépés nem fog történni.” Ily előzmények után a leg súlyosabb meglepetés gyanánt érte a nemzetet s annak minden felelős tényezőjét, Károly király húsvéti hazakerkezése.

A húsvéti királylátogatás.

Hogy minő befolyások hatása alatt szánta rá magát folyó év tavaszán IV. Károly király a Magyarországra való elutazásra, az teljes világossággal a mai napig felderíthető nem volt. A királynak Pranginsban járt bizalmasai több ízben beszámoltak arról, hogy a király anyagi helyzete nyomasztó és jelentették a magyar kormánynak, hogy a király szeretne mielőbb Magyarországra visszatérni. E hírek következtében a kormányzó s más magyar kormányférfiak is, ismételtén azt az üzenetet küldték a királynak, hogy hazatérése az adott körülmények között teljesen lehetetlen, és kérték őt, várna türelemmel, jelezve, hogy minden elhamarkodott lépés súlyos bonyodalmakat okozna. Az eddigi megállapítások kétségtelenné teszik, hogy IV. Károly király nemcsak Horthy kormányzó és felelős magyar kormány körök határozott tanácsa ellenére jött be f. év tavaszán Magyarországra, de itteni bizalmasai közül sem volt tervébe senki sem beavatva. A látogatás nyilvánvalóan idegen befolyásokra vezethető vissza, melyeknek célját homály fedi. Jelentések számolnak be arról, hogy minő legellen-tétesebb politikai felfogású egyének jutottak be IV. Károly király környezetébe s hogy közöttük kémgyanus, rosszhírű személy, sőt börtönviselt egyén is akadt. Nyomós okok szólnak amellet, hogy a királyt a független szocialisták és kommunisták is állandó ellenőrzés alatt tartották. (4 melléklet) E saját-ságos keverékből álló közvetlen környezet játszotta a húsvéti látogatás előkészítésénél minden valószínűség szerint a főszerepet. De hogy az adott bűnös tanácsért a felelősség kit, mennyiben terhel, az teljes biztonsággal meg nem állapítható.

IV. Károly király-húsvéti utazása sem kül-, sem belpolitikai tekintetben előkészítve egyáltalában nem volt. A király elmulasztotta az ország kormányzóját és kormányát szándékáról előzetesen értesíteni és nem közölte velük, itt tartózkodása folyamán sem azokat az okokat, melyek alapján feltehető lett volna, hogy Magyarországon való maradása az ország létét

nem veszélyezteti. Az utazás technikai részletei viszont a legaprólékosabban elő voltak készítve. A gyanú elterelése céljából, a király már előzetesen sűrűn tett Pranginsból nagyobb kirándulásokat, podgyászának elszállításáról Sixtus páрмаi herceg gondoskodott, idegen névre szóló határátlépési igazolványt Svájcban az egyik kolostor páterje szerzett s kezében volt egy Parisból megküldött A. Sanchez névre szóló hamis útlevél, mely a német és osztrák határon való átutazást lehetővé tette. Az amerikai vöröskereszt egy kísérő levele is mellékelve volt az útlevélhez. A magyar határt mint spanyol állampolgár lépte át. Március 26-án este fél 11 óra tájban érkezett meg Szombat helyre, (5. melléklet), hol gróf Mikes János püspöknél szállott meg.

A további események a Magyar Távirati Iroda jelentéséből már ismeretesek. (6. melléklet). A Szombat helyt tartózkodó Vass József miniszter és az odahívott Teleki Pál gróf miniszterelnök, a királlyal folytatott megbeszélés után, március 27-én, reggel fél 7 órakor, Budapestre indult, hogy a reggel 8 órakor elutazó királyt megelőzve, a kormányzónak a szükséges jelentéseket megtehessek, a miniszterelnök kocsiját ért géphiba következtében azonban, csak a király beérkezése után jöttek meg. A király azonnal felkereste a kormányzót és vele négyszemközt mintegy két és fél óra hosszat tartó megbeszélést folytatott. A tanácskozás lényege a következő:

A király azt a kívánságát fejezte ki a kormányzó előtt, hogy adja át neki a főhatalmat, mire a kormányzó vázolta a király előtt a helyzetet. Utalt az ország közvéleményének készületlenségére és megosztottságára, mely a nemzetgyűlés összetételében is világos kifejezésre jut. Az uralkodói jogoknak Károly király részéről való gyakorlása a jelen körülmények között súlyos belső bonyodalmakat idézne fel, alapján veszélyeztetné a forradalmak után helyreállított belső békét és konszolidációt és ugyanazon időben kívülről fenyegető veszélyeket támasztana. A kormányzót rámutatott azoknak a szerződéseknél a jelentőségére, melyeket Olaszország, valamint a kis entente államai egymás között kötöttek és melyek Károly király

visszatérését a magyar trónra eleve kizárják. Az ország jelenlegi külügyi és katonai helyzetében, a király kívánásának teljesítése csak kedvező alkalmul szolgálna szomszédainknak, Magyarország megsemmisítésére irányuló terveik megvalósítására. A nagy entente államainak álláspontja sem lehet az 1920. évi február 2-iki határozat óta kétséges. Minderre való hivatkozással, a kormányzó arra kérte Károly királyt, hogy álljon el szándékától s a nemzet és király jól felfogott érdekében hagyja el mielőbb az országot.

E kétségbevonhatatlan tényeket a király sem vette tagadásba, kijelentette azonban, hogy a történetek után lehetetlen az országból ismét eltávoznia. A kormányzó, a külső beavatkozás veszélyére való hivatkozással, mely a király távozását rövid időn belül úgyis elkerülhetetlenné tenné, fenntartotta azonban kérését, mire a király figyelmeztette Horthy Miklós kormányzót a neki letett esküjére. A kormányzó feltárta a király előtt, mily súlyos lelki konfliktusba került. Egyénileg legkényelmesebb megoldás lenne, félreállni és átengedni az államfői jogok gyakorlását a királynak, de ezt esküje teszi lehetetlenné. „Egész életemben mindig becsületes ember voltam, esküt tettem Felségednek és ez köt, annak dacára, hogy felmentett alóla,” – mondotta a kormányzó – „de van hazám, van nemzetem, van fajtám, van becsüлетem és lelkiismeretem, mely nem engedi meg, hogy nyílt szemmel behajtsam nemzetemet a megsemmisülésbe.” A király végül is belátta, hogy engednie kell s kijelentette, hogy azonnal távozik az országból. A tanácskozás során a király mindvégig a teljes elismerés hangján beszélt a kormányzóval. Előbb a főparancsnoki tiszte, majd búcsúzóul a Mária Terézia rend nagykeresztjét adományozta neki. A kormányzó a királyi kegy e megnyilatkozásait azonban elhárította magától. A király a fővárosból azonnal elutazott és márciás 28-án, hajnali 5 órakor érkezett vissza Szombathelyre.

A királlyal való tanácskozás befejezése után, a kormányzó a király megjelenése által előidézett súlyos helyzet megoldása céljából, a kormány Budapesten idéző tagjait, valamint a húsvéti ünnepek alatt Budapesten tartózkodó néhány vezető politikust, tanács-

kozásra hívta meg, akik a kormányzónak az ország érdekében követett eljárását teljes megnyugvással vették tudomásul. A királynak az ország területéről való elutazása azonban nem volt oly simán keresztülvihető, miként az eleinte látszott. A király Budapestről Szombathelyre géphiba következtében, megkésve érkezett vissza s e közben utazásának Bécsben és Budapesten is hirtelent, még mielőtt az ország területét elhagyhatta volna. Szombathelyről a király visszaérkezése után, oly értelmű jelentések érkeztek a kormányhoz, hogy a király elutazását felfüggesztette s oly kijelentéseket tesz, mintha a Szombathelyen állomásozó katonaságot újból feliskolteni és uralkodói jogokat gyakorolni szándékoznék. A kormány tagjai, a kormányzó elnöklete alatt ismételtent megtartott tanácskozásokon megállapodtak ennél fogva a teendő lépésekben. Így intézkedés történt az iránt, hogy a nemzeti hadsereg új esküt sehol ne tehessen. A kormányzó március 30-ikán hadparancsot intézett e tárgyban a nemzeti hadsereg összes alakulataihoz. (7. melléklet.) Teleki Pál gróf miniszterelnök, személyesen utazott Szombathelyre, hogy a kormányzó és kormány rendelkezéseinek foganatosítását ellenőrizze s a király személyes biztonságáról gondoskodjék. Minden intézkedés megtörtént az iránt is, hogy a király uralkodói jogokat ne gyakoroljon és szükségszerű ittartózkodásának magánjellege minden tekintetben megővassék. A kormányzó utasítása nyomán, Teleki Pál gróf miniszterelnök gondoskodott arról is, hogy a király az uralkodói jogok átvétele tárgyában, a nemzethez kiáltványt ne intézzen, hogy küldöttségeket ne fogadjon s hogy csak oly egyének bocsájtassanak a király elé, kiknek fogadtatásához Teleki Pál gróf miniszterelnök, előzetesen hozzájárult. A kormány haladéktalanul megtette a lépéseket az iránt is, hogy a királynak Svájcba való háborítatlan visszatérése mielőbb lehetővé tétessék. Teleki Pál gróf miniszterelnök, a nemzetgyűlés április 1-i ülésére kénytelen lévén visszatérni, a kormány képviselőjében Szombathelyre Kánya Kálmán, rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter küldetett ki, ki Szombathelyen a király távozásáig, a kormány nevében való eljárással bízott meg.

Midőn a kormányzó s a magyar kormány Károly

király visszatéréseivel szemben állást foglalt, egyrészt a törvény követelményeinek tett csak eleget, mely a trónkérdésnek a nemzet megkérdezése nélkül való rendezését teljesen kizárta (1920. I. t.-c), másrészt figyelemmel volt a súlyos nemzetközi helyzetre is, melybe az országot Károly király visszatérése a magyar trónra juttatta volna. A csehek és jugoszlávok között 1920. évi augusztus hó 13-án létrejött egyezményt (8. melléklet), melynek éle kifejezetten Magyarország ellen irányult, a cseh sajtóiroda még 1920 november 12-én közzétette volt. Az egyezmény Magyarország provokálatlan támadása esetére szól, már József főherceg kormányzóságának megghiúsítása idejéből ismeretes volt azonban, hogy úgy Cseh-Szlovákia, mint Jugoszlávia is, a Habsburg-ház valamely tagjának a magyar államfői tisztségre való emelését támadásnak minősíti, mellyel szemben magát katonai ellenintézkedések megtételére is feljogosítottnak véli. E megállapodásra támaszkodva jelentette ki két hónappal a király magyarországi utazása előtt Benes cseh külügyminiszter, hogy a „Habsburg-háznak Magyarországra való visszatérése casus bellit jelentene. Hasonló kijelentések történtek nem nyilvános nyilatkozatokban jugoszláv részről is és román, valamint olasz részről jött, a szavakban kevésbé határozott kijelentések ugyanezt a tendenciát szolgálták”. (Gratz Gusztáv külügyminiszter 1921 április 6-iki beszédéből, lásd 29. mellékletet.) Még világosabbá vált ez a cél annak a konvenciónak a szövegéből, melyet közvetlenül a rapallói szerződés aláírása után, 1920 november 12-én, Olaszország és Jugoszlávia kötött egymással (9. melléklet). A békeszerződések végrehajtásán kívül, ez az egyezmény kifejezetten hangsúlyozza annak szükségességét is, hogy a Habsburg-ház restaurációja megakadályoztassák s IV. fejezetében utal arra, hogy a jugoszláv és cseh-szlovák kormány közt létrejött egyezmény ugyanazt a célt szolgálja. A cseh-jugoszláv egyezmény második szakasza katonai térre is kiterjedt, az idevonatkozó rendelkezések azonban, tekintve, hogy az egyezmény a népszövetségnek tudomására adandó volt, külön titkos katonai egyezmény formájában szabályoztatott. A megkötés előtt álló cseh-román és román-délszláv szerződés is előre vetette már

árnyékát, a magyar trónkérdésnek Habsburg értelemben való megoldását gátolva. A nagy entente 1920 február 2-iki határozata óta a magyar kormányhoz beérkezett jelentések pedig mit sem tudtak arról, mintha a szövetséges főhatalmak állásfoglalása a Habsburg kérdésben bármi tekintetben is módosulást szén védett volna, s így kétségtelen volt, hogy a nemzete súlyosan megalázó és létét veszélyeztető külső beavatkozás elkerülésére az egyetlen út az, melyet Horthy Miklós kormányzó s a magyar kormány tényleg választott.

A kormányzónak s a felelős kormánynak az első perctől kezdve elfoglalt (10. melléklet) és cselekedeteiben is kifejezésre jutott emez állásfoglalását a kis- és nagy entente államainak magatartása teljes mértékben igazolta. A király megérkezésének hírére, már március 28 án, délután, kihallgatásra jelentkezett a kormányzónál Anglia és Franciaország főmegbízottja és régebbi utasításaik alapján kijelentették, hogy kormányaik a leghatározottabban ellenzik a Habsburg-ház restaurációját Magyarországon. Ugyanezen a napon, az esti órákban, az olasz ügyvivő is megjelent a kormányzónál és kormánya megbízásából közölte, hogy a Habsburgok visszatérésének a meggátlása az olasz politika sarkalatos elvei közé tartozik és hogy kormánya, adott esetben, ennek megfelelően járna el. (11. melléklet.)

Március 29-én a kormányzó a román követet fogadta, ki határozottan kijelentette előtte, hogy Románia Károly király visszatérését Románia érdekeivel ellenkezőnek lenne kénytelen tekinteni. (11. melléklet.)

Fouchet francia főmegbízott, hivatkozással arra a hírre, mintha Briand miniszterelnök támogatná a Habsburgok restaurációját» Gratz külügyminiszter távollétében, Vass József, kultuszminiszternek, magánlevelet írt, melyben kifejtette, hogy a Nagykövetek Tanácsa a Habsburg ház restaurációja ellen irányuló 1920. február 4-én kelt határozatát, 1921. február 18-án megújította, úgy, hogy ennek folytán kizártnak kell tartani azt, hogy a francia miniszterelnök Károly király eme lépéséhez előzetes beleegyezését adta volna. A francia támogatás kérdését párisi ügyvivőnk a Quai d'Orsayn

szóba hozván, Peretti, a politikai osztály főnöke kijelentette előtte, hogy kormányának az álláspontja nem változott és nem is változhatott. Elismerte, hogy vannak fegyelmetlen politikai tényezők, de ennek a legkisebb jelentősége sincs. (14. melléklet).

Március 29-én a jugoszláv követ tett a kormányzó előtt oly értelmű kijelentést, hogy a Habsburgok visszatérése Magyarországra Jugoszlávia számára casus belit jelentene. (11. melléklet.)

Március 29-én, délután, Lejhanec, cseh-tót ügyvivő, jelent meg a külügyminisztériumban és kormánya megbízásából kifejtette, hogy a prágai kormány álláspontja a Habsburg kérdésben eléggé ismeretes lévén, az nem szorul újabb hangsúlyozásra és ha ebben a kérdésben Magyarország fait accomplit teremtene, kormánya fentartja magának a jogot arra, hogy a szükségesnek tartott rendszabályokhoz nyúljon. (12. melléklet.)

Március 30-án délután Lejhanec ismét megjelent a külügyminisztériumban és kijelentette, hogy kormánya, ha a király az ország területét azonnal el nem hagyná, szövetségeseivel egyetértésben kényszereszközökhöz lenne kénytelen folyamodni. (13. melléklet.)

A kormányzó az olasz és jugoszláv királyság, valamint a cseh-tót köztársaság képviselőjének adott válaszában (11. melléklet) utalt arra, hogy Károly király visszatérésének a kérdése Magyarország belügye s ezért külállamck képviselőivel e kérdésről tárgyalásokba nem bocsátkozhatik. Jelezte egyúttal, hogy az ország érdekében megtette a szükséges lépéseket az iránt, hogy Károly királynak Svájcba való zavartalan visszautazása mielőbb biztosítottassék. Hasonló választ adott a távollevő külügyminisztert helyettesítő Kánya Kálmán rk. követ és megh. miniszter a román, valamint cseh-tót állam képviselőjének, hozzátévéen, hogy a magyar kormány változatlanul azon az állásponton van most is, hogy a király személyének kérdését programjából kikapcsolja s ennél az elhatározásánál egyedül az ország érdekeit tartja szem előtt. (15. melléklet.)

Március 31-én Benes a prágai parlamentben nyilatkozott a Károly király incidensről. (16. melléklet). Beje-

lentette, hogy Jugoszláviával és Olaszországgal, mely államokkal a Habsburg kérdést illetőleg közvetlen megegyezése van, közös eljárásban állapodott meg, és közbelépéséről Londont és Parist is értesítette. Kiemelte, hogy azonnali háborús veszély nem fenyeget ugyan, a kormánynak azonban minden eshetőségre el kell készülnie. Közölte azt a szándékát is, hogy ezt az affért a legnagyobb eréllyel fel fogja használni arra, hogy hasonló eseménynek a jövőben való megismétlődését megakadályozza s ezt az egész Közép-Európa érdeklő kérdést végérvényesen megoldja. Másnap a szenátusban elmondott beszédében (17. melléklet) még ráduplázott előző páriamenti beszédére, rávilágítván messzemenő és a magyar állam legbelsőbb ügyeibe mélyen belenyúló szándékaira. Bevallotta ugyanis nyíltan, hogy a cseh-tót kormány fel fogja használni az utóbbi eseményeket arra, hogy a magyarországi kormánynak Közép-Európa békéjét fenyegető kérdéseit, a nyugatmagyarországi problémát, a Habsburg dinasztia, a magyarországi demokrácia és a lefegyverzés kérdését megoldja.

Április 2-án Lejhanec cseh-tót ügyvivő ismét megjelent a külügyminisztériumban és Khuen-Hédervár gróf, köv. tan. előtt azt a kijelentést tette, hogyha Magyarország akár Károly királyt, akár a Habsburgház egyik másik tagját ültetné a trónra, a prágai kormány, egyetértésben a kis entente többi államaival és Olaszországgal a legenergiusabb eszközökkel lépne közbe.

Április 1-én a Nagykövetek Tanácsa is megszólalt. A magyar kormány párisi képviselőjének jegyzéket nyújtott át, (18. melléklet) melyben felhívja a magyar kormány figyelmét az 1920. február 2-iki határozatra és megismétli abbéli kijelentését, hogy a Habsburgok visszatérése a béke alapelveit veszélyeztetné, ennél fogva azt sem nem ismerhetnék el, sem el nem tűrhetnék. A jegyzék szerint, a szövetséges főhatalmak számítanak rá, hogy a magyar kormány tudatában van annak, mily veszélyt rejtene magában a király visszatérése a magyar trónra s meg fogja ezért tenni a kellő intézkedéseket ezzel a kísérlettel szemben, melynek még esetleges pillanatnyi sikere is, Magyarországra

csak végveszélyt jelentene. A Nagykövetek Tanácsának ezt a jegyzékét a nagyhatalmak budapesti képviselői Teleki Pál gróf, miniszterelnöknek, is átnyújtották azzal a hozzáadással, hogy Károly király magyarországi tartózkodásának meghosszabbítása Közép-Európa békéjét a legnagyobb mértékben veszélyezteti, ennél fogva reméli, miszerint a magyar kormány intézkedni fog, hogy a király haladéktalanul elhagyja az ország területét. Hozzáfüzték, hogy minden felelősséget el kell hárítaniok magukról arra az esetre, ha a magyar kormány nem teljesítené ezt a kívánságot s ha ennek folytán komoly események következnenek be.

A külföld állásfoglalásáról fent vázolt képet kiegészíti végül az az értesítés, hogy a jugoszláv követ és cseh-tót ügyvivő utasítást kapott kormányától április 5-én arra, hogy Károly király elutazását követelő, április 7-én lejáráó ultimátumot adjon át a magyar kormánynak. Ennek az utasításnak a keresztülvitelére azonban már nem kerülhetett sor, mert Károly király időközben eltávozott az országból. (19. melléklet.) Megemlítésre érdemes, hogy a Reuter-ügynökség, az ultimátum átadásáról április 5-én hírt is adott s hogy szerinte az ultimátumot küldő államok között Olaszország is szerepelt.

Mindent egybevetve, a külpolitikai helyzet Károly királynak az országba való visszatérését illetőleg, rendkívül kedvezőtlenül alakult. Az ellenhatás ugyan egyelőre túlnyomórészt csak diplomáciai lépésekben jutott kifejezésre, a külföldi államok követeléseinek elutasítása esetén azonban a katonai nyomás bekövetkezése sem lehetett kétséges. Jugoszlávia idevonatkozó készsége már a király Szombathelyre való érkezését követő második napon, március 27-én, a magyar demarkacionális vonal mentén álló 5 gyalog- és 1 lovas-hadosztály azonnali készenlétbe helyezésével nyert kifejezést, mely intézkedés április első napjaiban még 2, a régi szerb királyság területén állomásozó gyalog-hadosztály készenlétbehelyezésével nyert kiegészítést. A határmenti csapatok harckészültségét Románia is elrendelte, úgy, hogy a nemzetgyűlés, 1921 április 6-án megtartott ülésén, maga Gratz Gusztáv, az akkori kormány külügyminisztere, volt kénytelen megállapítani,

hogy az u. n. kis entente kormányai e kérdésben eleve fenyegető magatartást foglaltak el Magyarországgal szemben és az e tekintetben felelős magyar tényezők az összes rendelkezésre állt információk alapján, arra a meggyőződésre jutottak, hogy szomszédaink a pusztá fenyegetéseknél nem álltak volna meg. A magyar kormány, mondotta Gratz a belső és külső helyzet ismeretében, elejétől fogva, teljesen szolidárisan azt az álláspontot foglalta el, hogy Károly királynak Magyarország területén való megmaradása az adott körülmények között fenn nem tartható. A külföldi beavatkozással szemben a magyar kormány következetesen arra az elvi alapra helyezkedett ugyan, hogy *jogilag* a királykérdést belügynek tartja és visszautasítja a külföld beavatkozását, *politikai* tekintetben természetesen számolt azonban az európai helyzettel, mit a lefolyt nehéz napokban követett politikája is tanusít. (20. melléklet.)

A külpolitikai helyzet, melynek alakulásáról a kormány a Szombathelyt tartózkodó IV. Károly királyt állandóan tájékoztatta, meggyőzte a királyt arról, hogy az országban való maradása az országot súlyos veszedelembé, döntené s főleg a szövetséges főhatalmak április 1-i határozatának megismerése után hajlandónak nyilatkozott arra, hogy az országból ismét eltávozzék. A magyar kormány kezdettől fogva arra törekedett, hogy a király sürgős elutazását és háborítatlan átutazását Ausztrián keresztül, valamint a svájci kormány hozzájárulását a király visszautazásához kieszközölje. (21. melléklet.) Már március 28-án az a kérdés intéz- tetett a budapesti spanyol követhoz, vajjon egy sauf-conduit a király részére nem volna-e kieszközölhető s az idevonatkozó válasz bevárása nélkül, a magyar külügyminisztérium formálisan is azzal a kéréssel fordul még aznap a spanyol követhoz, hogy kormányánál ily irányban a szükséges lépéseket tegye meg. A spanyol követ március 29-én közölte a magyar kormánnyal, hogy kormánya a kérdést mérlegelés tárgyává teszi. Újabb válaszát a spanyol kormány március 31-én küldötte el s ebben vállalkozott az előterjesztett kérés teljesítésére, sajnálatos módon. azonban ez a válasz a táviratnak külföldön való visszatartása következtében,

csak április 3-án este érkezett Budapestre, amikor az elutazás módozatai más úton már szabályozva voltak.

Az osztrák kormány előzetesen nyújtott bialmas tájékoztatása után, mely szerint Károly király átutazása elé akadályokat gördíteni nem fog, svájci ügyvivőnk március 29-én utasított, hogy a királynak Svájcba való visszatéréséhez az engedélyt sürgősen eszközölje ki. Ügyvivőnk március 31-én azt felelelte, hogy a svájci kormánynak a király visszatérése ellen észrevétele nincs, mire március 31-én a bécsi magyar követ utasított arra, hogy az osztrák kormány formális hozzájárulását az átutazáshoz eszközölje ki. A beleegyező válasz március 31-én éjjel érkezett meg.

Az átutazás részleteinek megállapítása végett a magyar külügyminisztérium a budapesti osztrák követtel április 1-én felvette a tárgyalásokat, az osztrák kormánynak azonban kételyei merültek fel aziránt, vajjon Svájc a beutazási engedélyt meg fogja-e tényleg adni? A magyar kormány ennél fogva berni képviselőjét április 1-én éjjel ismét utasította, hogy a kérdést a svájci kormánnyal haladéktalanul tisztázza és eszközölje ki, hogy Svájc döntéséről az osztrák kormány közvetlenül is azonnal értesíttessék. Egyidejűleg a bécsi kormány is feikéretett, hogy a svájci határátlépés részleteit illetőleg a svájci kormánnyal közvetlenül állapodjék meg. A svájci kormány döntéséről az értesítést, mely szerint a királynak a tartózkodást Svájcban ideiglenesen megengedték s erről az osztrák kormányt értesítették, bécsi követünk április 3-án éjjel kapta meg. Ugyanazon éjjel azt is jelentette bécsi követünk, hogy az osztrák szociáldemokrata párt a királyt Ausztrián keresztül bizalmi embereivel akarja kísértetni.

A magyar kormány bécsi képviselőjét, miután az utazás részleteit illetőleg az osztrák kormány itteni képviselőjével már megegyezett, arról értesítette, hogy a király útját entente-tisztek kíséretében fogja megtenni; utóbb a bécsi entente-misszió tanácsára, az osztrák szociáldemokrata párt bizalmi embereinek az utazásnál való közreműködése bizonyos feltételek mellett ugyancsak elfogadtatott.

Miután Ő Felsége időközben könnyebben meg-

betegedett, az automobilon tervezett utazás nem lát-szott tanácsosnak s így a vasúti utazás részleteit illetőleg az osztrák kormánnyal újabb megbeszélések váltak szükségessé. E megbeszélések április 3-án folytak le, az eredetileg április 4-ére tervezett elutazás azonban másnapra tolódott ki, miután vasúttechnikai nehézségekre való hivatkozással az osztrák kormány a szükséges szerelvényt csak április 5-ére tudta rendelkezésre bocsátani. A király így április 5-én, dél-előtt, 10 óra 35 perckor, különvonaton utazott el Szombathelyről és délután 4 óra 10 perckor lépte át Gyana-falvánál a magyar határt. Gyana-falván, a király kísérete gyanánt kirendelt entente-tisztek, a határátlépés előtt, a nagyhatalmak nevében, hivatalosan kijelentették, hogy a király zavartalan utazását Buchs svájci határállomásig garantálják. Az entente-tiszteknek erről a kijelentéséről jegyzőkönyv vétetett fel, (22. melléklet) melyet a magyar kormány nevében eljáró Hegedűs Pál tábornok, továbbá Sigray Antal gróf és az entente-tisztek irtak alá. A magyar határ átlépése után, a király kísérete gyanánt a 3 entente-tiszt s az osztrákok 2 bizalmiférfia szerepelt (23. melléklet).

A király váratlan hazatérése által teremtett súlyos helyzet kedvező megoldását a magyar kormánynak megkönnyítette az a körülmény, hogy eljárásában a nemzetgyűlésnek s az ország közvéleménye túlnyomó részének helyeslésére támaszkodhatott. A nemzetgyűlés húsvéti szünetét megszakítva, április 1-én, rendkívüli gyűlésre gyűlt össze s közfelkiáltással egyhangúlag megszavazta Hencz Károly határozati javaslatát, (24. melléklet) mely hangsúlyozza, hogy a kormányzó a nemzet törvényesen és alkotmányosan megnyilatkozott akaratából gyakorolja az államfői hatalmat. IV. Károly király váratlan megjelenése az országban pedig a fennálló jogrendre veszélyt jelenthetvén, a nemzetgyűlés újból kimondja, hogy az 1920. évi I. t. c. által megállapított közjogi rendhez ragaszkodik, annak megdöntésére irányuló minden törekvés ellen a leghatározottabban felemeli tiltakozó szavát és utasítja a kormányt, hogy annak minden egyoldalú megzavarását megakadályozza. Meskó Zoltán elismerő szavak-

kal emlékezvén meg Horthy Miklós kormányzónak a világháború folyamán tanúsított vitézségéről s a tengeren kivívott sikereiről, valamint a nemzeti hadsereg megteremtése s a rend helyreállítása körül szerzett érdemeiről, a többség által elfogadott határozati javaslatot terjesztett elő, melyben a nemzetgyűlés, a magyar nemzet nevében mély háláját és hódolatteljes, törhetetlen ragaszkodását fejezi ki Horthy Miklós kormányzó iránt, a közelmúlt napok sorsdöntő eseményeiben tanúsított, a nemzet életbevágó érdekeit szolgáló, egyedül törvényes és alkotmányos magatartásáért. (25. melléklet.) Teleki Pál gróf miniszterelnök, ugyanekkor arra kérte a nemzetgyűlést, hogy a kormánynak, a király hazatérésével kapcsolatos tevékenységéről akkor számolhasson majd be, amikor ez az akció már véget ért. (26. melléklet.) A miniszterelnök által előterjesztett napirendi indítvány elfogadásával a nemzetgyűlés a kért bizalmat a kormánynak megadta.

A nemzetgyűlés április 5-iki ülésén, Teleki Pál gróf miniszterelnök, röviden beszámolt a nemzetgyűlésnek a király elutazásáról, minek szükségességében, kijelentése szerint, nagyon kevés kivétellel, az országban mindenki megegyezett. Megelégedéssel állapította meg, hogy a nemzet ezt a teher próbát is kiállotta, mely körülmény alkalmas arra, hogy itthon a nyugaltság érzését fokozza, a külföldnek pedig bebizonyítsa azt, hogy Magyarország a konszolidációnak azt a fokát érte el, amelyen a kormány, nemzetgyűlés, közvélemény és hadsereg teljesen egységes és nem hagyja magát elragadtatni. Közölte végül a miniszterelnök még, azt is, hogy a kormány Ausztriával megállapodott abban a tekintetben, hogy a király utazása Ausztrián át ne csak meg ne zavartassék, hanem teljesen megfelelő formák között történjék. (27. melléklet.) A miniszterelnök másnap folytatta a nemzetgyűlésen beszámolóját, bejelentette, hogy a király az ország területét elhagyta s megállapította egyúttal, hogy a király visszatérése Magyarországra felelőtlen külföldi befolyásra vezetendő vissza. Súlyosan elítélte a tanácsadókat, kik egyformán vétettek az ország és a király ellen s azt a meggyőződését fejezte ki, hogy a

nemzet fokozatos előhaladását semmiféle váratlan fordulattal megzavarni nem szabad. Rámutatott arra, hogy a Nagykövetek Tanácsának április 1-i állásfoglalása, illetőleg e nyilatkozat utolsó sorai voltak azok, melyek a királyt arra bírták, hogy az országot elhagyja. Mi jogosulatlanok tartjuk a külső nyomást, jelentette ki a miniszterelnök, mert ez sem a békeszerződésnek, sem a népszövetség szabályainak nem felel meg és belügyeinkbe való beavatkozást jelent, mely ellen tiltakoztunk az első perctől kezdve. Úgy a magyar kormány, mint a király is, a maga elszántából cselekedet sa nemzet öntudatos magatartásának volt köszönhető hogy e súlyos következményeket maga után vonható esemény úgy folyt le, hogy az nyugodtabban és komolyabban nem is történhetett volna. Végezetül a miniszterelnök beszámolt még arról, hogy az osztrák kormánytól kapott biztosítás ellenére, Brück an der Muhrnál a király vonatát feltartóztatták, s az kisebb kétséget szenvedett. Egyben köszönetét fejezte ki a spanyol kormánynak, mely készségesen törekedett arra, hogy Magyarországot a király elutazásának biztosításával, a felmerült nehézségeken átsegítse. (28. melléklet.)

Teleki Pál után Gratz Gusztáv külügyminiszter szólalt fel s utalással arra, hogy kételyek merültek fel az iránt, vajjon a királynak magyar területen való maradása valóban súlyos külső bonyodalmakat vont volna-e maga után, röviden válaszolt a kis és nagy entent államainak állásfoglalását s rámutatott arra, hogy szomszédaink fegyveres beavatkozásának közvetlen veszélye, valamint az európai kérdéseket elbíráló legfőbb fórumnak, a nagykövetek tanácsának döntése, meggyőzte a királyt a bekövetkező eshetőségek komolyságáról, minek következtében elhagyta az országot. A külügyminiszter rámutatott arra, hogy a történelemben példátlan eset az, amit szomszédaink velünk szemben elkövettek, midőn uralkodónk megválasztásánál szeszélyeik figyelembevételét követelik, sőt valakit, kinek, mint magyarnak, joga van magyar területen tartózkodni, súlyos fenyegetéssel távozásra kényszerítenek, holott ez a fenyegetés szükséges sem volt, mert minden tényező egyetértett abban, hogy

Károly király az ország területét el fogja hagyni. Még különösebb világot vet ezekre a fenyegetésekre az a körülmény, hogy ugyanaz a két állam, amely Károly királynak magyar területről való eltávozását a leg-erélyesebben követelte, a cseh kormány, amint ezt Benes úr a cseh szenátus ülésén maga is kijelentette és a jugoszláv kormány, amint ezt a svájci félhivatalos távirati ügynökség egy közleményéből tudjuk, egyidejűleg lépéseket tett a svájci kormánynál oly értelemben, hogy Károly királyt svájci területre vissza ne bocsássa. Egyidejűleg tehát tőlünk követeltek valamit, másfelől pedig ennek általunk való teljesítését megakadályozni, vagy legalább megnehezíteni igyekeztek, ami e kérdésben követett magatartásukat és ezzel kitűzött céljaikat legalább is gyanús színben tünteti fel. Benes nyilatkozatával kapcsolatban, mely szerint Magyarországra rá kell kényszeríteni azt, amit ő demokráciának nevez, megállapította a külügyminiszter, hogy arcucsapása a demokratikus gondolkozásnak ha valaki a maga nézetét erőszakkal akarja rákényszeríteni valakire. Foglalkozott a miniszter a népek szövetségének egyezség okmányával, mely egyenesen kizár minden háborúval való fenyegetést s kérdezte, miként lehetséges az, hogy oly államok, melyek a népek szövetségének eredeti tagjai sorában szerepelnek, minket háborúval fenyegeessenek? Végezetül azt a meggyőződését fejezte ki, hogy nincs a nemzetnek oly érdeke, s amely nem volna egyúttal érdeke a királynak is, és nincs a királynak oly érdeke, mely nem volna egyúttal érdeke a nemzetnek is. (29. melléklet.) A nemzetgyűlés a kormány bejelentéseit tudomásul vette. A cseh-tót és jugoszláv kormány fegyveres fenyegetésével szemben, mely eljárás a népszövetségről szóló egyezmény rendelkezéseibe beleütközik, a magyar kormány a népek szövetsége tanácsánál óvást emelt, azt a várakozását fejezvén ki, hogy a kis nemzetek védelmére alakult népszövetség meg fogja találni a módot arra, hogy Magyarország politikai függetlenségét az idegen támadással szemben megvédje. (30. melléklet.)

Április 7-én, a napisajtóban közzétette Teleki Pál gróf a király kívánságának megfelelően, IV. Károly

királynak április 2-án hozzáintézett kijelentését, melyben a király az országba való jövetelének és távozásának indító okait tárta fel. E nyilatkozatnak nincs kiáltvány jellege, az ellenjegyezve nincs, hivatalosan közzé nem tétetett és formailag egy Teleki Pál grófhoz intézett kijelentésnek tekintendő, melynek nyilvánosságra hozatalához a király ragaszkodott. E kijelentésében a király visszatérését az országba esküjével és azzal a meggyőződéssel indokolja meg, hogy „e súlyosan megpróbált ország csakis koronás király vezetése alatt tudja visszaszerezni teljes belső nyugalmaát”. Maga részéről is megállapítja, hogy „megszűnt az 1867-iki kiegyezés és a pragmatika szankciónak a feloszthatatlan és elválaszthatatlan birtoklásra vonatkozó része és helyre állt Magyarország teljes állami függetlensége”. Rámutat arra, hogy uralkodói jogkörének elfoglalása most elviselhetetlen megpróbáltatásoknak tenné ki a nemzetet s ezért távozik, bízik azonban az Isteni Gondviselésben, hogy el fog érkezni a pillanat, mikor ismét hazájában maradhat. Addig is, a magyar nemzetet arra kéri, támogassa azt a férfit, ki a nemzetgyűlés bizalma alapján, az államfő nehéz tisztjét betölti és akitől a maga részéről is bizalommal várja a király azoknak az érdekeknek a gondozását, amelyek alkotmányunk szerint, a király és a nemzet harmónikus együttműködését kívánják. (31. melléklet.)

Károly király húsvéti látogatása ezzel befejeződött, a hatás azonban, melyet ez a váratlan esemény kiváltott továbbra is érezhető volt Magyarország külpolitikai helyzetében. Szerbia, mely az április 3-iki koronatanácson a legerélyesebb állásfoglalást és szükség esetén a fegyveres beavatkozás határozta el, a magyar határon négy hadosztályt koncentrált és a repülő alakulatokat, valamint dunai monitorokat készenlétbe helyezte. Károly király távozása után, a szerb sajtó egyértelműen a kísérlet megismétlődése ellen való garanciák foganatosítását követeli: a pécsi területek végleges megtartását, Magyarország lefegyverzését, egy „demokratikus” kormány beültetését, sőt helyelközzel a nyugatmagyarországi korridor létesítését is emlegetve. Mint Magyarország ellen kijátszható atout Károlyi Mihály jött tekintetbe, kinek a szerb sajtó

április 2-iki közlése szerint, a kormány a Jugoszláviában való tartózkodást megengedte és tartózkodási helyéül Raguzát jelölte ki. A kritikus napokban Pasic fogadta Jászit is, és Károlyi belgrádi utazása is tervbe volt véve (32. melléklet.)

Magyarország mielőbbi lefegyverezésének ki-erőszakolását célozza Károly király távozása után a román politika is. Károly király visszatérése nyilvánvaló lökést adott Romániának a kis ententához való csatlakozásának irányában. 1921 április 23-án, a román és cseh-tót kormány megbízottai egyezményt írtak alá, melyet a prágai sajtóiroda június 9-én közzé is tett. Az egyezmény Magyarország esetleges provokációtlan támadásának közös erővel való kivédésére vonatkozik, a katonai egyezség azonban a népszövetséghez való bemutatási kötelezettségre való tekintettel, az egyezmény szövegébe ezúttal sem vétetett fel az a gyanút keltheti, hogy az egyébként is lefegyverzett Magyarországgal szemben kötött védelmi egyezség támadó célokat is szolgál. Az egyezmény 4-ik cikkelye kötelezi a két kormányt arra is, hogy Magyarországhoz való viszonyukat illetően, külügyi politikájuk egyöntetű szabályozása céljából, külön egyezséget kössenek. E külön egyezség keretébe utaltatott a Habsburgkérdés is. (33. melléklet.) Hasonló egyezmény jött létre Jugoszlávia és Románia között is, mely 1921 július 8-án ratifikáltatott. A különbség mindössze annyi, hogy a szerződés éle nem kizárólag Magyarország, hanem Bulgária ellen is irányul. (34. melléklet.) A cseh-szlovák kormány a magyarországi húsvéti eseményeket arra használta fel, hogy a nemzetvédelmi miniszternek 332 millió cseh korona rendkívüli hitelt szavazzon meg katonai beruházásokra. Károly király utazása következtében még Ausztria is jónak látta bizonyos követeléseket támasztani Magyarországgal szemben és Mayr dr. kancellár április 1-i nyilatkozatában, Nyugatmagyarország mielőbbi átadását és a magyar hadsereg létszámának leszállítását jelölte meg elérendő cél gyanánt. (35. melléklet.) A Magyarországot körülvevő ellenséges gyűrű, mely a Habsburg restaurációval élesen szembeszegült, IV. Károly király húsvéti látogatása következtében, kétségtelenül még összébb szo-

rult s egy újabb kísérlet esélyeit még kilátástalanabbá tette.

A külpolitikai helyzet ilyenén alakulása dacára a kormányhoz egyre érkeztek hírek arról, hogy a király az országba a legrövidebb időn belül újból visszatérni szándékozik s hogy közvetlen környezete ismét meglepetés elé akarja állítani a magyar nemzetet. Hitelt érdemlő jelentés szerint, Károly király, a távozását sürgető kormányt, már húsvétkor hűtlenséggel vádolta és bizalmasai előtt kijelentette, hogy két hónapon belül visszatér. Julius közepén, megbízhatónak bizonyult jelentés érkezett a magyar kormányhoz (86. melléklet), mely szerint a király július 21-én Hertensteinből elutazni készül és Bajorországon át, a Dunán érkeznek Magyarországra. E terv szerint, a király Komáromból Szombathelyre ment volna, hol Szmrecsányi, Andrássy, Beniozky és Gratz közreműködésével, kormányt alakítana és átvinné az államfői hatalmat. Julius 21-én távirati jelentés érkezik, hogy a király július 24-én reggel 6 órakor, kíséretével a Dunán Komáromba érkezik. A kormány a jelentések alapján megtette a megfelelő óvintézkedéseket, úgy, hogy a királyt még Hertensteinban sikerült megállítani.

Bethlen István gróf miniszterelnök, ki Teleki Pál gróf visszalépése után, 1921 április hó 15-én nevezett ki miniszterelnökké, ismételten érintkezést keresett e tárgyban IV. Károly király bizalmasaival, így első sorban Gratz Gusztávval és Andrássy Gyula gróffal s azt a kérést intézte hozzájuk, hassanak oda a királynál, hogy minden elhamarkodott elhatározást kerüljön s vegye figyelembe azokat az információkat, melyekkel a helyzetet alaposan ismerő felelős magyar kormány neki szolgál. A király említett bizalmasai viszont ismételten szóvátették a kormánynál a király vagyoni helyzetét, minthogy a király jövedelme a svájci tartózkodás költségeit nem fedezte s így a királynak Svájcban való megmaradhatása érdekében, anyagi helyzetének rendezése kívánatosnak látszott. Miután a király visszatérési szándékáról folytatólag több ízben is érkezett jelentés (így augusztus 18-án és szeptember 6-án) a kormány minden alkalommal kénytelen volt a határ őrizetére, valamint puccs előkészítése

esetén a rend fentartására szükséges óvintézkedéseket megtenni. Maga Gratz Gusztáv is, több ízben nyugtalan volt s a királytól érkezett hírek hatása alatt, felkereste Bethlen István gróf miniszterelnököt s azt a meggyőződését fejezte ki előtte, hogy a király csak az esetben lesz visszatartható a húsvéti utazáshoz hasonló vállalkozások megismétlésétől, ha abban a meggyőzésben fog élni, hogy a magyar politika automatikusan is az ő visszahívásával fog végződni. Ez a meggyőzés ezidőszerint azonban hiányzik belőle.

Gratz és Andrassy a politikai helyzet megbeszélése során ismételten rámutattak gróf Bethlen István előtt arra az álláspontjukra is, hogy a királykérdés kikapcsolása az úgynevezett „szabadkirályválasztóknak” kedvez, mert a királykérdést szavazattöbbséggel, közmegnyugvásra eldönteni nem lehet s így, hacsak a kikapcsolási politikát a kormányzati tényezők nem egészítik ki oly pozitív törekvésekkel, melyek a közvéleményt a maga egészében a legitimitás alapján tömörítik, a legitim megoldás lehetősége soha sem következik be. Gratz és Andrassy arra törekedett ennél fogva, hogy a kormányt rábírja arra, hogy a király érdekeit szolgáló propagandát tegye lehetővé, kívánták továbbá azt is, hogy a kormány külpolitikája IV. Károly király visszahozatalának előkészítését tűzze ki céljául. A király megnyugtatóására, kijelentésük szerint, ez volna az egyedüli mód.

E kívánságok teljesítése elől Bethlen István gróf mindannyiszor kitért, azzal, hogy egy restaurációt előkészítő magyar külpolitika csak fokozná a kisentente államainak gyanakvását s erősítené összetartásukat, valamint agresszív szándékaikat Magyarországgal szemben. Nemcsak a nemzetre volna káros, de IV. Károly király céljait sem szolgálná. A nemzet megerősödése s az alkotó energiák összefogása a belpolitikai téren is csak az esetben várható, ha az éles belső ellentéteket felidéző közjogi problémák időszerűtlen felhánytorgatása elkerültetik s a nemzetet az ezidőszerint semmiféle eredménnyel sem kecsegtető közjogi harcoktól sikerül megóvni. Másfelől, a vett jelentések hatása alatt, a kormányzó s a magyar kormány komoly lépésre szánta rá magát s 1921 augusztus 29-én Horthy Miklós kormányzó levelet írt IV. Károly királynak, feltárva előtte

az ország helyzetét. A kormányzó ismertette a külpolitikai helyzetet, mely a kisentente-szerződések kiegészülése következtében, a király visszatérését illetőleg húsvét óta még kedvezőtlenebbre fordult s kötelességszerűen annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy ezidőszerint nemcsak hogy minden restauráció lehetetlen, de a király ily irányú elhatározása az ország megsemmisülését s ezzel minden restaurációs lehetőség végét is jelentené. E lépés megadná a kisententének a várvavárt ürügyet Magyarország feldarabolására. A kormányzó biztosította ezúttal is a királyt arról, hogy semmi sem áll tőle távolabb, mint hogy jelenlegi tisztségéhez ragaszkodják, vagy pláne annak megnagyobbítására törjön. Egyedüli törekvése: az országot, melynek élére, kívánása ellenére, az események s a nemzet bizalma állította, kivezetni a mai helyzet súlyos nehézségei közül. Rámutatott a kormányzó a király visszatérésének belpolitikai akadályaira is, melyek kétségtelenül fennállanak és figyelmen kívül hagyva, csak súlyosbítanak a szomszédaink fenyegető magatartása által előidézett nehéz helyzetet. Ezt a levelet, mely Bethlen István gróf, miniszterelnök tudomásával íródott, Gratz Gusztáv szeptember hó első napjaiban vitte el a királyhoz Svájcba. A miniszterelnök Gratzzal és Andrássyval a király megnyugtatóra szánt levelet előzetesen megtárgyalta, Andrássy és Gratz a levélben foglalt biztosítást maguk részéről kévéseitek s azt óhajtották volna, hogy a kormányzó és a kormány IV. Károly király személye mellett magát világosan kösse le.

Folyó évi szeptember hó elején Gratz Gusztáv jelentkezett Svájcban a királynál s átadta neki a kormányzó rábízott levelét. A levélhez a külügyminisztérium mellékelte volt egy áttekintést a külpolitikai helyzetről s Gratz Gusztáv arra kérte a magyar kormányt, hogy adjon meg a jövőben is a királynak minden tájékoztatást, ígérve, hogy a király is a magyar kormány rendelkezésére fogja bocsátani a külpolitikai helyzetről hozzá beérkező jelentéseket. A magyar kormány valóban súlyt is helyezett arra, hogy Gratz és Andrássy a külpolitikai helyzetről állandóan tájékozva legyen, a IV. Károly királyhoz beérkező jelen-

tésekről a magyar kormányhoz azonban csak egy ízben érkezett közlés, mely semmiféle lényeges mozzanatot nem tartalmazott.

Svájcból hazatérve, Gratz Gusztáv, főleg a király vagyoni ügyeinek rendezését sürgette s a kormány hozzájárulását kérte ahhoz, hogy a Kígyó-téren levő királyi bérház, a ráckevei-uradalom, valamint a magyar koronajavak tartozékát képező, nagyobb mennyiségű bor értékesíthető legyen. Bethlen István gróf e kívánsághoz azzal a feltétellel járult hozzá, hogy az értékesítés után előálló tőke Magyarországon marad s annak csak a kamatai használhatók fel. E pénzügyművelet keresztülvitelére azonban már nem került sor. Gratz Gusztáv sürgette továbbá a magyar kormánynál Károly király Svájcban való tartózkodásához a folytatólagos engedély ki eszközzését is. Károly király a svájci szövetségi kormánytól visszatérése után, eredetileg csak három hónapra kért tartózkodási engedélyt, (37-ik melléklet), jelezvén, hogy augusztus hónap folyamán Svájcot elhagyni szándékozik. A svájci kormány az engedélyt május 19-én 3 hónapra megadta. Határozatát ahhoz a feltételhez kötötte, hogy úgy a király, mint környezete, minden politikai tevékenykedéstől tartózkodik s esetleges kiutazását legalább három nappal előbb bejelenti. Kikötötte a szövetségtanács még azt is, hogy amennyiben a király Hertensteinon kívül kívánna ideiglenesen tartózkodni, eziránt a politikai osztállyal előzetesen érintkezésbe lép. (38. melléklet.) Ugyanekkor a király Angol országgal, Luxemburggal és Spanyolországgal is levelezést folytatott, esetleges ott tartózkodása tárgyában. (39. melléklet.) E tárgyalások egyelőre eredményre nem vezetvén, Bánffy gróf, külügyminiszter, a Svájc részéről engedélyezett három hónapi tartózkodási idő letelte előtt, berni ügyvivőnk útján felkérte a svájci kormányt a király svájci tartózkodási engedélyének meghosszabbítására. A magyar kormány nyomatékosan rámutatott ezúttal is azokra az érdekekre, melyek az engedély megadását az európai béke érdekében indokolják. (40. melléklet). Július 20-án, berni ügyvivőnk azt jelenti, hogy az angol, francia és olasz kormány közbenjárt a spanyol kormánynál Károly

király ott tartózkodása érdekében s a spanyol kormány arra kérte a svájci kormányt, hogy az előkészületek időt igényelvén, Károly király svájci tartózkodási engedélyét októberig hosszabbítsa meg. A svájci szövetségtanács a spanyol kormány kérelméhez hozzájárult s közölte ügyvivőnkkel, hogy ha az előkészületek befejezve nem lennének, Károly király elutazását október folyamán sem fogja szorgalmazni. (41. melléklet.) Bánffy gróf külügyminiszter október 9-én, miután a Spanyolországba való elköltözés addig még rendezve nem volt, újólá arra utasította berni ügyvivőnköt, tolmácsolja a szövetségtanácsnál a magyar kormánynak azt a kérését, hogy Károly király svájci tartózkodásának ne támasszon nehézséget mindaddig, míg Spanyolországgal a király ottani elhelyezkedésének kérdése elintézve nincsen. (42. melléklet.) A magyar kormány e szerint a svájci kormánynál minden esetben idejében lejárt és biztosította is a király zavartalan svájci tartózkodását. A kormány a királynak Svájcban való megmaradását annál inkább biztosítani óhajtotta, mert bukaresti ügyvivőnk június 2-iki (43. melléklet), valamint berni ügyvivőnk szeptember 2-iki jelentése (44. melléklet) ismételten ráirányította a kormány figyelmét arra, hogy a király hazatérési szándékáról elterjedt hírek a kis-entente kormányainál minő ellenhatást váltottak ki. Ily körülmények között következett be IV. Károly király 1921. évi október hó 20-iki, második magyarországi utazása.

Az októberi fegyveres kísérlet.

A húsvéti utazás óta IV. Károly király a Magyarországra való visszatérés gondolatával állandóan foglalkozott, sőt ismételten megállapított volt bizonyos határnapokat is, melyeken folyó év nyarán Magyarországra visszatérni szándékozott. É terveit a legnagyobb titokban iparkodott megvalósítani, azok azonban teljes homályban nem maradtak s úgy a kis-entente kormányai, mint a magyar kormány is, több ízben tudomást szerzett róluk. E tervezetések jelentékenyen hozzájárultak ahhoz, hogy a kis-entente által Magyar-

ország körül font diplomáciai és katonai gyűrű mind szorosabbá vált s a kis-entente államai egymás között, úgy a közzétételre szánt politikai egyezményekben, mint a titokban megkötött katonai konvenciókban is, teljesen megállapodtak az együttes eljárásra nézve, melyet ennek az eshetőségnek a bekövetkezésekor követni fognak. IV. Károly királynak ez a szándéka a kis entente államait a jelek szerint nem érintette kellemetlenül, sőt kormányaik tőlük telhetőleg azon voltak, hogy az mielőbb tényleg kivitelre kerüljön. Ezért a svájci szövetségi kormányt abban az irányban iparkodtak befolyásolni, hogy IV. Károly királynak a tartózkodási engedélyt svájci területen ne adja, illetőleg ne hosszabítsa meg, remélve, hogy ez esetben a helyzet; nyomása fogja IV. Károlyt visszatérésre kényszeríteni. A magyar kormányhoz a király szándékát illetőleg beérkezett jelentések eredete semmi kétséget sem hagyott fenn azok komolysága iránt s a kormányzó és kormány úgy a király bizalmasai, mint közvetlenül hozzá intézett kérések és információk alakjában, egyrészt a kül- és belpolitikai helyzetnek reánézve kedvezőtlen alakulásáról állandóan tájékoztatták a királyt, másrészt Svájcban való tartózkodását számára lehetővé tették, sőt a svájci kormány figyelmét is felhívták visszatérési szándékaira s a kormányhoz beérkezett hírekre. A svájci kormány, a maga részéről, a király elutazási terveinek megfigyelése céljából, szükségesnek vélt rendőri intézkedéseket tényleg meg is tette. Intézkedései során természetesen tapintatosan járt el annál is inkább, mert bízott a király ígéretében, mely szerint a svájci kormány előzetes értesítése nélkül, az ország területét el nem hagyja. Hogy a király októberi utazása mindamellett teljesen észrevétlen maradt, az annak az óvatos előkészítésnek tudható be, mellyel az utazás részletei előre szabályoztattak.

A Svájcban utólag eszközölt megállapítások szerint, (45. melléklet) az utazás keresztülvitelénél a főszerepet a királyné vitte. A repülés előkészítésével járó feladatokat Miksa főherceg végezte, az utazás rendezését Borovicéni követségi titkár vállalta, míg a sajtóban Werkmann százados fejtett ki nem mindig ügyes propagandát. A podgyászt Hertensteinből Borovicéni

és felesége még október 10-én elszállították. A kevésbé megbízhatónak tartott svájci személyzet eltávolítása céljából, napokkal az elutazás előtt, a királyné komornája palotaforradalmat rendezett s a svájci hatóságok megnyugtatóására Werkmann a hertensteini kastélyt, október folyamán, téli tartózkodásra rendezte be, azt a látszatot iparkodván kelteni, hogy a király továbbra is Svájcban akar maradni. Két nappal az elutazás el ott a király magához kérte a lucerni politikai rendőrség vezetőjét, kijelentvén előtte, hogy nem áll szándékában Svájcból eltávozni. A titoktartás érdekében, a király közvetlen környezete sem volt teljesen beavatva a tervbe, így például Ledochovszky gróf csak október 20-án délelőtt, utazás közben, szerzett tudomást arról, hová készül utazni a király s e hír oly váratlanul érte őt, hogy a felindulástól rosszul lett.

Október 20-án déli 12 óra 14 perckor indult el a király és a királyné a dübendorfi repülőtérrel magyarországi útjára. Délután 4 óra 10 perckor történt leszállásukról és fogadtatásukról a „Sopronvármegye” október 22-iki száma részletesen beszámol. (46. melléklet.) Az utazással kapcsolatban megemlítesre érdemes körülmény, hogy a Kolozsvári Keleti Ljság október 17-iki, valamint a belgrádi Politika október 19-iki száma, (47. melléklet) megemlékezett arról, hogy a király a legközelebbi napokban Magyarországra érkezik, s a londoni Times is kapott október derekán ilyen táviratot. (48. melléklet. A „Sopronvármegye” beszámolója a királyi pár elutazásáról, melyet nyilvánvalóan a királyi pár közvetlen környezetéhez tartozó egyén mondott tollba, továbbá Boroviceninek a fegyveres kísérlet megghiúsulása előtt leadott interviúja, mely a Sopronvármegye közlésével csaknem teljesen azonos és a párisi „Le Temps”-ben is közöltetett, (49. melléklet.) kétségtelenné teszi, hogy a terv végrehajtására a király és környezete jó előre készült s hogy a király magyarországi bizalmasai közül, többen előre be voltak abba avatva s a király az általuk megjelölt időpontban hajtotta tényleg végre szándékát. Az időpontot alkalmasnak ítélvén meg, Ostenburg futár útján udatta a királlyal, hogy a kísérlet ideje elérkezett s egyidejűleg Alexy és Fekete repülő kapitányt is elkül-

dötte a királyhoz. Nem tulajdonítható pusztán véletlennek az sem, hogy a király repülőgépe éppen Dénesfa közelében szállott le, hol Andrassy Gyula gróf unokája keresztelőjét ünnepelte. Az előzetes informáltság mellett szól az is, hogy Gratz Gusztáv, ki a kormány megbízásából útban volt Portorose felé, továbbá Rakovszky és Lehár ezredes, Sopronban voltak és az első perctől kezdve, a király rendelkezésére állott. Mindezt igazolja Gratz Gusztávnak és Andrassy Gyula grófnak a „Manchester Guardian”-ban megjelent nyilatkozata is, mely már a puccs leverése után tétetett. (50. melléklet.) A budapesti intézkedések végrehajtásával megbízott Beniczky Ödönnel együtt, az említettek tekinthetők a puccs itthoni részének rendezői és előkészítői gyanánt.

Miközben a király Lehár és Ostenburg valamint Kakovszky, Andrassy és Gratz társaságában új kormány kinevezéséről tanácskozott, Bethlen István gróf miniszterelnök, október 20-án Pécsre utazott s ott 21-ikén elmondotta nagy érdeklődéssel várt beszédét, melyben részletesen foglalkozott a király kérdéssel is. (51. melléklet.) A miniszterelnök-szándéka az volt, hogy a nemzeti célok megvalósítására alkalmas pártokat egy egységes pártban tömörítse, mely a királykérdés belpolitikai megvitatását mellőzve, annak tisztázatlan külpolitikai vonatkozásait iparkodik először megoldani s ezzel az ország közvéleményét egy táborba terelni.

Bethlen István gróf beszédében rámutatott arra, hogy a királykérdést egyfelől jogi-, másfelől politikai szempontból kell megbírálni. Jogi tény az, hogy Magyarország független állammá lett s hogy Magyarország uralkodója nem lehet többé egyúttal más ország uralkodója is. A magyar királynak e követelmény tekintetében tehát nyílt biztosítékokat kell adnia. A királyi hatalom gyakorlása azonban nemcsak jog, hanem kötelesség is. A legitim, törvényes alap a trón betöltésének jogi feltétele. Ahhoz azonban, hogy a király tényleg uralkodhassék, a politikai előfeltételek megteremtése is szükséges. A nemzet megbízásából a kormány köteles ezeket a kérdéseket tisztázni a királlyal és felvenni a diplomáciai érintkezést a nagyhatalmakkal is abból a célból, hogy velük a nemzet álláspontját megismertesse

és a királykérdés rendezését lehetővé tegye. Míg ezek a tárgyalások eredményre nem vezettek, a királykérdést sem egyik, sem másik irányban eldönteni nem lehet. „Mi sem puccsot, sem detronizációt semmi körülmények között el nem fogadunk – mondotta a miniszterelnök – mi tárgyalni akarunk és csak azután dönthetünk. Türelemmel és becsületes törekvéssel kell a kérdést megoldanunk, minden más kísérletpolgárháborura vezetne.” Közben a király és a királyné, október 21-én, a hajnali órákban Rakovszky, Andrassy és Gratz kíséretében, a Cziráky kastélyból Sopronba utazott, ahová hajnali négy óra tájban érkezett meg s a volt 48-as gyalogezred laktanyájában ütötte fel hadiszállását. Magához hívatta a kormány képviselőjében Sopronban tartózkodó Hegedűs Pál altábornagyot, ki a király felszólítására letette a királynak az esküt. A király új kormányt is designált, melyben Rakovszky István elnökön kívül, Andrassy Gyula gróf külügyminiszter, Lehár Antal báró ezredes, honvédelmi miniszter, Beniczky Ödön belügyminiszter, Gratz Gusztáv pedig pénzügyi- és kereskedelemügyi miniszter gyanánt szerepelt. A földmivelésügyi tárca egyelőre betöltetlen maradt, a kultusztárca pedig Rakovszky Apponyi Albert grófnak tartotta fenn. A király Sigray Antal gróftól Nyugatmagyarország kormányzójává nevezte ki. A soproni helyőrség október 21-én délután a királyi pár jelenlétében Ostenburg őrnagy vezetése alatt ünnepélyesen letette az esküt. Az eskü letétele után Hegedűs altábornagy felkereste a szövetségszövetségi tábornoki bizottságot és Gorton tábornokkal közölte, hogy a király parancsára vele, és az Ostenburg zászlóaljjal együtt Sopront elhagyja. Az Ostenburg zlj. felváltására pedig Renner ezredes zászlóalját rendelte Sopronba.

A királyi pár és kísérete 21-én 23^h30-kor egy kórházvonatra szállott fel és 22-én a hajnali órákban Sopronból Budapest felé indult. Kíséretében volt Rakovszky, Andrassy és Gratzon kívül a presztív kormány hadügyminisztere Lehár Antal báró is, kit a király egyúttal vezérkari főnökévé is kinevezett. Az Ostenburg zászlóalj, mely Sopronban az entente tábornokok rendelkezésére, mint nemzetközi „katonaság” visszamaradt volt, két vonaton szintén

követte a királyt. A budapesti út minden részlete pontosan elő volt készítve és tervszerűen lett végrehajtva. A fegyveres rajtaütési kísérlet sikere mindenekelőtt a meglepetésre volt alapozva s a király érkezésének első percétől kezdve a terv értelmiszerzői a leggondosabban ügyeltek arra, hogy az események híre Budapestre el ne juthasson. A királynak Sopronba való megérkezésével egyidejűleg Sigray Antal gróf kormánybiztos Vas, Sopron és Mosón vármegyében az interurbán beszélgetéseket tökéletesen letiltotta, indokul a nyugatmagyarországi kérdést hozván fel. E rendelkezés betartására a legszigorúbb intézkedéseket tette meg és odáig ment, hogy Szombathelyen a postát rendőrséggel szállatta meg.

A király a nemzeti hadsereg főparancsnokságát még Sopronban személyesen átvette. (52. melléklet.) A nyugati vármegyékben levő parancsnokságokhoz e tárgyban a király nevében parancs ment, figyelmeztetvén őket, hogy ezentúl az összes katonai személyek és polgári állami alkalmazottak kizárólag csak a királynak annak idején letett esküre kötelezettek. Az egyes alakulatok hajlandóságának a megnyerése céljából, a legkülönfélébb eszközök használtattak fel, melyek alkalmasaknak látszottak arra, hogy a csapatokat a valószínűségi helyzet felől megtévesztve, őket a királyhoz való csatlakozásra bírják. A valóssággal ellenkező tények hirdetése dolgában, Lehár ezredes járt elől, ki már október 21.-én azt közölte Hegedűs altábornagy - gyal, hogy „az egész ország, de különösen a nemzeti hadsereg, csaknem teljesen a király szolgálatában áll.” Ugyanekkor arról is tett Lehár említést, hogy az ország 30 helyőrsége a király oldalán van, hogy Budapesten, hol Beniczky mindent a legpontosabban előkészített, 4 gyalogezred és 2 főiskolai tiszti zászlóalj a királyhű csapatokhoz csatlakozik és hogy Sárkány altábornagy, körletparancsnok, királyellenes lévén, azóta már el van fogva. Lehár ezredes ezt a becsapásra alapított módszerét még akkor is alkalmazta, midőn a sikerre kilátása már alig lehetett, így október 23.-án reggel körtáviratot küldött még a Dunántúl állomásfőnökeinek, közölve, hogy ellenséges tüzéréség teljesen a kezükbekerült. Leháron szinte túllícitált gróf Mikes János

szombathelyi püspök, ki a püspöki palota erkélyéről tudatta az egybegyűlt néppel, hogy a király nagy lelkesedés közepette bevonult Budapestre, felmutatva az idevonatkozó táviratokat is. A külpolitikai számvetés e kísérlet során ugyanezeket a kritikai hibákat mutatta fel. Gratz Gusztáv október 21.-én Hegedűs altábornagy kérdésére kijelentette, hogy a „nagy entente a király vállalkozását jóindulatú semlegességével kíséri, úgyszintén Cseh-Szlovákia és Románia is, Jugoszlávia 60% ban mellettünk van, így csupán egy elenyésző csekély rizikóval kell számolni.” Az események azután alaposan rációfoltak ezekre a kijelentésekre.

A módszerek, melyekkel a lázadást helytelenítő fegyveres alakulatokat Lehárék ártalmatlanná tenni iparkodtak, igen különbözők voltak. Így a Kismarton-tól Nagymartonig terjedő vonalon tartózkodó felkelőket, kik ruhaneműekben nagy szükségét szenvedtek, megbízottaik azzal csalták be Sopronba, hogy ott ruhát fognak kapni. A felkelőket kerülő úton Sopronba hozták s ott a kaszárnnyába kísérték őket, honnan többé nem távozhattak el. Szombathelyen azt a hírt terjesztették el, hogy a puccs a kormányzó és az entente beleegyezésével történik, sőt a tüzérezred eskütelele előtt az is közöltetett, hogy a kísérlet a kormányzó és a budapesti kormány tudtával vétetett fogamatba. Győrött Lőrinczy tábornok, a kormányzó katonai irodája jelzéssel, apokrif táviratot kapott, melyben a kormányzó Lőrinczy tábornokot felmenti esküjétől, és felszólítja, hogy csatlakozzék a királyhoz. A szombathelyi csendőrség felesketése körül kifejlődött hosszas vitát is a király-pártiaknak az az érvelése döntötte el, hogy a királykérdésnek puccsszerű megoldása a kormányzó és a kormány kívánságára történik, tekintettel az entente részéről egyébként várható nehézségekre.

Jellemző, hogy a nyugatmagyarországi felkelők egyik vezetőjének, Héjjas Ivánnak a hajthatatlanságát minő eszközökkel iparkodtak leszerelni. Hozzáküldött futárok útján, ismételten Nyugat-Magyarország fővezérséget ígérték neki, ha megmarad az elszakadásra ítélt területen és nem vesz részt a puccs leverésében. Megtévesztésül hamis táviratokat mutattak fel előtte, melyek szerint a király bevonult már Buda-

pestre, és Belitska honvédelmi miniszter felszólítja Héjjast, hogy álljon a király rendelkezésére. Szükség esetén fenyegetések is alkalmaztak, így Baur ezredest Szombathelyen, a tüzérség felvonultatásának hangoztatásával iparkodtak megfélemlíteni. A budaörsi ütközetben elfogott tisztekkel szemben a presszió számtalan módját alkalmazták. A kormányzóhoz hű, magasrangú fogoly tisztekkel is méltatlanul, sőt durván bántak, így egy elfogott ezredesnek a király vonatán az ablakból lelövés terhe alatt tilos volt kinézni. Mélyen felháborító volt az az elbánás, melyben a budaörsi ütközet folyamán elfogott egyetemi hallgatók részesültek. A vitéz diákok közül többeket, fogságba jutásuk után öltek meg, puskatussal fej beverve, leszúrva, vagy lelőve őket. Az egyetemi hallgatók aránylag nagyobb vesztesége ennek a körülménynek tudható be. Toókos őrnagyot, az elfogott egyetemi hallgatók megmaradt részével ezután Budaörs vasúti állomáson, $\frac{3}{4}$ órán át, saját csapataink ágyútűzében tartották s csak akkor vitték őket hátra, midőn az ágyútűz következtében, nekik is voltak veszteségeik. Míg egyfelől kíméletlen volt a megtorlás, addig a lázadás tevékeny résztvevői már előre biztosították maguknak a jutalmat. Lehár ezredes még az elindulás előtt tábornokká, Ostenburg őrnagy pedig ezredessé neveztetett ki, sőt Lehár segédtszjtje, Oswald főhadnagy is századossá lépett elő. Bozó ezredest Győrött gyors csatlakozásának elismeréséül, tábornokká nevezte ki a király. Baur ezredes megnyerése céljából, a király megbízottai automobilon vitték el neki Szombathelyre a király által adományozott arany vitézségi érmet, Baur ezredes azonban elhárította ezt magától. A szombathelyi tiszteket a Ranzenberger-féle csendőrzászlóalj ellen való testvérharcra azzal óhajtották rávenni, hogy a Lehár által propaganda célokra küldött 100.000 korona kiosztását helyezték kilátásba. Az Ostenburg parancsnoksága alatt álló II. sz. csendőrtartalék zászlóalj az eskü letétele után a jobb hangzású „Gárdaezred” elnevezést nyerte. A szenvedések ellenértékeképpen, melyek e kísérlet nyomán, az országra várakoztak, a nemzet is megkapta a maga vívmányait: elrendeltetett, hogy az eddigi katonai kitüntetések osztrák címerei helyett, a magyar címer, a fekete sárga

szalag helyett pedig a nemzeti színű szalag viselendő. Egyébként az új eskü, melyet a csapatok tettek, azonos volt a régi honvédségi esküvel, mely Ausztria császárijának stb. és Magyarország apostoli királyának fogadott hűséget.

A puccs-kísérlet megtévesztő beállítása dacára, mely olybá tüntettetett fel, mintha a kormányzó és gróf Bethlen István kormánya azzal egyetértene, valamint az előnyomulás sikeréről elterjesztett hamis hírek, a jutalmazások és fenyegetések ellenére, a Dunántúlon, levő csapatoknak csak egy részét sikerült a helyzet mibenléte felől ideig-óráig megtéveszteni és törvénytiszteletében megingatni.

– A második csendőrzászlóalj, mely Sopron helyőrségét alkotta, parancsnokának, Ostenburgnak, a rendeletére, a királynak október 21-én délután elsőnek tette le az esküt. Szombathelyen Guillaume tábornok körletparancsnokot október 21-én délután Sigray fő-kormánybiztos rendeletére elválták a Budapesttel és Sopronnal való táviró- és távbeszélő érintkezés minden lehetőségétől. Az elzárás oly tökéletes volt, hogy a király soproni időzése folyamán, Sopronon túl, erről egyetlen hír el nem jutott s így Guillaume tábornok csak október 21-én éjjel szerzett az ide vonatkozó bizonytalan hírekről tudomást, mire 22-én a hajnali órákban a postát és középületeket katonasággal szállta meg. Budapesttel 4 órakor reggel sikerült az összeköttetést helyreállítania s az egyelőre még bizonytalan híresztelésekről a kormányzónak és kormánynak jelentést tenni. A lázadók szervezkedése Szombathelyen még ugyanezen az éjszakán megkezdődött; komolyabb fordulatot azonban csak akkor vett, midőn 22-én reggel a király, valamint Lehár és Hegedűs parancsaival oda megérkezett futár-tisztek a parancsnokokat és a tisztikart az eskütételre felszólították. Guillaume tábornok 22-én délelőtt a kormány által elmozdított Sigray Antal gróf helyébe fő-kormánybiztossá neveztetvén ki, a helyőrség csapatai felett való parancsnoksággal Artner tábornokot bízta meg. Délután viszont megérkezik a király parancsa, mely Guillaume tábornok körletparancsnokot elmozdítja és Horváth tábornokot nevezi ki a helyébe, mire 22-én este, a Keszegits alezredes,

valamint Baur alezredes parancsnoksága alatt álló csapatok, részben fenyegetések, részben megtévesztő kijelentések hatása alatt, letették Szombathelyen a királynak az esküt. Október 23-án, a kora reggeli órákban, Horváth tábornok a hajthatatlan Guillaume-et és Artnert lakásán meglepi s a védtelen tábornokokat, azok erélyes ellenkezése dacára, egy nagyobb járőr segítségével letartóztatja. Ugyanakkor a kormányzó és a kormány óhajtására való hivatkozással aszombathelyi esendőrséggel is letették az új esküt. A király parancsára október 22-én, a Sárvárottlelvő század, valamint a kőszegi és körmendi zászlóalj is leteszi az esküt. A magyaróvári tisztikar Bazsd őrnagy vezetése alatt, továbbá Keszthely, Zalaegerszeg és Nagykanizsa viszont Bobest ezredes parancsára, az eskü letételét megtagadta és törvényes álláspontja mellett mindvégig kitartott. A nyugatmagyarországi határon Ranzenberger parancsnoksága alatt álló csendőrtartalék zászlóalj, valamint a Héjjas és Hir vezetése alatt álló felkelők, az ország veszedelmét látván, még október 22-én ugyancsak kinyilvánították feltétlen hűségüket a kormányzó iránt s a teendőké nézve parancsot kértek a kormánytól. Míg a nyugati vármegyékben lévő fegyveres erők ily módon megoszlottak, addig a király útjának vonalába eső helyőrségek, jó részt az Ostenburg-féle csapatok túlereje következtében, kénytelenek voltak rendre behódolni. A győri helyőrség parancsnoka, Lőrinczy tábornok, a király megérkezése és Hegedűs altábornaggyal való megbeszélés után, a csapatokkal a hűség- esküt letétette. Komáromban Perczel ezredes a kormány parancsára a sandbergi alagutnál felfejlődött csapatával a lázadók előnyomulását iparkodott megghiúsítani. Árulás következtében azonban, Ostenburgnak sikerült Perczel csapatait bekeríteni és Komáromba kerülő úton behatolni, úgy, hogy Perczel ezredesnek is lóháton kellett szöknie. A tatai helyőrséget a város megkerülésével, Ostenburg csapatai ugyancsak meglepték, megakadályozva ezzel minden ellenállást. A sopronbudapesti vonalon egyéb fegyveres erőbe Ostenburg előhaladása most már nem ütközhetett s így a lázadók; a rajtaütésszerű, meglepő előnyomulással, a vasúti vonal mentén fekvő helyőrség ellenállásának kiküszö-

bölését s ezzel kétségbevonhatatlan kezdő sikert tudtak maguknak biztosítani.

Míg a Dunántúlon az események kifejlődtek, a kormány Budapesten levő tagjai a legnagyobb bizonytalanságban voltak a Sopronban történtek felől. Október 21-én délután 7 órakor Bánffy Miklós gróf külügyminiszter, nem kapván Sopronnal kapcsolást, Hughes-on érdeklődött a soproni események iránt és rendre a géphez kérette Hegedűs altábornagyot, Köhler ezredest, majd Villani bárót, a magyar kormány megbízottját a soproni szövetségesközi tábornoki bizottságnál. A gépnél jelenlévő főhadnagytól azonban érdemleges választ egyetlen kérdésre sem kapott. (53. melléklet.) E körülmény feltűnően, Bánffy gróf felkérte Belitska hadügyminisztert, hogy próbáljon Szombathellyel összeköttetést teremteni. A hadügyminiszter a szombathelyi távírdától azt a felvilágosítást nyerte, hogy a főkormánybiztosság rendeletére az összeköttetést; további intézkedésig széjjel bontották s csak a főkormánybiztosság külön engedélye alapján szabad kapcsolniok. A honvédelmi miniszter erre Guillaume tábornok körletparancsnokot kérette a géphez. Utasításának azonban nem tudott érvényt szerezni, a körletparancsnokot tett ígéret dacára nem értesítette senki. Az első, egyelőre még feltételes jelentés a király és királyné Sopronba érkezéséről, október 22-én, reggel fél 8 óra tájban érkezett Szombathelyről a miniszterelnökségre miután Guillaume tábornok a postahivatalt megszállotta és erélyesen rendet teremtett. Sopronnal az összeköttetés azonban csak reggel állott helyre, midőn Bethlen István gróf Pécsről visszaérkezett. A hajnali órákban jött hírek most már határozott megerősítést nyertek. Ekkor bizonyosodott be Sigray Antal gróf, nyugatmagyarországi főkormánybiztos árulása, mely a király megérkezéséről szóló hírek eltitkolásában oly jellegzetesen nyilvánult meg. A főkormánybiztosnak ez az eljárása annál meglepőbb volt, mert Bethlen István gróf Sigraynak a főkormánybiztosi állásban való meghagyása előtt, éppen ezt az eshetőséget teljesen tisztázta volt. A miniszterelnök a nyár folyamán egyre kisértő puccs-hírek hatása alatt, azt a kérdést intézte a Sigrayhoz, mit tenne az esetben,

ha a király hatósága területén megjelennek? Sigray a miniszterelnöknek kijelentette, hogy ő Nyugatmagyarországon a magyar kormányt képviseli s ezért csak annak az utasításai szerint járhat el. Ily esetben tehát azt a kérést intézné a királyhoz, forduljon kívánságaival Horthy Miklós kormányzóhoz, miután ő (Sigray) csak a kormányzó és a kormány útján érkező parancsokat teljesítheti. Sigray e korrekt álláspont követésére, a miniszterelnökkel szemben, magát kifejezetten kötelezte.

Gróf Sigray Antal szószegéséhez mindenben hasonló Ostenburg Őrnagy eljárása. Ostenburg, a kormány megbízásából Nyugatmagyarországon fontos bizalmi állást töltött be s mielőtt e kiküldetést elnyerte volna, szükséges volt pontosan meghatározni szerepét. Ostenburg Bethlen István grófnak soproni kivezénylése előtt, szavát adta, hogy kizárólag a kormány parancsait fogja követni és semmiféle más parancsra nem hallgat, sem önálló cselekvésre nem vállalkozik. Annál visszatetszőbb, hogy nemcsak hogy az első szóra szembe fordult a kormánnyal, de az előzetes cselszövésben is vezető szerepet játszott s jelentős része van abban, hogy a király a magyarországi utazásra reá szánta magát.

A kormányzó és a magyar kormány álláspontja e váratlan eseménnyel szemben egy pillanatig sem lehetett kétséges s az október 22-én, reggel összehívott minisztertanács, egyhangúlag úgy döntött, „hogy Károly király az 1920. évi I. t.-c. értelmében, jelenleg az uralkodói jogok gyakorlását Magyarországon át nem veheti, és ismét el kell hagynia az ország területét.” A kormány a Magyar Távirati Iroda útján (54. melléklet) ezt az elhatározását már a reggeli órákban hivatalosan közölte, s a déli lapok már hirt is adtak róla. Minthogy a lázadók vonatai már Győrhöz közeledtek, a magyar kormány haladéktalanul megtette mindazokat az intézkedéseket is, melyek a Budapestre való bevonulás megakadályozására szükségeseknek látszottak. Október 22-én reggel, a miniszterelnök a honvédelmi miniszterrel egyetértésben, fentemlített álláspontjának közlése mellett, az összes katonai körletparancsnokokat utasította, hogy

ha a király bármely hatóság, vagy csapat felett a hatalmat át akarná venni, vagy tőlük hűség- esküt kívánna, azt tagadjak meg, mert ők kizárólag és egyedül a kormányzó és a kormány parancsainak engedelmeskedhetnek. E rendelet részletes utasítást tartalmazott az iránt, hogy a körletek csapatai szigorú készütségbe helyezendők és megfelelően kioktatandók, hogy körletenkint 5 zászlóalj készenlétebe helyezve, 24 órán belül, a később megjelölendő helyre lesz irányítandó s hogy végül Sigray a kormánybiztosság alól felmentetett és helyébe Guillaume neveztetett ki. (55. melléklet.) A kormány elhatározásához Horthy Miklós kormányzó teljes egészében hozzájárult és dél- előtt 11 órakor, vitéz báró Nagy Pál, gyalogsági tábornokot, megbízta azzal, hogy a Budapestre beérkező csapatokkal, melyeknek készenlétebe helyezéséről a kormány előbb ismertetett rendelkezése már 10 óra 30 perckor intézkedett, a lázadó csapatoknak Budapestre való bevonulását akadályozza meg. Nagy Pál Folkusházy alezredest maga mellé véve, azonnal kiadta az intézkedést, hogy a pilisvörösvári, királyhidai és érdi vasutvonalak a pilisvörösvári alagutnál, Budaörs és Torbágy között, és Értnél megszakíttassanak, hogy ezzel a lázadóknak vonaton való bevonulása megakadályoztassák.

Egy magasabb rangú törzstiszt egyidejűleg parancsot kapott arra, hogy menjen gépkocsin Győrbe a király elé s a vasúti vonalak megszakításával is akadályozza meg a csapatok előnyomulását és gondoskodják a király elszállásolásáról addig, míg a kormány a királlyal a további tárgyalások iránt nem intézkedik. Délután 2 órakor a honvédelmi minisztérium a székesfehérvári körletparancsnokságnak további parancsokat adott a vasútvonalak megszakítására, a lázadók vonatának feltartóztatására s a közbenső állomásokon leszállított Ostenburg-féle csendőrosztagok lefegyverzésére és letartóztatására. A szövetséges főhatalmaknak IV. Károly király visszatérése ellen való előre látott tiltakozása még 22-ikén délelőtt bekövetkező, Lőrinczy tábornok parancsot kapott Győrött, hogy a tiltakozó jegyzék szövegét az ottani állomáson lévő királlyal haladéktalanul közölje. A parancs tényleg

vége is hajtattott, a további előnyomulás megakadályozására ennek azonban semmi hatása sem volt.

Október 22-én délután, a helyzet áttekintése után a csapatok főparancsnokságával megbízott vitéz báró Nagy Pál megállapította, hogy a Budapest felé közelgő lázadó csapatok ellen való akcióra rendelkezésre állhat gyalogszázad, két üteg és 1 lovas század, továbbá az egyetemi ifjúság részéről önként jelentkezett 6-800 ifjú. Budapesten összevonhatók voltak továbbá a csekélyszámú csendőr tartalék-alakulatok, s ezenkívül a vidéki helyőrségekből 10-12 zászlóalj és 2-3 üteg. Ezek közül 23-án reggel 9 óráig azonban mindössze 1-2 zászlóalj érkezhettek be Budapestre, míg a többi csak 23-án napközben folytatólag, éjfélig volt Budapestre beérkezendő. A lázadó csapatok tehát 23-án reggelig kétségtelenül fölényben voltak s a helyzet csak 23-án napközben volt a kormány javára megváltoztatható.

A lázadók első kényszerű megállása Komáromnál a Sandberg mellett levő alagutnál 22-én délután 3 óraker következett be, hol a vasúti sinek fel voltak szedve. Az Ostenburg által, reggel, Sopronból előre küldött csendőrök, kik közel Budapestig a főbb állomásokat kisebb osztagokkal megszállották, a délután folyamán Komáromban lefegyvereztettek. Lehár a torlaszt megszálló Perczel ezredesnek délután 5 óraker telefonon szigorú parancsot adott, hogy a pályát tegye azonnal szabaddá és a megszállást szüntesse be. Perczel ezredes értesítette ekkor Lehárt, hogy a kormány megbízásából egy magasabb rangú tiszt útban van Komárom felé, várja be őt, mert fontos közlendőket hoz. Lehár azt felelte, hogy egy órát vár, ha a kormány megbízottja addig nem érkezik meg, folytatja az előnyomulást.

Lehár, eddigi eljárásához híven, itt is megpróbált hamis hírekkel eredményt elérni és közölte Perczellel, hogy Ostenburgékon kívül az összes nyugatmagyarországi helyőrségek és a felkelők is hozzá csatlakoztak. Egy futártiszt is érkezett Rakovszkyéktól Komáromba azzal, hogy ha az út délutánig nem lesz szabad, erőszakkal törnek maguknak utat, a szombathelyi, győri és soproni helyőrségek csapataival. Megállapítható, hogy a szombathelyi és győri helyőrségek csapatai

ekkor még nem állottak Lehárék rendelkezésére s ez csupán megfélemlítés céljából közöltetett.

Az előnyomulás megakasztása során Rakovszky István is megpróbálta az utat fenyegetésekkel szabaddá tenni. Este $\frac{1}{2}$ 7-kor Ácsról felhívta telefonon gróf Bethlen István miniszterelnököt s felszólította, hogy csapatait azonnal vonja vissza, különben kiadja Ostenburgnak a támadásra a parancsot s a vérontásért Bethlen Istvánt fogja felelőssé tenni. A miniszterelnök iparkodott Rakovszkyt meggyőzni arról, hogy a fegyveres támadás teljesen céltalan, a külpolitikai helyzet léha tétlenné teszi, hogy a király az uralmat átvegye. Közölte Rakovszky val, hogy Vass József miniszter Ottrubay vezérkari alezredessel most indul a királyhoz s a kormányzó sajátkezű levelét viszi magával, melyhez az entente nagyhatalmak tiltakozó jegyzéke is mellékeltetett. A kis entente hatalmak szóbeli tiltakozásáról is be fognak a kiküldöttek a királynak számolni s a miniszterelnök kifejezte azt a meggyőződését, hogy a helyzet ismeretében a király, tervének keresztülvitelét nem fogja erőszakolni. Közölte Bethlen gróf azt is, hogy ha a király pontos tájékozódást óhajt szerezni, ám jöjjön fegyvertelenül Budapestre, a kormány kezekedik épségéről. Rakovszky alkudozás után, melynek során a miniszterelnöknek válasza megadására mindössze negyedórai időt engedett, mereven elutasította Bethlen gróf kívánságát, hogy Vass Józsefet Komáromnál várja meg. Rakovszky kijelentette, hogy egy percre sem vár és kiadja a parancsot a támadásra. (56. melléklet.) Hogy vérontásra már Komáromnál nem került a sor, az csupán annak a körülménynek tudható be, hogy Ostenburg a tárgyalások tartama alatt csellel beférkőzött Komáromba s a már említett árulás következtében, a kormánycsapatok ellenállása kilátástalanná vált, mire este 8 órakor a komáromi helyőrség a lázadóknak behódolt.

Komárom eleste után félő volt, hogy a tatai helyőrség egymagában nem lesz elég erős Ostenburgék átvonulásának feltartóztatására. Ostenburg a vasutasoknak egyébként is parancsot adott a pálya helyreállítására, és meg is fenyegette őket. A Tata és Almásfüzitő közt levő vasúti megszakításon kívül, már csak Tor-

bágnál készült egy megszakítás, miért is az államvasutak igazgatóságához azt a megkeresést intézte a katonai főparancsnokság, hogy Tata és Budapest között a vonalon sűrűbb és nagyobb megszakításokat eszközöljön, nehogy Ostenburgék tulgyorsan Budapest előtt teremjenek.

Ezenközben a tatai helyőrség tétlenül nézte az eseményeket és átengedte Lehárék vonatait. Győrből is jelentés érkezett, hogy az ottani helyőrség egy része Komárom felé lett irányítva. E jelentés alapján feltehető volt, hogy a lázadók a komáromi és tatai helyőrséget is felvonultatják Budapest ellen s így Ostenburg csapatán kívül, még legalább 3 zlj. és 2-3 üteg közreműködése várható. Ehhez hozzá jöhetett még a szombathelyi körletből, mellyel minden összeköttetés hiányzott, egy-két zlj. és ugyanannyi üteg. A Dunántúl többi helyőrségének ellenséges fellépése kizártnak látszott, mert azok a kormány parancsait ingadozás nélkül teljesítették; pillanatnyilag a kormány rendelkezésére Budapesten álló csapatok azonban mindamelllett számbelileg kisebbségben voltak. Nagy Pál, gyalogsági tábornok elhatározta ennél fogva, hogy minden rendelkezésre álló erőt azonnal felhasználja, hogy Budapest közvetlen közelében a lázadóknak az előnyomulását feltartóztassa mindaddig, míg a vidékről érkező erősítések segítségével, a lázadás elfojtása lehetővé nem válik. A csapatok ennek az elhatározásnak a folyományaképpen, három csoportba osztattak. Az első csoport, Kurcz ezredes vezetésével, Budaörsre, a második csoport Hoffmann ezredes parancsnoksága alatt a Budakeszitől közvetlenül nyugatra fekvő magaslatra, a harmadik csoport pedig Pesthidegkútra irányított reggeli 5 órakor. Mindhárom csoport feladata az volt, hogy a Budapesten gyülekező csapatok felvonulását október 23-án biztosítsa és a lázadók esetleges támadását, védelmi állásaiban, a gyülekezés befejezéséig) verje vissza.

Október 23-án, a kora hajnali órákban beérkezett jelentések a lázadók gyors előnyomulásáról számoltak be. A felvonuló csapatok előtt egy kémvonat haladt, mely egy mozdonyból, egy kocsiból tisztekkel és két kocszi katonaságból állott, ezenkívül vasúti munkások

is voltak a vonaton, akik a hevenyészve készült megszakításokat és akadályokat gyorsan helyre tudták állítani. Miután a lázadók kizárólag a Győr-Budapest-i vonalon, vasúton nyomultak előre, Nagy Pál gyalogsági tábornok úgy döntött, hogy a Budapesten rendelkezésre álló csapatokat mind Budaörsön fogja harcba vetni. Az elhatározás végrehajtása céljából az előbb említett két csoport élére a IV. Károly-király laktanyába Than tábornokot, a hűvösvölgyi főreáliskolába a harmadik csoport élére pedig Krusina tábornokot rendelte ki. A vidékről beérkező csapatok mind a IV. Károly-király laktanyába voltak irányítandók. Az első vidéki szállítmány Ceglédre 23-án reggel $\frac{1}{2}$ 5 órakor be is érkezett.

Az ellenállás hatályosságának biztosítása céljából, az éj folyamán egyéb intézkedések is tétettek. A Pécsről október 23-ikán hajnalban hazaérkezett Gömbös Gyula, nemzetgyűlési képviselőt, Bethlen István gróf megbízta azzal, hogy a miniszterelnökség és Nagy Pál tábornok, teljhatalmú katonai megbízott között az állandó összeköttetést tartsa fenn és a tábornok mellett, a miniszterelnök megbízottjaként működjék. Sárkány tábornok, budapesti körletparancsnok, a vezetés egységessége érdekében, egyidejűleg Nagy Pál gyalogsági tábornoknak rendeltetett alá. Soós Károly altábornagyot, a pécsi körlet parancsnokát, a kormány-Baranya-, Tolna- és Somogy vármegye, valamint Péca város területére kiterjedő hatáskörrel, főkormánybiztossá nevezte ki. A kormányzó október 23-ikán reggelre hadparancsot bocsájtott ki a nemzeti hadsereghez, mely az ő kezébe tette le az esküt s az 6 parancsait tartozik követni. (57. melléklet.) Az egységes és gyors cselekvés lehetősége mindezekkel az intézkedésekkel biztosított.

Ostenburgék előnyomulása eközben akadálytalanul folytatódott és az első vonat reggel 5 órakor már a budaörsi akadálnál állott, Toókos őrnagy viszont reggel 6 órakor még azt jelenti, hogy az első csoport parancsnoka, Kurcz ezredes, még nem hagyta el csapataival a laktanyát, beszédeket tart és általában ingadozó magatartást tanúsít. A nyilvánvalóan szándékos késlekedés következtében Than tábornok, ki a vezetés

fogyatékoságáról közben maga is meggyőződött, leváltotta és Svoy ezredest állította a csoport élére, mely reggel ½8 órakor megszállotta a Budaörstől nyugatra néző Türkensprung és Zickergebirge magaslatokat. Itt az élen haladó egyetemi ifjak önkéntes csapata raj vonalba fejlődött fel. 7 óra 50 perckor tűnt fel a lázadók első vonata, mely teljes sebességgel haladt Törökbálint vasúti állomás felé. Alig 2 kilométerre utána feltűnt a második Ostenburg-féle vonat is. Látható volt, hogy tele van katonasággal és ágyuk is vannak a vonaton.

Az egyetemi ifjúság csapata ekkor a tüzelést az első vonatra, mely már Törökbálint vasúti állomásra is beérkezett, megkezdte. A tűz megnyitása után, amely mint később kiderült hatásos volt, a vonatok megállottak, a legénység kiugrált és támadásba ment át. A nagy túlerőben lévő Ostenburg csapatok rávetették magukat az egyetemi századra azt elfogták s az elfogottakkal a legbrutálisabb módon bántak el. Ezzel megtörtént az első fegyveres összecsapás, melyben immár testvérvér is folyt.

A magyar nemzet történetének e gyászos fejezete nem tárgyalható anélkül, hogy a bekövetkezett eseményekért való felelősség kérdése egyidejűleg fel ne vessék. Kétségtelen, hogy a puccs előre átgondolt terv szerint került kivitelre, melynek úgy Svájcban, mint Magyarországon is, meg voltak a végrehajtó közegei. Az előkészítés nemcsak katonai térre terjedt ki, hanem a magyar belpolitikában is, a húsvéti események lezáródása óta, állandó tényező gyanánt szerepelt. Rakovszky és Beniczky, valamint szűkebb környezetük, állandó parlamenti támadásokkal, súlyos rágalomokkal és meggyanúsításokkal iparkodtak a kormányzó személyét s az ő erős vállaira épült egész rendszert aláaknázni s a bukásra megérlelni. E parlamenti akcióval lépést tartott a Rakovszky személyes irányítása alatt álló sajtó-campagne. Az 1918. évi forradalom felidézésében is első sorban vétkes lapok, melyek forradalmi múltjukkal terhelten, a nemzeti újjászületés első idejében, meglapulva próbáltak alkalmazkodni, most ismét levetették az álarcot és leplezetlen nyíltsággal törtek a keresztény és nemzeti gondolatra épített egész jelenlegi rendszer

ellen. A koncentrált parlamenti és sajtóhadjárat céljául tűzte ki: megingatni a magyar nemzet széles rétegeinek jelenlegi vezetőibe vetett bizalmát és ezzel előkészíteni egy rendszerváltozást. A destrukció minden neme egyesült ebben a közös célban, félretéve egyelőre távolabbi célkitűzéseit. Ugyancsak bomlasztó propaganda folyt a hadsereg tisztikarában is, mely Lehár, Ostenburg és néhány magasrangú társuk személyes vezetése alatt, titokban de annál eredményesebben dolgozott s főleg a puccs első óráiban, bénító hatását erősen éreztette.

Ismeretesek az egyre visszatérő tervek, sőt határidők is, melyek a puccs végrehajtására, már a nyár folyamán kitűzettek. A kormány a maga részéről mindent megtett, hogy a király és magyarországi bizalmasai a helyzetet alaposan megismerjék, sőt a kormányzó sajátkezű levéllel fordult közvetlenül a királyhoz, feltárva előtte a külpolitikai helyzetet és kérve őt a türelmes várakozásra. Megállapítható, hogy a kormányzó és a kormány által a király visszatérésével szemben felhozott érvek, soha kétségbe nem vonattak, hiszen a külföldnek a király visszatérésével szemben történt állásfoglalása külpolitikai egyezményekben és katonai konvenciókban jutott kifejezésre, melyeknek komolyságához szó nem férhetett. Ugyanígy az októberi kísérlet során egyetlen közlés sem érkezett a magyar kormányhoz a király vagy bizalmasai részéről, mely a külső helyzet legcsekélyebb megváltozására engedett volna következtetni. Egyetlen kísérlet sem történt arra nézve, hogy a kormányzó és a magyar kormány a király elhatározásának indokait megismerhesse, vagy bepillantást nyerjen azokba az információkba, melyek a király visszatérését a magyar trónra keresztülvihetőnek láttatták volna. Sőt, megfordítva, úgy az előkészületek rendjén, valamint a repülőgépen való megérkezés első percétől kezdve, minden intézkedés megtörtént az iránt, hogy a kormány a király megérkezéséről és terveiről még csak tudomással se bírasson. Tárgyalások, vagy a meggyőzés megkísérlése helyett, ellenség módjára, fegyveresen tört rá a lázadók egy kisded csoportja az országra, mely a koronás király személyét is csak cégtáblának hasz-

nálta fel egyéni céljainak a nemzet ellenében való megvalósítására.

A magyar kormány e váratlan, és molyen megdöbbentő eseménnyel szemben, csak azt cselekedte, amit a nemzettel szemben vállalt kötelessége írt számára elő. Először békés eszközökkel iparkodott a király fegyveres előnyomulását a fővárosba megállítani s a rábeszélés és meggyőzés fegyvereihez folyamodott. Az entente határozott hangú tiltakozását, mely 22-én délelőtt adatott át, a magyar kormány azonnal közölte Győrben a királlyal. E súlyos figyelmeztetés azonban a továbbiakra semmiféle hatást sem gyakorolt. A sanbergi alagutnál eszközölt első vértelen ellentállás alkalmával, Perczel ezredes kérte Lehárt, hogy a kormány kiküldöttjét, aki fontos utasításokat visz, okvetlenül várja be, e kérésre azonban Lehár csak fenyegetésekkel felelt, sőt a király által Komáromba küldött futártiszt azt az üzenetet hozta, hogy ha a pálya záros határidőn beülni nem lesz szabad, erőszakkal törnek maguknak utat. Ugyanekkor történt Rakovszky és Bethlen István gróf között a már vázolt telefonbeszélgetés, melynek során a kormányzó levelét vivő Vass József bevarását kérte a miniszterelnök. Rakovszky tárgyalások után ezt a kérést is a leghatározottabban elutasította, azzal, hogy egy percig sem vár és kiadja a parancsot a támadásra. A legsajnálatosabb volt azonban az az eredmény, mellyel Vass József missziója végződött, melytől a kormányzó és a magyar kormány a testvérharc elkerülésének lehetőségét várta. A vallás- és közoktatásügyi miniszter, Ottrubay alezredes kíséretében, a kormányzó sajátkezű levelét vitte el a királyhoz (58. melléklet), melyben a kormányzó arra kéri a királyt, hogy ne folytassa útját a főváros felé fegyveres erővel. A helyzet tavasz óta súlyosabb lett s a király fegyveres bevonulása Budapestre a környező államok bevonulásával, végső elkeseledéssel és anarchiával végződne, mely biztos úton a bolsevizmushoz vezetne. A kormányzó közölte egyidejűleg a királlyal, hogy ha személyesen óhajtáná az entente képviselőivel, vele, vagy a kormányval a helyzetet tisztázni, nincs akadálya annak, hogy szűk kíséretével, teljes biztonságban az utat Budapestre megtehesse. „A polgárháború veszedelmének elhárítása nem

tőlem függ...” írja végezetül a kormányzó. „Önzetlenül éltem mindig kötelességemnek, utolsó kötelességem azt jelenteni, hogy ha Felsőged fegyveres erővel bevonulna Budapestre, Magyarország örökre megszűnt létezni.”

E levélhez a kormányzó mellékelte a szövetséges főhatalmak jegyzékét, melyről Győrbe távbeszélőn már értesítés küldetett. Vass minisztert megbízta továbbá a kormány azzal, hogy a kis-entente itteni követéinek szóbeli lépéséről, mely szándékaikat illetőleg semmi kétséget sem hagyott fenn, tegyen jelentést a királynak. A kormányzó levelében foglaltakkal egyezően, a kormány is arra kérte Vass József útján a királyt, hogy győződjék meg személyesen a helyzetről, beszéljen a külföldi hatalmak követéivel, de ne vonuljon fegyveresen a főváros ellen. A kormány kezeskedik épségéről és teljes szabadságáról és meg van győződve, hogy a helyzet ismeretében, a király önszántából távozni fog az országból. Megbízott Vass József egyúttal azzal is, szerezzen információt a királytól arra nézve, mire alapítja azt a hitét, hogy szomszédaink fegyveres beavatkozása a trónra való visszatérése esetén, nem fog bekövetkezni, a magyar kormány ugyanis ilyen tényekről nem tud semmit.

Vass József nem tudott azonban a király elé jutni, Rakovszky és Andrassy megakadályozták őt ebben s így kénytelen volt a kormányzó levelét Rakovszkynak átadni és megbízásához hiven, a kívánt információkat tőle kérni. Rakovszky azt felelte Vass Józsefnek, hogy neki szomszédaink fegyveres beavatkozását illetőleg adatok nem állanak a rendelkezésére. Vass megkérdezte továbbá Rakovszkyt és Andrassy t, hogyan képzeli el akkor a kormányzást, mikor bizonyos, hogy néhány napon belül, az országba betörő fegyveres erők a királyt innen elűzik. Rakovszky kijelentette erre, hogy ha a kísérlet nem sikerül, a királynak még mindig lesz módja és ideje hogy vissza utazzon. A frivol válasza Vass József leszögezte, hogy a kormányzó az államfői hatalmat a királynak nem adhatja át, mert ez jogcímet szolgáltatna szomszédainknak az ország megszállására. Ezzel a tárgyalás befejeződött.

A kormányzó levele, mely utalt arra, hogy a

király fegyveres behatolása Budapestre polgárháborút jelentene, valamint Vass József szóbeli közlése semmi kétséget sem hagyott fenn az irányban, hogy a lázadó csapatok előnyomulása, Budapest előtt, fegyveres ellenállásba fog ütközni. A figyelmeztetésnek azonban nem volt foganatja, hiszen a kísérlet előkészítése során, a puccs szervezői számoltak mir ezzel az eshetőséggel, sőt meg is tették az ellenintézkedéseket és polgárháborúra felkészülve, kezdték meg Budapest ellen az előnyomulást. A nagy titokban való felkészülés és elindulás Sopronból egymagában elárulja a katonai rajtaütési szándékot. A király testi épségének biztosítása céljából nem volt szükséges Sopron egész helyőrségét, mely ott nemzetközi katonaság szerepét töltötte be, váratlanul kivonni, és a velencei egyezményben elért eredményeket szükségtelenül kockára tenni akkor, midőn a kormány a király személyének épségéért Budapestre való utazása esetén is, hajlandó volt jótállani, amiről a király húsvéti utazása alkalmával is meggyőződhetett. Ha törvényes, alkotmányos eszközökkel, *a nemzet érdekében* akarták volna a puccs szervezői a magyar trón kérdését megoldani, úgy minden bizonnyal eleget tettek volna a kormány kívánságának s előadták volna azokat az érveket, melyek IV. Károly király visszatérését kívánatosnak teszik, valamint meggyőződtek volna Budapesten arról, nem indokolt-e valóban a kormány ellenkezése? Becsületes megoldásra való törekvés esetén, a késedelemből semmi veszély sem származhatott. Ostenburg azonban már Sopronból való elindulásakor felkészült a katonai támadásra, és a kormány részéről várható ellenállásra. Május 22-ikén reggel előre küldött egy vonat katonaságot, mely Budapestig megszállta a nagyobb állomásokat. A csapatait szállító vonatok előtt kémvonat haladt, mely fel volt szerelve a megszakított vonalak helyreállítására szükséges eszközökkel s vasúti munkásokat is vitt magával. A király biztonságának védelmére ütegek felvonultatása az első vonatokon, semmiképen meg nem indokolható. Kétségtelen továbbá, hogy Nyugatmagyarországon, még mielőtt a kormány Budapesten az eseményekről értesülhetett volna, megkezdődtek a kormányhü csapatokkal szemben a fenye-

getések és erőszakosságok. Az útba eső helyőrségeknek adott parancsokban, melyek az első összeütközés előtt adtak még ki, a Budapest ellen való vonulás rendeltetett el, mi nyilvánvaló támadó szándékra vall. 23-án hajnalban egyébként, Ostenburgtól a király nevében egy távmondattal érkezett, melyben közli, hogy 4000 emberrel jön Budapest felé, ellenállás esetén beirányított lövegeivel a kelenföldi pályaudvart lövetni fogja. Ez világos és félreérthetetlen beszéd. A kormánynak a helyzet ismeretében ha a nemzetet a végromlástól meg akarta óvni, a rábeszélés, meggyőzés és egyéb békés eszközök (pályamegszakítás) ki lévén merítve, nem maradt más választása, mint megvédeni a fővárost a szomszédaink hadüzenetét kiváltó, lelkiismeretlen támadással szemben.

Az első összecsapás után még egy kísérletet tett a kormány a vérontás elkerülésére. Hegedűs altábornagy, ki a király közvetlen környezetében utazott, 23-án reggel 9 órakor, Kelenföldről felhívta telefonon Nagy Pál gyalogsági tábornokot, és igyekezett őt rábírnival arra, hogy az ellenállást szüntesse be, mert 8, mindenre elszánt zászlóalj közeledik s ha másképp nem megy, harc árán is benyomul Budapestre. Nagy Pál, a következményekre való utalással, arra kérte Hegedűst, hogy ejtse el tervét. A nemzet érdeke megköveteli, hogy a kormány fegyveresen ellentálljon. Arra kérte azonban Hegedűst, jöjjön ő, vagy a király fegyveres kíséret nélkül Budapestre és győződjék meg személyesen a helyzetről; bizvást jöhetnek, nem lesz bántódásuk. Hosszas rábeszélésre, Hegedűs délelőtt ½ 10-kor tényleg beérkezett Budapestre, hol őt a miniszterelnök Mr. Hohler, Anglia budapesti követének jelenlétében fogadta. Mr. Hohler részletesen feltárta Hegedűs altábornagy előtt, úgy az entente fő hatalmak, mint a kis entente állásfoglalását. Hegedűs ezek után nem lehetett többé kétségben a felől, hogy az entente főhatalmak, IV. Károly visszatérését a magyar trónra, semmi körülmények között meg nem tűrik s hogy Károly királynak Budapestre való bevonulása a kis entente azonnali hadüzenetét jelenti. Bethlen István gróf az angol követ felvilágosításai kapcsán, egyúttal arra kérte Hegedűs Pál altábornagyot, tegyen részletes jelentést a hely-

zetről IV. Károly királynak, vegye őt rá szándékának megmásítására s az eredményt közölje mielőbb a kormánnyal. Hegedűs altábornagy e közlés vétele után haladéktalanul visszatért a Bicske közelében álló királyi vonatra. Válasz azonban tőle nem érkezett.

Ez a tényállás írta parancsoló szükségesség gyanánt elő, a nemzet sorsát felelősséggel intéző tényezők számára, a követendő utat. A könnyelmű kaland célhoz jutása a nemzet végpusztulását jelentette volna, s a nemzetnek önönmagában kellett megtalálnia az erőt annak leküzdésére. A nemzeti ügy szolgálata adta meg a kormányhü csapatoknak azt az erkölcsi felsőbbiséget, mely főleg az első órákban, a lázadók számbeli túlsúlya dacára, a sikert fegyvereiknek biztosította. Az egyetemi század ellenállásának leküzdése után, Ostenburg lázadó csapatai Swoy ezredes elszánt ellenállásába ütköztek bele, ki a Türkensprung magaslatot öt századdal, egy üteggel és egy géppuskás századdal reggel 8 óra után megszállotta és Ostenburg csapatait, megállítva, a helyén vitézül mindvégig kitarzott, még akkor is, midőn Ostenburg csapatainak egy része a háta mögött, Budaörsöt átmenetileg elfoglalta.

Ostenburg, a döntő budaörsi összecsapás során is több csel fogást alkalmazott, mely részben be is vált. Így a budaörsi állomáson vasúti kocsikban előre elhelyezett csendőrei, a kormánycsapatok oldalában és hátamögött egy löveget az oldalvéddel együtt, majd utóbb egy egész üteget meglepetésszerűen elfogtak és átmenetileg Budaörsöt is elfoglalták. Az elfoglalt ágyúk kiszolgáló legénységét kényszeríteni akarták, hogy a kormánycsapatok ellen ágyúikat azonnal használják fel. Than tábornokot a budaörsi vasúti állomásra hívták azzal, hogy a kormányzó úr kéreti s kis híja, hogy el nem fogták. A tábornok után érkező Toókos őrnagy azonban a budaörsi állomáson már tényleg a fogságukba is esett.

Than tábornok, a pillanatnyi veszély elhárítása céljából, a ceglédi zászlóalj két századát és géppuskás századát, mely hajnalban érkezett volt meg a fővárosba és Budaörs irányában éppen felvonulóban volt, a budaörsi vasúti állomás visszafoglalására rendelte ki. A reggel 9-kor megindult első támadás.

azonban nem vezetett sikerre s a ceglédieket Ostenburg csapatai visszaszorították a kelenföldi pályaudvartól nyugatra, mintegy másfél kilométerre. A helyzet ekkor, délelőtt tíz óra tájban, volt a legkritikusabb s most vált szükségessé minden erőnek a latbavetése. A kelenföldi pályaudvar védelmét egy-gyalog-, két tartalékszázad és egy géppuskás századból összeállítottálló csoport teljesítette, melyet Than tábornok Rainprecht ezredes vezetése alá helyezett. Egy másik csoportot Uhlig ezredes parancsnoksága alatt pedig most állított fel Than tábornok. Ez a csoport egyelőre egy zászlóaljából és a jászberényi zászlóalj egy századából állott. Ez a csoport azt a feladatot kapta, hogy a kelenföldi pályaudvartól nyugatra helyezkedjék el, egyrészt a harcban álló ceglédi zászlóalj támogatására, másrészt a Kelenföldre netalán befutó Ostenburg-csapatok ellen intézendő szuronyrohamvégrehajtására. Tartalék gyanánt a Bánáth-csoport szerepelt, mely száz emberből, négy géppuskával állott. A harc, eltekintve a Türkensprungon küzdő Swoy-csoporttól, immár a kelenföldi pályaudvar közvetlen közelében folyt.

A vidékről érkező erősítések hatása azonban egyidejűleg már mutatkozni kezdett. Tíz órakor beérkezett Luby őrnagy parancsnoksága alatt egy gyalog- és egy géppuskás század, mely a polgári önkéntes alakulatokból képezett csapattal együtt, Uhlig ezredes rendelkezésére, a kelenföldi pályaudvartól nyugatra irányított. 11 óra után Than tábornok az Uhlig-csoportnak megparancsolja, hogy a budaörsi út mindkét oldalán támadjon, vegye vissza Budaörsöt és állítsa helyre a Swoy-csoporttal az összeköttetést. A délben beérkezett budapesti huszárszázad, Valérián őrnagy parancsnoksága alatt, valamint az önálló tüzérosztály második ütege szintén Uhlig ezredes rendelkezésére bocsájtott. Uhlig ezredes csoportja délután 1 és 2 óra között indította meg a támadást s miután a ceglédi zászlóalj erős ellenséges tüzelés következtében nem tudott előremenni, Than tábornok a kelenföldi pályaudvar védő Rainprecht-csoportot is előreküldte a budaörsi pályaudvar visszavételére. Ez a támadás délután 3 és 4 óra között sikerrel járt, a lázadók hátraszoríthattak, csapataink elfoglalták Budaörsöt és helyreállították a Türkensprungon a Swoy-

csoporttal az összeköttetést. A lázadók pedig Törökbalintra vonultak vissza.

A lázadás katonai része ezzel megoldottnak volt tekinthető, annál is inkább, mert délután 5 óra tájban Nagykanizsáról és Veszprémből egy-egy zászlóalj, valamint Hajmáskérről egy üteg Nagytéténybe volt érkezendő. A hajnal óta küzdő csapatoknak ennél fogva délután 5 órakor, harcszerű állapotban az éjjelezés rendeltetett el. A Nagykanizsáról beérkezett zászlóalj pedig Diósdon való éjjelezésre utasított.

A helyzet rosszra fordultával, a lázadók tárgyalásokhoz folyamodtak. Délben 12 és 1 óra között, először Rakovszky hívta telefonhoz a miniszterelnököt és fényes getesekkel iparkodott őt megfélemlíteni s az ellenállás-feladására készíteni. A miniszterelnök, válasz helyett, letette a kagylót. (56. melléklet.) Délután 2 órakor az előretolt állásokban levő Swoy-csoportnál jelentkezett két altiszt majd parancsnokuk, Varga főhadnagy, kérve a harc beszüntetését. Swoy kijelentette, hogy csak a parancsnokkal tárgyal, mire Swoy és Ostenburg megbízottai, a 2-ik számú őrháznál való találkozásban állapodtak meg és délután félnégykor a tüzet beszüntették. Swoy közölte Ostenburggal, hogy Varga főhadnagy kezdeményezésére jött el, és hajlandó a harcot beszüntetni, ha Ostenburg megállítja az előnyomulást és egy megállapítandó demarkációs vonal mögé megy vissza. Ellenkező esetre továbbra is ellentáll. Ostenburg: jelentést tevén erről a királynak, a király Swoyt a 17. számú őrházhoz magához kérte és Andrássy, Rakovszky és Hegedűs altábornagy jelenlétében fogadta őt. A király csodálkozását fejezte ki azon, hogy tiszték ellene fegyvert fognak. Swoy jelentette erre, hogy ők nem a király ellen, hanem azok ellen a csapatok ellen harcolnak, amelyek fegyveresen vonulnak Budapest ellen s rámutatott arra is, hogy a szomorú helyzetnek csak úgy lehet véget vetni, ha a király érintkezést keres a kormányzóval, ki őt a helyzet felől fel fogja világosítani. Swoy ezek után a király megbízottjával, Hegedűs altábornaggyal, megállapodott abban, hogy a fegyverszüneti tárgyalás másnap, 24-én reggel 8 órakor Törökbalintnál fog lefolyni. Egyben éjszakára egy ideiglenes demarkációs vonalban állapodtak meg-

Este 8-kor beérkezett Nagytéténybe a kaposvári zászlóalj is. Egyúttal jelentés érkezett azonban arról is, hogy a lázadók Győrből, Komáromból és Tatáról erősítéseket iparkodnak összevonni. Feltehető volt ennél fogva, hogy a lázadók a kért fegyverszünetet csak erőgyűjtésre akarják felhasználni. A kormány csapatok helyzete ekkor már kitűnő volt. A Nagytéténybe beérkezett két zászlóalj és útban levő ütegen kívül, Soós altábornagy a pécsi körletből három zászlóaljat és egy üteget irányított Budapestre s így 24-én a lázadókkal szemben a harc már nagy fölényvel volt felvehető. Hozzájárult ehhez, hogy Hejjas, felkelő csoportjával, már 23-án délben Győr elé érkezett, hogy a lázadókat hátbatámadja. A tényállás megismerése után, a nemzeti hadsereg Nyugatmagyarországon levő alakulatai is, melyeket pillanatnyilag sikerült félrevezetni, sorra a kormány rendelkezésére bocsátották magukat. A győri helyőrség tisztikara október 23-án gyűlést tartott, melyen elhatározták, hogy a királytól a neki letett eskü alól való feloldásukat kérik, minthogy abban a tévhitben tették le Károly királynak az esküt, hogy a király az entente beleegyezésével s a kormányzó tudtával jött vissza az országba. Bobest ezredes ugyan csak október 23-án parancsot küldött Kőrmendre, mellyel a letett új esküt hatálytalanította s a zászlóalj fölött a parancsnokságot újból átvette. Szombathelyt Guillaume tábornok, kit hajnalban a lázadók elfogtak, délután félötkör ismét átveszi a parancsnokságot és letartóztatja a lázadók vezetőit. A tatai zászlóalj, Farkas alezredes parancsnoksága alatt, ugyancsak Lehár ellen fordult, sőt a lázadók leverése céljából, Szár községbe nyomult előre, hová 23-án éjjel meg is érkezett és kimerültsége dacára a kormány parancsát kérte. Nyilvánvalóvá vált, hogy a nemzeti hadsereg, a teljesen megtévesztett Ostenburg-zászlóalj kivételével, az alkotmányosan megválasztott kormányzó s a törvényes kormány mögött egységesen áll s a félrevezetést felismerve, a kormányzó és kormány rendelkezésére bocsátja magát, még mielőtt a hadihelyzet alakulása előttük ismeretessé vált volna. Ily körülmények között semmi akadály sem volt annak, hogy a kormány a lázadókkal sürgősen végezzen s a vérontásnak leg-

rövidebb időn belül véget vessen. A kormány a katonai főparancsnoksággal egyetértőleg, elfogadta ugyan a fegyverszüneti tárgyalásra való meghívást, egyidejűleg intézkedett azonban az iránt is, hogy 24-én reggel, a lázadás megsemmisítése céljából, a koncentrikus támadás meginduljon.

24-én, reggel 8 órakor, a törökbálinti megállónál, történt a találkozás, egyfelől a magyar kormány megbízottai: Kánya Kálmán rendkívüli követés meghatalmazott miniszter és Sárkány altábornagy, budapesti körletparancsnok, másfelől báró Lehár Antal ezredes és Gratz Gusztáv között, hol a magyar kormány megbízottai közölték feltételeiket (59. melléklet). E feltételek közt a föltétlen fegyverletétel, a teljes hadianyag átadása, a királynak a magyar trónról való önkéntes lemondása s a lázadás értelmi szerzőinek a magyar bíróság által való felelősségre vonása foglaltatott. A magyar kormány egyben amnesztiát helyezett kilátásba a felbujtók és vezetők kivételével, mindazoknak, kik a fegyvert haladéktalanul leteszik és jótállást vállalt a király személyi biztonságáért az országban való tartózkodásának idejére. A király tartózkodási helyét illetőleg, a nagyhatalmakkal való megállapodás volt hivatva dönten. Kánya Kálmán, a magyar kormány nevében, ezúttal is rámutatott arra az óriási veszélyre, melybe az országot a fegyveres kísérlet sodorta s az eseményekért a felelősséget a magyar kormánytól a leghatározottabban elhárította. A király kiküldöttei megígérték, hogy mielőbb megadják válaszukat. E helyett azonban, a minden irányból megindult támadás nyomása alatt, megkezdték a sürgős visszavonulást, mely rövidesen teljes felbomlással végződött. 24. é. délelőtt, Than tábornok, a lázadók vonaton való üldözése iránt intézkedett s rendelkezett az iránt is, hogy a visszavonulási útvonalon a sinek megszakíttassanak. A király vonata és Ostenburg csapatainak zöme délután 3 órakor érkezett Tatára. Miután Komárom felé a vasútvonal már meg volt szakítva és Héjjas felkelőivel az utat ott elállta, Kisbéren át próbáltak visszavonulni. A gyenge pálya azonban az erősebb pályára épült nehéz szerelvényeket nem bírta volna meg s így a lázadók Tatán rekedtek. Lehár ezredes,

polgári ruhában, már Bicskéről megszökött, Ostenburg pedig Tatáról kísérelte meg a szökést. A kormány egy kiküldötte, fogságból kiszabadulva, saját elhatározásából átvette Tatán a parancsnokságot, jelentette a történeteket s a főparancsnokság utasítását kérte, (60-ik melléklet). Az illető utasított a lázadók azonnali lefegyverzésére s a parancsnokság átvételére. Intézkedés történt egyidejűleg a királyi pár személyi biztonságának megővése, valamint a lázadók vezetőinek s a puccs értelmi szerzőinek letartóztatása iránt is.

A lázadás katonai része ezzel eljutott a befejezéshez. Október 24-én a kormányzó kiáltvánnyal fordult a nemzethez (61. melléklet), meleg köszönetét fejezvé ki mindazoknak, kik e sorsdöntő órákban az országot a végveszedelemtől megmentették. November 3-án pedig megbocsátást kívánván gyakorolni, a kormányzó kegyelemben részesítette mindazokat, kik a lázadásban bármi módon résztvettek, kivéve a puccs szervezőit és vezetőit. A király tartózkodási helyéül a kormány Tihanyt jelölte ki, miután Tata minden irányból könnyen megközelíthető lévén, a király személye ott különböző kísérletek célpontjául szolgálhatott volna. A kormány gondoskodott Tihanyban, hová a királyi pár 26-án érkezett meg, megfelelő elhelyezésükről és személyi biztonságuk megőrzéséről; egyben Kánya Kálmán rendkívüli követet és meghatalmazott minisztert, valamint gróf Csáky Imre nyug. külügyminisztert megbízottai gyanánt Tihanyba küldötte. Miután azonban a király őket nem volt hajlandó fogadni, gróf Csáky Imre visszatért Budapestre, míg Kánya Kálmán mindvégig Tihanyban maradt és gondoskodott a kormány intézkedéseinek végrehajtásáról. A királyi pár, a szövetséges főhatalmakkal való megállapodás után a Gloworm angol monitor fedélzetén 1921 november 1-én reggel hagyta el az ország területét.

A lázadás leverése korántsem jelentette még azonban az országot fenyegető veszély megszűnését, sőt a kormányzó s a magyar kormány által előrelátott törekvések, melyek Magyarország teljes megsemmisítését és földarabolását tűzték ki céljokul, súlyos diplomáciai és katonai fenyegetés formájában csak ezután bontakoztak ki teljes erővel, mindenben igazolják a

kormány által követett eljárást. Október 21-én érkezett meg IV. Károly király Sopronba és 22-én a cseh minisztertanács intézkedett a mozgósítási előkészültre vonatkozólag, 23-án aláírta a köztársaság elnöke a részleges mozgósítási parancsot és 24-én az már ki is hirdettetett. (62. mell.)

Október 23-án a cseh határt lezárták és a magyar határ mentén levő helyőrségek készenlétbe helyezték. A vasút, távíró és telefonforgalom Magyarországgal megszűnt. A csehek a csatlakozó vasúti állomásokon a síneket felszedték. A cseh mozgósítási parancs a mozgósítás első napjául október 27-ikét jelölte meg, elrendelte öt évfolyam behívását a főtíz évfolyam behívását a többi fegyver és szolgálati nemekhez és 19 évfolyam behívását a vasúti, távíró és autócsapathoz. Elrendelte a többi évfolyamok felkészülését is arra az esetre, ha behívásuk szükségessé válnék.

Életbeléptette az 1912-ik évi hadiszolgálatási törvényt.

Ezen behívások következtében a csehszlovák hadsereg létszáma 150.000 békelétszámról körülbelül 500.000 főre emelkedett és ezzel a hadsereg békealakulásai (12 hadosztály, 2 hegyi dandár és az összes segédfegyvernemek) teljes hadiállományra emelkedtek.

A bevonulók kötelesek voltak a Hirdetmény közzétételétől számított 24 órán belül lakóhelyüket elhagyni, úgy hogy dacára az előfordult súrlódásoknak, október 31-én a csapatok menetkészültségüket nagyjában elérték.

A felvidéken elhelyezett nagyszombati, besztercebányai, kassai és ungvári hadosztályok békelétszámmal ekkor megkezdik csapataikat a határra előretolni és a határ őrizetét lovassággal kiegészítve, a csendőrségtől átvenni.

Végeredményben november hó első napjaiban a hadosztályok hadilétszámmal, állásban levő tüzérséggel álltak a magyar demarkációs vonal mentén, menetkész felvonulva.

Október végén megkezdődtek a kisebb csapatszállítások, a cseh-morva hátországból is és a november elsején életbeléptetendő hadimenetrend a szándé-

költ nagyobb arányú katonai szállítások kezdetét jelezte volna.

A felvidéken életbeléptetett statárium, ezzel kapcsolatos számos letartóztatás és a Csehországból hozott csendőrség minden esetleges államellenes mozgalmat gyökeréből volt hivatva elfojtani.

Nagyobb mérvű külföldi hadianyag-megrendelések is történtek és e célra, valamint a mozgósítás költségeinek fedezésére 1.2 milliárd cseh korona rendkívüli kiadás szavaztatott meg.

Az életbe léptetett kiviteli tilalmak a hadianyag gyártásához szükséges nyersanyagoknak az országban, való megtartását biztosították. Repülők határmenti fellépte és kisebb határsértések, különösen a salgótarjáni körletben, provokálás jellegével bírtak, határátlépés avagy bizonyos területek időleges megszállására keresvén látszólagos okot.

A húsvétinál sokkal nagyobb izgatottságot váltott ki Jugoszláviában is Károly király második megjelenése Magyarországon. Már az október 22-iki minisztertanácson, melyen a román és cseh követ is részt vett, megállapodás történt, hogy a kisentente együttesen lép fel Magyarország ellen. Ebben az időben, a jugoszláv hadsereg 16 gyalog hadosztályból és 1 lovas hadosztályból állott, midőn 5 gyalog és 1 lovas hadosztály az osztrák és magyar határon állott békelétszámmal.

Fenti határozatból eredő rendszabályok első folyamánya a magyar határ mentén álló csapatok legnagyobb részének békelétszámmal való készenléthez helyezésében, a vasút- és hajóforgalom beszüntetésében, valamint a határ szigorú elzárásában mutatkozott (63. mell.).

Az október 23-iki minisztertanács három szerbiai hadosztály mozgósítására adott felhatalmazást oly képen, hogy e hadosztályoknál az egész I. posiv (korosztály) 10 évfolyamának behívását rendelte el. Október 25-én a, tartalék három legfiatalabb évfolyamának (1896., 1897., 1898.) tartalékos tisztjeit és hadkötelezettjeit hat hetes fegyvergyakorlatra hívták be, mely behívások egyelőre csak az újvidéki (5 hadosztály) és zagrebi (3 hadosztály) hadsereg területére vonatkoztak. Október

30-án fenti behívások a sarajevói (4 hadosztály) és üszkübi (4 hadosztály) hadsereg területére is kiterjesztettek. A mozgósított három hadosztály közül egy hadosztály október 29-én és november 3-a között teljes hadilétszámmal a Tisza és Duna közé tolatott előre. A Duna-flottila Újvidékről Bezdánba jött fel. A Duna-Dráva szögletbe csapaterősítések érkeztek.

A hadügyi és tengerészügyi miniszter az október 29-iki skupstina ülésen a katonai intézkedésekből eredő kiadások fedezésére 50 millió dinár hitelt kért.

Románia ebben az esetben szintén agresszívebb magatartást tanúsított, mint a király első látogatása alkalmával. Magatartása azonban sokkal tartózkodóbb volt, mint a kis entente másik két tagjáé. Október 24-én történt az első intézkedés. A hadügyminiszter visszavonta azt a rendeletét, mellyel pár nappal előbb a fegyver alatt levő két idősebb évfolyam (1897., 1898.) november 1-jével való leszerelését elrendelte. Ezen évfolyamok további intézkedésig fegyver alatt maradtak.

Október 24-én a hadsereg mozgósításának kérdése a rendkívüli minisztertanácson tárgyalás alá került, de döntés egyelőre nem történt, mert Románia Magyarország magatartását kívánta bevértani.

Netalán való mozgósítás esetére öt évfolyam behívása volt tervbe véve (1892-96-ig). Ennek következtében a jelenleg fegyver alatt álló három évfolyam (1897., 98., 99.) hozzászámításával, összesen nyolc évfolyam állott volna a hadvezetőség rendelkezésére. Ezáltal Romániának jelenlegi békeállományon levő hadserege a hadilétszámra lett volna kiegészítve, ami körülbelül 720,000 főnyi létszámnak felelt volna meg. Október 23-án, vagy 24-én a román hadvezetőség saját hatáskörén belül, a következő katonai intézkedéseket tette: *a)* A határőrsegek (Granicerig) létszámát fel-emelte, *b)* a magyar demarkációs vonal mentén levő csapatokat készenlétebe helyezte (elsősorban a vadász-csapatokat) és a nagyváradi körletből a Bánátba már szállítás alatt álló első vadász-hadosztályt a demarkációs vonalra irányította vissza, *c)* Erdély és Bánát területén (I-VII. hadtest) a részleges mozgósításra az előkészületeket megtette, de mozgósítási parancs nem adatott ki.

Károly király magyarországi tartózkodásával egyidejűleg az 1. lovashadosztály Besszarábiából a magyar demarkációs vonalra Nagyvárad-, Arad-, Temesvár területére szállított át. E csapatszállítás azonban fenti eseményekkel összefüggésben nem volt, mert említett hadosztálynak Erdélybe és Bánátba való átszállítása már a szóbanforgó események előtt rendeltetett el. A katonai készültségnek fentiekben kifejezésre jutott fokozása dacára Románia részéről semmilyen konkrét mozgósítási intézkedések nem tettek. A határforgalom Magyarország és Románia között egész idő alatt fennállott és megszakítást nem szenvedett. November 6-án a Habsburg-dinasztia trónfosztását tartalmazó törvényjavaslat elfogadása után Románia, a rendes állapotot megint helyreállította. Jugoszlávia csak november 8-án, a cseh-tót köztársaság pedig 10-én rendelte el a fokozatos leszerelést.

A szövetséges főhatalmak, valamint a kisentente államai által Magyarországra gyakorolt diplomáciai nyomásról e munka második füzetét képező összeállítás ad számot. IV. Károly király uralkodó jogainak és a Habsburg-ház trónörökösödésének megszűnéséről szóló törvényjavaslat, melyet Bethlen István gróf miniszterelnök a magyar nemzetgyűlés 1921. évi november 3-án megtartott ülésén terjesztett elő, egyfelől a könnyelmű puccskísérlet eredménye, melynek áldozata lett maga a király és a dinasztia, de eredménye másfelől a külföld most vázolt magatartásának is, mely súlyos külpolitikai és katonai fenyegetésekkel avatkozott bele országunk belügyeibe, készen arra, hogy fegyveres eszközökkel is ránk kényszerítse követeléseit.

Midőn a nemzetgyűlés 1921. évi április hó 4-én megtartott ülésén Bethlen István gróf miniszterelnök a javaslat indokolásául fentiekre reámutatott (64. mell.) egyben ünnepélyesen óvást emelt minden külföldi beavatkozás ellen, annál is inkább, mert az egyoldalú restaurációs kísérletet a magyar kormány saját elhatározásából akadályozta meg s így a puccskísérlet a beavatkozásnál inkább ürügyül, mint okul szolgált, messzemenő célok megvalósítására. Túlnyomó erejű szomszédaink támadó jellegű szervezkedése Magyar-

országgal szemben nem az európai béke megóvását szolgálja, hanem magyarázatául az a tény szolgál, hogy Magyarország ma sem szűnt meg a Kárpátok medencéjén belül gyakorolni azt az erkölcsi vonzóerőt, amely szinte észrevétlenül huzza vissza az elszakított részekben lakó népeket Szent István koronájához s amely vonzóerőt az utódállamok az ő népeikre sohasem voltak képesek gyakorolni.

A magyar kormány felfogása a nemzetgyűlés többségének helyeslésével találkozván, az előterjesztett törvényjavaslat elfogadtatott s az kormányzói kihirdetés után az 1921. évi XLVII. t.-c.-ben törvényeink közé becikkelyeztetett. Ez a törvény az 1920: X t.-c. mellett alkotmányos életünk alapját képezi mindaddig, míg a magyar trón betöltésének kérdése, az arra hivatott törvényes tényezők szabad elhatározása alapján, alkotmányos módon, a nemzet javára megoldható nem lesz.

1. melléklet.

IV. Károly király 1918. évi november hó 13-án Eckartsauban a következő nyilatkozatot állította ki:

„Trónralépésem óta mindig arra törekedtem, hogy népeimet minél előbb a háború borzalmaitól megszabadítsam, amely háború keletkezésében semmi részem nem volt.

Nem akarom, hogy személyem akadályul szolgáljon a magyar nemzet szabad fejlődésének, mely iránt változatlan szeretettel vagyok áthatva.

Ennélfogva minden részvételtől az államügyek vitelében lemondok és már eleve elismerem azt a döntést, mely Magyarország jövődő államformáját megállapítja.

Kelt Eckartsau, ezerkilencszáztizennyolc, november hó tizenharmadikán.

Károly” s. k.

2. melléklet.

A neuilly-i magyar béke delegáció távirata Somssich József gróf külügyminiszterhez.

Neuilly, 1920 február 2-án.

A békekonferencia elnökének máról keltezett alábbi jegyzékét most kaptam meg:

Tisztelettel tudatom, hogy a békekonferencia folyó hó 2-án alábbi határozatot hozta:

A Szövetséges Főhatalmak szükségét látják, hogy határozottan megcáfolják azokat a híreket, melyek alkalmasak arra, hogy a közvéleményt félrevezetve, őket olyan színben tüntessék fel, mintha készek lennének a Habsburg dinasztiának a magyar trónra való visszatérését elismerni, vagy elősegíteni.

Azon az állásponton vannak a Szövetséges Főhatalmak, hogy egy olyan dinasztiának a visszahelyezéséről mely alattvalói szemében idegen népfajok leigázását jelképezte és Németországgal szövetségben állott, nem egyeztethető össze sem azokkal az elvekkel, amelyekért a háború viseltetett, sem azokkal az eredményekkel, melyeket a háború által, a leigázott népek felszabadítása érdekében, elérni sikerült.

Éppúgy nem áll szándékában a Szövetséges Főhatalmaknak, mint ahogy nem tekinthető kötelességüknek sem, hogy Magyarország belügyeibe beleavatkozzanak, avagy hogy ők diktálják a magyar népnek azt a kormányformát és alkotmányt, melyet a maga számára meg akar szabni. Mindamellet azonban, a Szövetséges Főhatalmak nem fogadják el azt, hogy a Habsburg dinasztia visszahelyezése kizárólag a magyar nemzet belügye, sőt jelen jegyzékükkel kijelentik, hogy ilyenfajta restauráció ellentétben állana magával a béke alapjával és ők azt sem el nem ismernék, sem meg nem tűrnék.

Praznovszky.

3. melléklet.

1920. évi október hó 17-én, Székesfehérvárott, a nemzeti hadsereg bevonulásának emlékére tartott ünnepélyen, *Horthy Miklós* kormányzó a főispán üdvözlésére adott válaszában a királykérdésről az alábbiakat mondotta:

„Újabban mind sűrűbben lehetett észlelni olyan törekvéseket, amelyek a király személyének kérdését igyekeztek előtérbe tolni. Mindnyájan egyetértünk abban, hogy ez az ország, meg nem tagadva ezeréves múltját, mint királyság folytassa életét a nemzetek nagy közösségében és mindnyájan szeretnők Szent István koronáját régi fényében tündököltve látni. Odáig azonban még nagy külpolitikai feladatok és a belső konszolidáció nehéz munkájának befejezése vár reánk. Azok, akik a király személyének kérdését idő előtt felvetik, a nemzet egységét bontják meg, az ország polgárainak lelkét, forradalmasítják, megakasztják a belső konszolidációt és ezzel bénítják külpolitikai cselekvő képességünket is. Jól tudom, hogy vannak olyanok is, akiket nem a múlt hagyományaihoz való ragaszkodás vezet, hanem önző célokból vagy egyenesen azzal a gonosz szándékkal tartják ébren az ily kérdéseket, hogy ezáltal megzavarják és megakasszák azt a gyógyulási folyamatot, amelyre a nemzetnek a háború és a forradalmak pusztulásai után szüksége van. Sőt akadnak, akik kölcsönös bizalmatlanság ébresztése és széthúzás előidézése végett, a rágalmak és gyanúsítások piszkos eszközeivel dolgoznak, nem kiméivé hol jó, hol rosszhiszeműleg az én személyemet sem. Holott mindenkinek tudnia kellene, hogy Magyarországnak a királyi hatalom gyakorlása szünetelésének idejére, a nemzetgyűlés által, a legfőbb hatalom helytartójául megválasztott kormányzója, nem élhet vissza e hatalommal, nem nyúlhat, a királyi hatalom, nem nyúlhat a királyi trón után. Én így fogom fel kötelességemet. Értsék meg kötelességüket mások is. Aki nem érti meg, azzal meg fogjuk értetni. Kísérletezésre idő nincs, aki nem alkalmazkodik a jogrendhez, az bűnhődni fog. Az első év küzdelme után a második évet az imperatív megnyugtatás jegyében óhajtom megkezdeni, amelynek Isten segítségével idővel gazdag és hatalmas Magyarország lesz az eredménye, koronás királlyal az élén, akit a nemzet lelkesedve fogad, tárt karokkal”.

4. melléklet.*A m. kir. államrendőrség jelentése a király húsvéti utazásának svájci részleteiről.*

Feltűnő, hogy Ófelségét 1920. novemberében, decemberében és 1921. telén a legellentétebb politikai árnyalatú embereknek milyen sajátos keveréke vette körül, akiknek szerepe nem volt teljesen tisztázható.

Ófelsége személye körül szolgálatot teljesítők sorából kiemelem: Reichenbichler Johann udvari vadász és egy Renée páрмаi herceg által ajánlott francia származású komornyikot: Pierret.

Személyi ügyeit intézők sorából Schonta, volt sorhajókapitányt és Ledochovszky ezredest. Volt azután körülötte egy Werkmann nevű százados is.

Werkmannról a következőket: Valami bizalmi ember-féle volt. Német neve ellenére sokat volt együtt az előbb említett Pierre komornyikkal, attól Ófelsége intímusabb dolgaira vonatkozólag folyton kérdezősködött, ő maga pedig sokat levelezett Berlinnel és Becsesei, de aligha monarchista körökkel, ami a következőkből dokumentálódik. Feleségének nővére egy Kántor dr. nevű tartalékos főorvos elvált felesége. A jelzett időben mint Fifi Cantora mozisínésznő megfordult Budapesten (Astoria), Balatonfüreden, Salzburgban és Svájcban. Svájcban egy Bolgyai nevű volt katonatiszttel tartott fenn összeköttetést, aki ott később kémgyanussá vált és Svájcból kiutasított. A kiutasítás után Fifi Cantora Bolgyaival Salzburgban húzamosabb ideig együtt lakott. Salzburgba magához rendelte sógorának Werkmannak feleségét, (ez akkor már szintén elváltan élt az urától és Lausanneban tartózkodott). Még 1920 novemberében és december elején Fifi Cantora, Werkmanné és Einem bárónő (a volt berni katonai attasé felesége, aki az osztrák gyermekakciót vezette) napokig együtt vannak Bernben.

A svájci kormány titkos rendőrsége ekkor gyanúnak találta Bolgyai barátnőjének újabb ott tartózkodását, annál is inkább, mert megállapította, hogy Cantorával ott többször találkozott egy férfi, akinek spanyol útlevele volt, következetesen franciául beszélt és Bolgyait igen jól ismeri, sőt ezzel összeköttetésben áll.

Erről a férfiről megállapítást nyert svájci részről, hogy berni tartózkodása alatt találkozott Levi német kommunistával. Ugyanakkor Fifi Cantorának lefoglalták a levelezését, amelyet a német Erzbergerrel

folytatott. Megállapítást nyert még svájci részről az is, hogy 1921 januárban Werkmanné annak ellenére, hogy urától elváltán él, sőt vele haragban veit, egyszerre csak megjelent Pranginsban, s ott spanyol és francia papi emberekkel tárgyal, újra együtt van férjével és csak februárban távozik, amikor a politikai rendőrség bizalmas felszólítást intéz hozzá, hogy hagyja el Pranginst.

Végül s mintegy betetőzésül a dolognak, künn járt Őfelségénél 1921 januárban dr. Török (Toch) János, Károlyi Mihály gróf hírhedt tábori papja, akit a forradalom szabadított ki a szegedi Csillagbörtönből s aki a háború során beigazoltan kémkedett az olaszoknak és franciáknak.

Ennyi a pranginsi udvari életről, amelyre vonatkozóan közlöm még egy svájci nagyrangú rendőrtisztviselőnek a szavát:

„Nekünk régóta gyanús volt az a sokféle nép, (crapules) amely ott lézeng. Az a benyomásom, hogy Őfelsége állandó ellenőrzésben volt, különösen a független szocialisták és kommunisták részéről.

A márciusi ut előkészületeiben szerepet játszott egy ember, aki hol Larsen Jakabnak, hol Jack Languesnek mondotta magát. A bécsi rendőrség abban az időben ez utóbbi néven ki is hallgatta, ekkor spanyol útlevéllal igazolta magát. Ez volt az az ember, aki a Paris-München-Wieni express vonaton a 1717. számú hálókocsi 11. számú hálólhelyét a maga, a 12 számú hálólhelyet pedig Őfelsége számára már Párisban lefoglalta s a már jelzett időben pontosan Őfelsége rendelkezésére bocsátotta.

Az út előkészítésének során azonban ismét más néven szerepel. Ekkor Lassuen Jakabnak, majd Lasquez Jacknak nevezi magát. Ennek az embernek megvan a személy leírása: a középnél valamivel magasabb, sovány, hosszúkás arcú, kissé kreolszínű, gesztenyebarna hajú (hátrafésült), mélyen fekvő apró fekete szemű, dús és összenőtt szemöldökű ember. Jellegzetes, hogy felső testét és fejét kissé előrehajlottan tartja. Megállapítást nyert, hogy ez az ember december, január és február hónapokban többször járt Pranginsban és utóbb, amikor Werkmanné ott volt, annak társaságában látták. Ennek az embernek kiléte dolgában behatóbb nyomozás indult, ám valódi nevére nem lehetett reájönni.

A márciusi utazást az előkészületek során három részre osztották és mindegyikre megtették az előzetes intézkedéseket.

Az első rész Prangins, Nyon, Frybourg, Bern, Olten, Basel. E részlet biztosítására egy eddig személyében még meg nem állapított, de valószínűleg a dieszen-

diesi kolostor tagjai közül való páter volt Őfelsége mellé kirendelve. Ugyancsak ez a kolostor szerzett Őfelségének egy három napra érvényes, fénykép nélküli, ismeretlen névre szóló, határátkelési igazolványt.

A második részlet francia földön veszi kezdetét Saint Louisnál, Strassburg, Kehl, Karlsruhe, Stuttgart, München, Salzburg, Linz, Wienig szól. Őfelsége személyének biztosítására Saint Louisból Strassburgig a már említett papi emberen kívül, még egy civil személy is szerepel, aki valószínűen francia ember volt, amint az a későbbiekből ki fog tűnni. Strassburgban a kíséret elmaradt és Larsen vette át a közvetlen személyi szolgálatot.

Itt említem meg a következőket: Őfelsége podgyászát, amely különben sem állt többől, mint két bőröndből Sixtus pármái herceg vitte el előre Párizsba és helyezte el a Páris-Strassburg-i gyorsvonaton. Az előkészületekhez tartozott még az is, hogy felsége az esetleges gyanú elterelése céljából már előzetesen sűrűn tett nagyobb kirándulásokat Nyonba, Frybourgba, Lausanneba. Az indulás március 24-én a nyoni vasútállomásról történt, ahonnan Frybourgon keresztül Bernbe érkezett. Őfelségének Bernben át kellett szállnia Olten-Basel felé. Ez 7 óra tájban történt. A baseli Bundesbahnhofra Őfelsége valamivel 8 óra után érkezett meg és itt a határátkelési jeggyel átment az Alsace-Lorraine-i pályaudvarra. 9 órakor indult innen a vonat Strassburg felé.

Az első állomás francia földön Saint-Louis. Itt semmiféle bejegyzés nem eszközöltetik a tekintetben, hogy a határátkelők kicsodák, vagy mikor lépték át a határt. Ez azért van, mert Strassburgnál tovább úgy sem mehetnek, legtöbbje csak Mulhousig szokott utazni. A vasúti személyzet előadása szerint Saint Louis és Strassburg között Ő Felsége egy pap és egy civil ember társaságában volt. Mindhármuk vasúti jegye Strassburgig szól, Őfelsége semmit sem beszélt, kísérői pedig folyton arról társalogtak, hogy vissza tudnak-e majd jönni másnap délutánra Baselbe.

Strassburgban Őfelsége a Paris felől jövő gyorsvonatnak számára réservait hálóhelyére március 25-én hajnali 2 óra 4 perckor ült be. Ekkor már a neki Parisból megküldött útlevéllal utazott, amely a Sanchez névre szólott, spanyol eredetű volt, rajta a párisi rendőrség láttamozása. „Visé à Paris No. 32889. Pour le préfet de la Police, Le Chef de la 3. Division” Az útlevél vidirozva volt Németország, Németausztria és Csehszlovákia párisi konzuljai részéről. Strassburgon túl, de még Kehi előtt kezdődik egy újabb revízió. Ezt már az „Interallié” bizottság végzi, (ebben neme-

tek is vannak.) E bizottságnak egy tagja elmondotta, hogy a 11. és 12. hálólhely fülkájénél igen világosan emlékeznek arra, hogy az ajtóban egy középtermetű-nél valamivel magasabb, fekete vagy gesztenyés barna hajú, sovány ember mutatta be a passzusokat és a saját nevét Lassuenre szóló útlevéllel, társáét Sanchez névre szóló útlevéllel igazolta. Mindkét útlevél spanyol volt, a Sanchez névre szólóhoz mellékelve volt még az amerikai vöröskeresztnek egy kísérőlevele, amelyen Codor nevű aláírás volt.

Amikor ennek az Interalliée bizottságnak a vizsgálata reákerült az útlevelekre, akkor az utazás Salzburgig teljesen biztosítottak volt vehető. Így a vonat valóban március 25.-én hajnali 4 óra 28 perckor futott be Kehibe. Ugyanaznap reggel 5 óra 45 perckor Karlsruheba, 8 órakor Stuttgartba és déli 12 órakor Münchenbe ért Őfelsége.

Most már csak Salzburgban volt még egy akadály, azt azonban Larsen-Lassuen szintén leküzdötte, Az ugyancsak helyszínén meghallgatott vasutasok szerint a dolog a következőképen játszódott le:

Lassuen a revíziókor teljesen kitérte a hálófülke ajtaját, egyik kezében a két passzust tartotta, úgy ki-, fordítva, hogy az ellenőrző közegek az Interalliée vizumát láthassák, a másik kezével rámutatott az ágyban fekvő Őfelségére, aki arcát félrefordította és alvást színlelt és e szavakkal adott nyomatékot ama kérésének, hogy az ellenőrzést megghiúsítsa:

„Beteges ember, éjjel nem aludt, ha nem szükséges ne keltsük fel.” Miközben ezt mondotta a vöröskeresztes kísérőlevelet is felmutatta, ami a gyanút teljesen eloszlatta s a másik pillanatban a revíziós közegek már a szomszéd fülkén kopogtattak. Az Őfelségét vivő vonat Salzburgból március 25.-én délután 4 órakor indult, este félhétkor volt Linzben, és este 11 órakor futott be Wienbe.

5. melléklet.*A m. kir. államrendőrség jelentése a király húsvéti utazásának bécsi részleteiről.*

A wieni adatok szerint Őfelsége f. évi március 25-én hajnali 2.04-kor szállt fel a Paris-München-Wien irányban haladó express-vonatra, hol a 1717. számú hálókocsi 12. számú hálóhelyét foglalta el. A vonat némi késéssel március 25-én éjjel 11 óra után érkezett Wienbe.

F. évi március 25-én este 11 óra után az állomáson várakozó Xavier páрмаi herceg csatlakozott Őfelsége útítársához Larsenhez, míg Őfelsége a Westbahnhof külső jobb sarkához ment. Xavier és Larsen az A. XII. 265. számú autót fogadták fel s ezt a Landskrongasse 9. sz. házhoz való hajtásra utasították; alig indultak azonban el, az autót a Westbahnhof jobb sarkán megállították, hol egy harmadik úr szállt be hozzájuk, ufelségén hosszú utikabát, szemüveg volt; erősen ősz, de különben sötétszínű, lefésült frizurát, feketére színezett bajuszt (sajátja, de festve) viselt. Miután a Landskrongasseban ilyen házszám nincsen, az utca végén szálltak ki és Őfelsége Xavierral az 5-ös számú házhoz ment és felmentek Erdődy gróf lakására. Erdődy Tamás gróf és neje még fenn volt. Ekkor már körülbelül 12 óra felé járt az idő, mikor még feljött a lakásba egy Jaques Langues névjegyet küldő egyén, kit Erdődy gróf nem ismert, de Őfelsége és Langues ismerték egymást, úgyszintén Xavier is ismerte az érkezőt. Utóbbiak tárgyalásba bocsátkoztak és végül Langues azzal távozott, hogy azonnal visszautazik Parisba. Langues összesen 10 percig tartózkodott a lakásban. A Erdődy gróf révén kapott személyleírásból megállapítást nyert, hogy Langues és később a wieni rendőrségnél kihallgatott Larsen Jakab egy és ugyanazon személy (Larsen Jakab Via-Reccioi születésű 1888., olasz származású és spanyol illetőségű).

Őfelsége és Xavier gróf Erdődyék társaságában vacsoráztak s közben Ed. Schager Sektionsschef-t keresték telefonon, de utóbbiról megállapítást nyert, hogy a kérdéses időben vidéken vadászaton volt. F. évi március 26-án reggel három órakor feküdt le Őfelsége Erdődy lakásán és Xavier herceg is ott maradt.

F. évi „március 26-án a Landskrongasseból való elutazásig Őfelsége gróf Erdődy lakásán maradt, míg gróf Erdődy elintézte az útleveleket. Xavier herceg intézkedett az autók ügyében. Mayer József, Ottó fő-

herceg volt sofförje útján (Prinz Eugenstrasse 3.) rendelte meg az A. VI. 993. sz. autót. A VI. 993. sz. autó a Landskrongasse és Wildpretmarkt sarkán várakozott utasaira. Ugyanaznap délelőtt Erdődy gróf telefonján, (Auto 66-1-38 számok) a schwarzaui pármái kastélyban tartózkodó Gentinetta titkárral folyt beszélgetés, kinek útján a Neukirchenben autózlettel bíró Schlederer János (Reneé pármái herceg volt sofförje) B. XIV. 7. számú autója rendeltetett meg Seebenstein kastély Aspang felé eső országútjára.

Délelőtt 11 óra tájban Erdődy Tamás gróf visszaérkezett és ½12 után Ófelsége (a már jelzett maszkírozással és most nagy autó szemüveggel) Xavier herceg, valamint Erdődy Tamás gróf felültek a Wildpretmarkten az A. VI. 993. számú Mayer-féle autóra. Wr. Neustadton túl a legelső megállóhely Schwarzauban a pármái kastély volt, hol az összes utasok kiszálltak. Az ideérkezés 1 óra után volt. Félóra idő múlva, az utasok ismét felszálltak és Seebensteinig, az ottani „kastély Pitten felé menő országútja oldaláig mentek, itt Ófelsége és Erdődy Tamás gróf kiszálltak, míg Xavier herceg az autón visszajött Wienbe.

Ófelsége és Erdődy gróf most már a kastély másik oldalán várakozó Schlederer János B. XIV. 7. sz. autójába szálltak, mellyel d. u. 2 órakor indultak el Seebensteinből és Aspangon át, Pingau községét érintve az osztrák határhoz, Sinnersdorfba érkeztek d. u. ½ 4 órakor. Az útleveleket itt nem is nagyon vizsgálták, miután Erdődy grófot itt jól ismerik, hanem az autót, miután Schlederernek internacionális igazolványa nem volt, nem akarták átengedni. Egy ott állomásozó osztrák pénzügyőri fő vigyázó, névszerint Lange János vállalkozott arra, hogy – miután Pinkafőn úgylis rövid bevásárolni valója van – átkíséri az autót és vissza is hozza. Így is történt, úgy hogy az autó utasaival Pinkafő községben, Lehner Gyula vendéglős házáig hajtott. Közben a magyar határon megtörtént az útlevél vizsgálat is. A magyar határszélen a következő adatok szerepelnek: 1921. március 26-án d. u. ¼ óra. 5212. tétel. Erdődy Tamás, lakhelye Wien., állampolgársága magyar, útlevél száma 8996. bécsi magyar követség. 52.13. tétel. Mr. A. Sanchez, lakhelye Amerika, állampolgársága spanyol, útlevél száma 792. Kiállítás helye.

5214. tétel. Schlederer János sofför, lakhelye Neukirchen, állampolgársága osztrák. Határátkelési igazolvány száma 844. Kiállítás helye Neukirchen. Autószám B-XIV. 7. (Autó visszaérkezett d. u. 4 óra.)

Pinkafőre Lehner Gyula vendéglőshöz Ófelsége és Erdődy Tamás gr. d. u. ¾ 4 órakor érkezett meg. Itt

ebédelték. A számla 180 koronát tett ki, melyet Ófelsége 10 francia frankkal egyenlített ki, míg a Lehner-től felfogadott kocsiórt Ófelsége 100 svájci frankot fizetett. D. u. $\frac{1}{2}$ 6 óra tájban Ófelsége kocsira ül gr. Erdődyvel, a kocsit Kulfeld János kocsis vezette Német-szentmihályig Schey Hermann téglagyároshoz. Itt újból béreltek kocsit Scheytől s körülbelül $\frac{1}{2}$ órai tartózkodás, után este $\frac{1}{2}$ 9-kor indultak tovább. Schey házában Ófelségét felismerték, amennyiben Scbey fivérének leánya Badenben tanult főzni és onnan Ófelségét jól ismerte. Mindazonáltal nem lévén egészen biztos a dologban, nyíltan nem szóltak róla. Innen tovább menve, megállás nélkül, március 26-án este $\frac{1}{2}$ 11 óra tájban érkeztek Szombathelyre a püspöki palotába. Március 27-én reggel $\frac{1}{2}$ 7 órakor autón Budapestre indult el Ófelsége a vépi Erdődy uradalom Puch kocsiján.

6. melléklet.

1921 március 30.

A Magyar Távirati Iroda jelenti:

Szombaton, e hó 26-án éjjel ½ 11 órakor IV. Károly király váratlanul megjelent Szombathelyen és a püspöki palotában szállott meg. A lelki gyakorlatok végzése céljából Szombathelyen tartózkodó Vass József közoktatásügyi miniszter, Teleki Pál gróf miniszterelnököt, aki családotul a vásvármegyei Ivánczon, gróf Sigray Antal, kerületi kormánybiztos birtokán töltötte az ünnepet, a legsürgősebben Szombathelyre kérte. A miniszterelnök a felszólítást éjfélután két órakor kézhez véve, Sigray gróf kormánybiztossal együtt, hajnalban Szombathelyre érkezett s csupán ott szerzett tudomást a király megérkezéséről. A miniszterelnök és Vass miniszter reggel íélhet órakor Budapestre indult, hogy a reggel nyolc órakor elutazó királyt megelőzve, a kormányzónak a szükséges jelentéseket megtehessek, géphiba következtében azonban csak a király beérkezése után jöttek meg.

A király azonnal felkereste Horthy Miklós kormányzót és vele hosszabb megbeszélést folytatott. A kormányzó az ország érdekének feltárása mellett rámutatott annak szükségességére, hogy a király az országot mielőbb hagyja el. A király a fővárosból azonnal el is utazott, anélkül, hogy bárki mással érintkezett volna.

A kormányzó a király megjelenése által előidézett súlyos helyzet megoldása céljából, a kormány Budapestén időző tagjait, valamint az ünnepek alatt itt tartózkodó néhány vezető politikust tanácskozássra hívta meg, akik a kormányzónak az ország érdekében követett eljárását teljes megnyugvással vették tudomásul. A kormány Budapestén levő tagjai a kormányzó elnöklése alatt ismételtén megtartott tanácskozásokon megállapították a teendő intézkedéseket, valamint lépések tétettek az iránt is, hogy a királynak idegen országok területén át való akadálytalan utazása lehetővé tésék. Az erre vonatkozó biztosítékokat a király Szombathelyen várja be, ahol Teleki Pál gróf miniszterelnök személyesen gondoskodott a király biztonságáról, valamint arról is, hogy a király itt tartózkodásának magánjellege minden tekintetben megóvassék.

Eddigi megállapítás szerint a király utazásáról egyetlen magyar tényezőnek sem volt tudomása s az felelőtlen befolyásra vezetendő vissza.

Az egész országban teljes a nyugalom.

7. melléklet.*A kormányzó 1921 március 30-án kelt hadparancsa.*

Midőn Magyarország kormányzását elvállaltam, feltett szándékom volt, hogy a kormányzói székben csak addig maradok meg, míg ezt az ország érdeke megköveteli. Létünkért és belső megszilárdulásunkért való küzdelmünk még nem fejeződött be. Erőszakos, hirtelen változás a kormányzás terén a Nemzet létét fenyegetné. Ezért az utolsó napok eseményei dacára is, megmaradtam eredeti elhatározásomnál és Hazánk létérdekében helyemen kitartottam.

A nemzeti hadsereg ezen nehéz napokban is várakozásomnak megfelelően, egységesen és hűen megtartotta nekem tett esküjét.

Magyar szívem egész melegével mondok köszönetet a nemzeti hadsereg vezetőinek, tisztjeinek, altisztjeinek és legénységének. Bizalommal nézek a jövő elé, mert a hadsereg kipróbált fegyelme, egysége és szelleme nyújtják a legjobb biztosítékot arra, hogy Hazánk a belső megerősödés útján feltartóztathatatlanul tovább haladva, a világ nemzetei között, azt a helyet fogja elfoglalni, melyet ezeréves múltjánál és jelenjénél fogva megérdemel.

Kelt Budapest, 1921 március hó 30 án.

Horthy s. k.

Belitska s. k.

8. melléklet.*Egyezmény.*

A cseh-szlovák köztársaság és a Szerb-Horvát-Szlovén királyság között kötött szövetség tárgyában.

Szilárdan eltökélve az oly sok áldozat árán és a nemzetek szövetségéről szóló egyezmény által biztosított békének, valamint az 1920 június 4-én kötött trianoni szerződés által a szövetséges és társult hatalmak és Magyarország között létesített állapot fentartására a cseh-szlovák köztársaság elnöke és Őfelsége a szerbek, horvátok és szlovének királya megegyeztek, hogy védelmi egyezményt kötnek.

E célból kinevezték meghatalmazottakká: A cseh-szlovák köztársaság elnöke, Benes Eduard külügyminiszter urat, Őfelsége a szerbek, horvátok és szlovének királya Ninóiu Momóiu jogtudor, kereskedelmi- és iparminister urat, a külügyminister helyettesét, akik jogérvényesnek talált meghatalmazásaik kicserélése után a következő rendelkezésekben állapodtak meg:

1. Arra az esetre, ha Magyarország provokátlanul megtámadná a két magas szerződő fél egyikét, a másik fél kötelezi magát, hogy az ezen egyezmény második szakaszában megállapított megegyezésnek megfelelően a megtámadott fél védelmében részt vesz.

2. A cseh-szlovák köztársaság és a Szerb-Horvát-Szlovén királyság illetékes szakközegei kölcsönös egyetértésben megállapítják az ezen egyezmény végrehajtására szükséges intézkedéseket.

3. A két magas szerződő fél egyike sem köthet a másik fél előzetes értesítése nélkül más szövetséget semmiféle harmadik hatalommal.

4. Ezen egyezmény két évre szól és hatálya a ratifikációs okmány kicserélésének napjától kezdődik. E határidő letelte után a két szerződő fél bármelyike felmondhatja az egyezményt, a mely azonban a felmondás napjától számított hat hónapon át még hatályban marad.

5. Ez az egyezmény a Népszövetségnek tudomására adandó (Népszövetség egyesség okmánya).

6. Az egyezmény ratifikálandó és a ratifikációs okmányok Belgrádban mielőbb kicserélendők.

Ennek hitelül a fentnevezett meghatalmazottak ezen egyezményt aláírtak és pecsétjükkel hitelesítették.

Kelt Belgrádban 2 példányban 1920 augusztus 11-dikén.

P. H. *Dr. M. Nincic s. k.*

Dr. E. Benes s. k.

A rapallói egyezmény.

Azon célból, hogy az osztrák-magyar monarchia legyőzése által oly nagy áldozatok árán megszerzett békét biztosítsák, az olasz kir. kormány és a szerb-horvát-szlovén kir. kormány elhatározták, hogy a következő egyezményt kötik meg és e célból kiküldöttek: az olasz kormány lovag Giovanni Giolitti miniszterelnököt, Carlo Sforza gróf külügyminisztert, Ivance Bonomi egyetemi tanár, hadügyminisztert, a szerb-Horvát-szlovén kormány Milenko R. Velichli miniszterelnököt, dr. Ante Trumbioil külügyminisztert és Costa Slojanovick pénzügyminisztert, akik a következőkben állapodtak meg:

1. A két szerződő kormány kölcsönösen kötelezi magát, hogy öröködni fog a st.-germaini és trianoni békeszerződések pontos betartása felett. Különösen pedig közös egyetértéssel alkalmazni fog minden politikai eszközt, amely alkalmas a Habsburg-ház Ausztria és Magyarország trónjára való visszahelyezésének megakadályozására.

2. A két szerződő kormány kölcsönösen kötelezi magát, hogy egymást olyan diplomáciai segítségben részesítik, amilyent e cél elérésére legalkalmasabbnak találnak.

3. Ezen egyezmény szellemének megfelelően, a két szerződő kormány egyidejűleg kötelezi magát, hogy figyelemmel kísér minden olyan ténykedést, amely kölcsönös biztorságuk ellen irányul, akár Ausztria, akár Magyarország részéről és hogy szoros érintkezésben maradnak értesüléseik kicserélése útján.

4. Az olasz kormány, amely megegyéssel vette tudomásul a Szerb-Horvát-Szlovén királyság és a cseh-szlovák kormány között ezen egyezmény céljával teljesen megegyező célból kötött megállapodást és a Szerb-Horvát-Szlovén királyság ezen egyezményt a cseh-szlovák köztársaság tudomására fogják hozni; Amennyiben ilyen irányú újabb megállapodások létesülnek, a két kormány megegyezik egymással, mielőtt ezeket megvalósítaná.

6. Ezen egyezmény két évig marad érvényben a ratifikációs okmányok kicserélésétől számítva. Megújítandó lesz ugyanennyi időre, ha hat hónappal ezen határidő előtt fel nem mondják.

6. Jelen egyezmény mielőbb ratifikálandó és a ratifikációs okmányok Rómában kicserélendőek.

Rapalló, 1920 november 12.

Giovanni Giolitti s. k.

C. Sforza s. k.

Ivance Bonomi s. k.

Mil. R. Vesnich s. k.

Ante Trumbich dr. s. k.

Costa Stojanovich s. k.

Körtávirat
valamennyi külképviseleti hatóságnak.

Budapest, 1921 március 29-én.

Vasárnap délután 2 órakor Károly király meglepetésszerűen megjelent Horthy Kormányzó Úr Öméltóságánál.

Horthy kormányzó, a pártok és pártvezérek egyértelmű kívánságához képest, a király elhagyta a fővárost és jelenleg Szombathelyt tartózkodik. Felsőjogokat természetesen nem gyakorol. Visszautazásának lehetővé tétele védett sauf-conduit megszerzésén fáradozunk. Az idegen követek közül többen elismeréssel nyilatkoztak a magyar kormány szilárd és bölcs magatartásáról.

Magyarországon teljes a rend és a nyugalom.

Budapest, 1921 március 29.

Kánya s. k.

III.

A magyar külügyminisztérium távirata Hóry bukaresti ügyvivőhöz.

Budapest, 1921 március 29-én.

Folyó évi március 29-iki számjelsürgönyöm kapcsán. Kedden délelőtt román követ kormányzónál kihallgatásra jelentkezett, és utalva Habsburg restauráció ellen irányuló ismert entente-határozatra, a legudvariasabb formában, de mégis határozottan kiemelte, hogy Károly király visszatérését kénytelen lenne Románia érdekeivel ellenkezőnek tekinteni. Stircea azután megjelent külügyminisztériumban és megismételte fenti kijelentéseit megjegyezvén, hogy ő kénytelen kormányának utasításai szerint eljárni.

Kormányzó válaszában utalt arra, hogy a király visszatérésének kérdése tisztára Magyarország belügye, ennél fogva ő külföldi diplomatákkal e felett diszkussziókba nem bocsátkozhatik. Az ország érdekében megtette a szükséges lépéseket aziránt, hogy Károly királynak Svájcba való zavartalan visszautazása mielőbb biztosíttassék.

Kánya s. k.

12. melléklet.

A magyar külügyminisztérium támrata Tahy prágai követhez.

Budapest, 1921. március 29-én.

A cseh megbízott tegnap délután megjelent nálam és kormánya megbízásából és kért, hogy hozzam a kormányzó és miniszterelnök tudomására a következőket:

A csehszlovák kormány álláspontja a Habsburg-ház restaurációjának kérdésében ismeretes és nem szorul újabb hangsúlyozásra. Arra az esetre, ha e kérdésben fait accompli teremtenék, a prágai kormány fenntartja magának az általa szükségesnek vélt elhatározásokat és rendszabályokat.

Kifejtettem válaszómban, hogy Károly király visszatérésének kérdését a magyar kormány kizárólag Magyarország belügyének tekinti és ezért nem is vagyok abban a helyzetben, hogy erről a kérdéstről hivatalosan tárgyaljak. Privatim közölhetem azonban, hogy a magyar kormány ma is azon az állásponton van, hogy a király személyének kérdését programjából egyelőre kikapcsolja. Ennél az elhatározásánál a magyar kormány tisztára az ország érdekeit tartja szem előtt.

Kánya s. k.

13. melléklet

I.

*Tahy prágai magyar követ távirata Gratz Gusztáv
külgügyminiszterhez.*

Prága, 1921 március 80-án.

Benes felkért, hogy a következőket a magyar kormány tudomására hozzam:

A Cseh-szlovák kormány Károly király azonnali eltávolítását követeli Magyarország területéről, különben közelebb meg nem jelölt ellenrendszabályokhoz kénytelen folyamodni.

Ezen üzenet továbbítását, mint beavatkozást belügyeinkbe, megtagadtam és Benessel közöltem, hogy esetleges mondanivalóit e tekintetben a budapesti cseh képviselőlet útján juttassa a magyar kormány tudomására. Benes erre azt válaszolta: „Tegyen, amit akar, én súlyt helyeztem arra, hogy tájékoztassam Önt, Magyarország nagyon rossz helyzetbe fog kerülni. Én megkerestem már Szerbiát, Romániát és a szövetségeseket, hogy együttesen járjunk el és súlyt helyeztem arra, hogy tájékoztassam Önt, miután nem akarom nehézségeiket, tekintettel a megkezdett megbeszélésekre, fokozni”

Tahy.

II.

*Magyar külgügyminisztérium távirata Tahy prágai követhoz.
Statissime!*

Budapest, 1921 április 1-én.

Felelet március 30-iki számjelsürgönyre. Tegnap délután megjelent nálam Lejhanec és kormánya megbízásából tiltakozott Károly király további magyarországi tartózkodása ellen, hozzáfűzvé, hogy ha a király azonnal el nem hagyná az országot, a prágai kormány szövetségeseivel egyetértésben kényszereszközökhöz fog nyúl. Kijelentettem neki mindenekelőtt, hogy ez a kérdés Magyarország belügye, amely fölött vele hivatalos diszkussziókba nem bocsátkozhatom. Privatim azonban közölhetem, hogy miként ő is alkalmasint már tudja, a magyar kormány a külállamok kormányainál megtette a szükséges lépéseket aziránt, hogy Károly király zavartalan visszautazása Svájcba biztossá tartsék.

Kánya s. k.

14. melléklet.

*Praznovszky párisi magyar ügyvivő távirata Gratz
Gusztáv külügyminiszterhez.*

Paris, 1921 március 31-én.

A francia külügyminisztériumban Perettinél tett látogatás alkalmával szóba került az újsághír, mely szerint Károly király francia támogatásra hivatkozott. Tudattam Perettivel, hogy ennek alapja van is, mert tudom, hogy Franciaország Szeletének nyomós tényezői bátorították fel Károly királyt lépésének megtevéseére. Közöltem, hogy biztos értesülés szerint Károly király budapesti utazását megelőzően több francia politikus részt vett Sixtus herceggel egy értekezleten, ahol pro és contra viták folytak Károly király visszatérése tárgyában. Peretti meglepetésének adott kifejezést, bár nem tagadta ennek lehetőségét. Utaltam arra, hogy ily körülmények között, Károly kiiály milyen könnyen félrevezethető volt, és hogy lépésének minden esetre mentségül szolgál ez a bátorítás, a magyar kormány helyzetét azonban megnehezíti, mert velünk hivatalosan mindig az ellenkezőt közölték és mi kénytelenek vagyunk ezt Őfelségének tudomására hozni, sőt ahhoz is tartjuk magunkat. Legnyomatékosabban hangsúlyozta Peretti, hogy kormánya álláspontja nem változott és nem is változhatik. Sajnálátára kénytelen elismerni, hogy vannak fegyelmetlen tényezők, akik ilyen gondolatokkal kacérkodnak, de ennek legkisebb jelentősége sincs, amint ezt Briand tegnap este politikusok és újságírók közt leghatározottabb formában ki is jelentette.

Praznovszky s. k.

Körtávirat

valamennyi külképviseleti hatóságnak.

Budapest, 1921 április 1-én.

Március 29-iki számjelsürgönyömrre való utasítással.

IV. Károly király még mindig Szombathelyen tartózkodik, de kilátás van rá, hogy az ország területét rövid időn belül el hagyja. Szombathelyen teljes a rend és nyugalom, felségjogok gyakorlásáról, csapatok átpártolásáról, tüntetésekről szóló hírek teljesen alaptalanok.

Fővárosban is csend és nyugalom van. Károly király visszatérése, tekintve, hogy itteni híveinek tudta nélkül, részben határozott tanács ellenére történt, pozícióját nagyon meggyengítette.

A kis entente hatalmak erélyesen ultimátumszerűen követelik Károly király mielőbbi eltávolítását az ország területéről és kétségtelen hogy Károly király uralomrajutása messzemenő és Magyarországra nézve könnyen végzetessé válható következményeket vonna maga után.

Kánya s. k.

I.

*Tahy prágai magyar követ távirata Gratz Gusztáv
külgügyminiszterhez.*

Prága, 1921 április 1-én.

Károly király-incidensre vonatkozólag tegnap a parlamentben tett nyilatkozatában Benes az esemény ismertetése után kijelentette, hogy Jugoszláviával és Olaszországgal, melyekkel Habsburg kérdésben direkt egyezménye van, közös eljárásban állapodott meg, Londont és Parist pedig intervenciójáról értesítette. Svájcnál is interveniáltak Károly király visszafogadása ellen.

Magyarországhoz való viszonyra nézve megjegyezte, hogy „rövid idő előtt Magyarországgal is tárgyalásokat indítottunk meg, hogy felvegyük vele a kapcsolatot és alapot teremtsünk az együttműködésre. Magyarország kalandja mindenekelőtt az egész magyar népet a legkritikusabb helyzetbe hozta. Ez ismét hosszú időre bizalmatlanságot és represszáliákat idéz elő, felkelti az izgalmakat és elkeseredést úgy Magyarországon, mint a szomszédban a legszélesebb néprétegek részére megnehezíti az életet s a nyugodt munkálkodást.

Kiemelte végül, hogy rögtöni háborús veszély nem fenyeget ugyan, a kormánynak azonban minden eshetőségre el kell készülnie. A külgügyminisztérium ezt az affért teljes és legnagyobb eréllyel fel fogja használni arra, hogy oda hasson, hogy ez az esemény a jövőben meg ne ismétlődhessék és hogy ez az egész Középeurópára nézve elvi jelentőségű kérdés a béke érdekében nemcsak Magyarországra, de egész Középeurópára nézve véglegesen megoldassék.

Tahy.

II

A külügyminisztérium válasza Tahy prágai magyar követhez.

Budapest, 1921 április 2.-án.

39. sz. táviratra való hivatkozással. Lejhanec úr ma megjelent a külügyminisztériumban és távollétében Khuen gróffal közölte, hogy Benestől megbízást kapott arra nézve, jelentse ki Gratz dr. előtt, hogy ha a magyar nemzetgyűlés Károly királyt, vagy az uralkodóház más tagját akár feltételesen is elismerné, a kis entente és Olaszország azonnal a legerélyesebb eszközökkel interveniálnának. Khuen gróf csodálkozását fejezte ki azon, hogy Benes ura nemzetgyűlés tegnapi határozata után ilyen demarchet eszközöltet és hozzáfűzte, hogy fel kell tételeznie, hogy ez előtte még ismeretlen volt.

Kánya. s. k.

I.

*Tahy prágai magyar követ távirata Gratz Gusztáv
külügyminiszterhez.*

Prága, 1921 április 2-án.

A szenátus tegnapi ülésén Benes beszédében tegnapelőtti parlamenti nyilatkozataira oly szónoklattal duplázott rá, melyben közvetlenebben avatkozik be Magyarország belügyeibe, fenyegetéssel bőven kísérve. Beszédének kivonata: A dolgok, melyek az utolsó napokban Magyarországon lefolytak, megengédhetetlenek és legszigorúbb kötelességünk, hogy megismétlésüket minden esetre megakadályozzuk.

Akkor mikor a világháború egyik komoly fejezet lejátszódott, midőn t. i. Londonban a reperatio kérdés tárgyalatott, kezünket nyújtottuk Magyarországnak, hogy helyzetéből kikerülhessen és a rokonszenvünket újra megnyerje. Célunk volt, hogy a magyarokon segítsünk, velük együtt dolgozzunk, hogy békés légkört teremtsünk, hogy a magyarok visszanyerjék, amit szimpátiában az egész világon elvesztettek. Bruekban fontos kérdésekről tárgyalunk, melyeknek nemcsak reánk, de Magyarországra is pénzügyi tekintetben nagy jelentőségük volt.

A mai helyzettel a dolgok Magyarországon megvannak nehezítve és a mostani kormány és főképpen a magyar nemzet súlyosan fogják következményeit viselni.

Akarjuk Magyarországgal együttműködni és ennek tényleges bizonyítékait is adtuk.

Különösen az utolsó napokban megtörtént azonban, hogy hivatalos magyar részről kísérelték meg annak kijelentését, hogy Károly király és a Habsburgkérdés kizárólagos magyar belügy. Ez nincs így és akkor sem volt így, mikor az első békekonferenciát tartottuk és Habsburg Józsefet eltávolítottuk. Alkalmunk volt megállapítani, hogy nemcsak Magyarország szomszéd államai nem tekinthetik és nem tekintik ezt az ügyet belügynek, de a nagyköveti konferencia is két határozatot hozott, hogy ez az ügy nem Magyarország belügye és nem is lesz az.

Mi sem tekintjük azt Magyarország belügyének, gyeksünk odahatni, hogy e tekintetben szilárdabb garanciákat nyerjünk és hogy végre a Habsburg-legendának véget vettessék.

A Magyarországon lezajlott események folytán pedig mindenekelőtt rendkívüli feszült izgalom és el-

keseredés keletkezett minden oldalon, Ausztriában, Magyarországon, Jugoszláviában és Romániában.

Súlyos gazdasági és pénzügyi zavarok fognak előállni. Mennyi felesleges intervenció, erőpazarlás, sőt katonai elékészület válik szükségessé ily gyermekes ostoba kaland miatt, mely megmutatja, hogy vannak emberek, akiknek nincs meg az öntudatuk a cselekedeteikből származó felelősség iránt.

Főleg arra kell rámutatnom, hogy Közép-Európában már egy éve folyik arról szó, hogy Angolországból, az Egyesült-Államokból és Dél-Amerikából gazdasági segélynek s kölcsönnek kell jönnie, hogy helyzetünkől kikerülhessünk és most ez a bűnös kaland egy pillanat alatt visszaveti az egész helyzetet. Ez Ausztria és Magyarország számára új, nehéz helyzetet jelent, a normális gazdasági viszonyok feldulását, valutaviszonyaik megnehezítését. Mi gazdasági összeköttetéseinket szomszédainkkal, ennél fogva természetesen korlátozzuk, beszűntetjük és ez minden irányban nehézséget szül.

Magyarország az, mely természetesen legsúlyosabban szenved és fog szenvedni e miatt. Bizonyos idő óta szó van arról, hogy Magyarországon most oly irányzat kezdődik, mely némiképp fokozottabb mértékben tudatával bír a valóságnak, amely némiképp tudja, hogyan áll a helyzet, mi lehetséges és mi lehetetlen?

A mai háború utáni helyzetből egyetlen menekülés, ha megkíséreljük a kérdéseket a mai kor és a demokratikus eszmék szellemében megoldani. Ezt a politikát követtük eddig és fogjuk következetesen követni továbbra is, különösen ebben az ügyben.

Segíteni akarunk főképp a magyar demokráciának és minden eszközzel ellenfogunk szegülni annak, ami épp az utolsó napokban történt.

Ebben a háborúban oly óriási birodalmak mentek tönkre, melyek népeik ellen bűnöket követtek el és amelyek a monarchikus rendszert legkellemetlenebb alakjában képviselték. Ebben a háborúban a demokráciáért folyt a harc és ha mi azt, ami Magyarországon az utolsó napokban történt, túrnők, világossá válnék, hogy a demokrácia ezt a háborút elvesztette. Ezt nem fogjuk túrni és barátaink ebben támogatni fognak.

A magyar közvéleménynek tudatára kell ébrednie annak, milyen gonosztetteket követnek el ellene hasonló kalanddal. A mi nyilvánosságunknak pedig eszébe kéli tartania, hogy a veszély állandóan leselkedik ránk és hogy valamennyiünknek egy harcvonalban kell államink, hogy bennünket készületlenül meg he lepjen. A kormány készen lesz és a legnagyobb körültekintéssel és ha szükséges, a legnagyobb eréllyel fog eljárni.

Mielőtt tovább folytathatók a Bruokban megkezdett tárgyalásokat a helyzetnek tisztázódnia kell.

A cseh-szlovák kormány fel lógja használni az eseményeket arra, hogy megoldja a magyar kormányzat kérdését, mely Közép-Európában a békét veszélyezteti.

Ezek főképp a nyugatmagyarországi, azután a Habsburg dinasztia, a magyarországi demokrácia kérdése és végül a lefegyverzés.

A demokratikus eszme győzelméről van szó és új, jobb, tisztességesebb életről Közép-Európában. A győzelmes béke kérdése forog kockán és ebben a cseh-szlovák köztársaságnak meg van a maga világos álláspontja.

Tahy.

II.

Gratz külügyminiszter távirata Tahy prágai követhoz.

Budapest, 1921 április 6-án.

Válasz április hó 2-iki távirataira. Szíveskedjék Benes urat felkeresni és neki bejelenteni, hogy a magyar kormányt igen kellemetlenül érintette azon barátságtalan és támadó modor, mellyel Benes úr Károly király meglepetésszerű visszatérésének kérdését tárgyalta. Annál inkább kellemetlenül érintett Benes úr eljárása, mert hiszen ő is megállapíthatta, hogy a magyar kormány e kérdésben kezdettől fogva azt a politikát folytatta, melyet Teleki gróf Bruokban vele szemben kifejtett, (királykérdés kikapcsolása) és mint Benes úr láthatja, a megoldás is oly értelemben történt. Egyúttal szíveskedjék beszélgetésben megemlíteni, hogy a román kormány, bár in merito ugyanazon az állásponton áll, mint a cseh-szlovák kormány, megtalálta a módját, hogy ezen annyira kényes kérdést, tapintatos formában kezelje.

Gratz s. k.

18. melléklet.*A Főhatalmak budapesti képviselőinek konferenciájától
1921. április hó 3.-án.*

A Szövetséges Főhatalmak budapesti főmegbízottjai tisztelettel tudatják Teleki Pál gróf Ő Exellenciája miniszterelnökkel, hogy a párisi nagykövetek konferenciájának megbízásából, amely az ő 3 kormányuk nevében jár el a következő jegyzéket adják át a magyar kormánynak:

Azon események, amelyeknek színhelye Magyarország, a Szövetséges Főhatalmakat arra készítetik, hogy emlékezetébe vétessék a magyar kormánynak és a magyar népnek az 1920 évi február 4-éről keltezett jegyzék tartalmát.

Szigorúan ragaszkodva fentidézett jegyzékben lefektetett deklaráció alapelveihez, a Szövetségesek kötelességszerűen ismétlik, hogy egy Habsburgnak restaurációja a béke alapelveit veszélyeztetné és hogy azt sem el nem ismerhetnék sem meg nem tűrnék. A Szövetséges Főhatalmak számítanak arra, hogy a magyar kormány megértve azt a nehéz helyzetet, amert a volt uralkodónak a magyar trónra való visszatérése maga után vonna, megfelelő hatékony intézkedésekkel megfogja ezt a kísérletet hiúsítani, mert ezen kísérletnek akár csak pillanatnyi sikere is, Magyarországra nézve végzetes következményeket vonna maga, után.

Anglia, Franciaország és Olaszország budapesti képviselői remélik, hogy a magyar kormány mindazon szükséges intézkedéseket megfogja tenni, melyek alkalmasak arra, hogy a volt uralkodó Magyarország területét haladéktalanul elhagyja, tekintetbe véve azt a végzetes veszélyt, amelybe az ő jelenlétének meghosszabbítása Közép-Európa békéjét sodorná.

Kötelességüknek tartják minden felelőséget elhárítani maguktól azon esetre, ha a magyar kormány a felszólításhoz nem alkalmazkodik, és így az ő hibájából súlyos események állanak be.

19. melléklet.

*Gratz külügyminiszter távirata Hóry bukaresti magyar
ügyvivőhöz.*

Budapest, 1921 április 8-án.

Tudomására hozom, hogy jugoszláv és cseh-szlovák megbízottak utasításokat kaptak kormányuktól, Károly király elutazását követelő, csütörtök reggelig szóló ultimátum átadására. Utasításukat azonban nem foganatosították, mivel Károly király időközben eltávozott az országból.

Gratz.

Körtávirat
valamennyi külképviseleti hatóságnak.

Budapest, 1921 április 8-án.

Április 1-én kelt táviratomra való hivatkozással. Magyar kormány királykérdésben 1920. I. t.-e. alapján áll, melynek megfelel király kérd és kikapcsolása aktuális ppolitika köréből. Ezt az elvet tartotta szem előtt Károly király itteni tartózkodása alatt és ezt vallja ma is.

Egész ország elismerte kormány álláspontját, aminek köszönhető, hogy úgy katonai, mint polgári hatóságok a legnagyobb fegyelmet tanúsították és rend legcsekélyebb mértékben sem zavartatott meg.

Beszélgetés közben szíveskedjék odanyilatkozni, hogy a magyar kormány *jogilag* király kérdést belügynek tartja és visszautasítja külföld beavatkozását; *politikai* tekintetben természetesen számol európai helyzettel, melyet a lefolyt nehéz napokban követett politikája is tanúsít.

Gratz.

21. melléklet.

I.

Teleki Pál gróf, miniszterelnök, távirata Kánya rendkívüli követ és meghatalmazott miniszterhez.

Szombathely, 1921 március 29-én

Károly királyt talán rábeszélhetjük Svájcba való visszautazásra, ha entente biztosítaná, hogy ott, vagy máshol nem internálják. Szíveskedjék ezirányban egyelőre puhatolódzni.

Teleki

II.

Kánya rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter távirata Teleki Pál gróf, miniszterelnökhöz, Szombathelyre.

Budapest, 1921. március 29-én.

Válasz 29-iki számjelsürgönyre Francia, angol és olasz diplomáciai képviselők kormányuk intervencióját kérték, hogy Károly király visszautazása bájéba, Ausztrián keresztül biztosítsák. Spanyol követ sal vos conductust megsürgette. Knobloch állítólag odanyilatkozott, hogy Ausztrián való átutazás ellen nehézségek nem merülnek fel. Parchert utasítottuk, kérje svájci kormányt, hogy király visszautazása ellen kifogást ne emeljen; svájci kormánytól Ígéretet kérünk arra vonatkozólag, hogy Károly király személyének bántódása nem esik, különösen hogy nem internálják.

Kánya

Szombathely, április 6.

(A „MTI.” magánjelentése.) Gyanafalván a király vonata hosszabb ideig tartózkodott, mert előbb bevárták az ententemisszió képviselőit. Délután két órakerülték, hogy a megbízottak vonata megérkezett Fehringre. Ekkor Hegedűs altábornagy, Borovicéni külügyi osztálytanácsos, valamint a vasút képviselői különvonaton átmentek Fehringre, ahol találkoztak az ententemisszióval. A misszió egy francia ezredesből, egy angol kapitányból és egy olasz ezredesből állott. Az ententetisztek megbeszélték Borovicéni osztálytanácsossal a továbbutazás módjait. A nagyhatalmak nevében hivatalosan kijelentették, hogy az entente garantálja a király zavartalan útját, Buchs svájci határállomásig. Erről hivatalos jegyzéket vettek fel, amelyet Sigray gróf, Hegedűs tábornok és az ententetisztek irtak alá. A különvonat ezután visszatért Gyanafalvára, mire a király különvonata átment Fehringre. Itt a király kocsiját az osztrák különvonathoz kapcsolták, mely két nyolctengelyes Pullmann-kocsiból és egy podgyász-kocsiból állott. A kocsikban a király útjának biztosítására kirendelt ententeőrség és osztrák védőrség helyezkedett el. A király szalonkocsijába szállt a három ententetiszt, akiket Sigray gróf bemutatott. Azonkívül az osztrákok két bizalmi férfia.

*Gratz külügyminiszter távirata Masirevich bécsi
magyar követhez.*

Budapest, 1921 április 9-én.

Felkérem, hogy svájci követnek, magyar kormány köszönetét kifejezni szíveskedjék azon előzékenységet, mellyel Svájc IV. Károly királynak, ki az érvényben levő magyar törvények alapján, és tekintettel általános európai helyzetre, királyi hatalmát nem gyakorolhatja, visszatérését svájci területre engedélyezte és biztosította.

Hálás volna a magyar kormány, ha Őfelsége állandó svájci tartózkodásának kérdése mielőbb kedvező elintézészt nyerne.

Gratz.

A Nemzetgyűlés 1921 április hó 1-én tartott ülésén, Hencz Károly nemzetgyűlési képviselő, az alábbi határozati javaslatot terjesztette elő:

„A Nemzetgyűlés, mint a magyar állami és nemzeti szuverenitás kizárólagos törvényes képviselője, az 1920. évi I. t.-c.-ben megállapította, hogy a királyi hatalom gyakorlása 1918. évi november hó 13-án megszűnt. Az állami főhatalom gyakorlása tehát az alkotmány rendes formái között lehetetlenné vált. Ezen oknál fogva a Nemzetgyűlés addig, míg az államfői hatalom gyakorlásának mikéntjét véglegesen rendezi s ennek alapján az államfő a tisztét tényleg átveszi, az államfői teendők ideiglenes ellátására nagybányai Horthy Miklós Úr személyében kormányzót választott, aki az államfői hatalom gyakorlását a törvényben megállapított keretek között a Nemzetgyűléstől, esküjének a Nemzetgyűlés színe előtt való letétele után tényleg átvette. A Nemzetgyűlés ezt aényt az 1920. évi II. t.-c.-be iktatta és a kormányzó úr ezen időtől fogva a nemzet törvényesen és alkotmányosan megnyilatkozott akaratából az államfői hatalmat valóságosan gyakorolja. Miután IV. Károly király váratlanul megjelent az ország határai közt, amely tényhez a fennálló jogrend veszélyeztetésének aggodalma fűződött a Nemzetgyűlés újból kimondja, hogy az 1920. évi I. t.-c. által megállapított közjogi rendhez ragaszkodik, annak megdöntésére irányuló minden törekvés ellen a leghatározottabban felemeli tiltakozó szavát és utasítja a kormányt, hogy annak minden egyoldalú megzavarását megakadályozza”.

25. melléklet.

Meskő Zoltán határozati javaslata a nemzetgyűlés 1921 április 1-én tartott ülésén.

T. Nemzetgyűlés! A magyarok Istene sohasem feledkezett meg az ő népéről. A nagy időknek mindenkor megadta a maguk nagy emberét. Nagyobb időket a mainál alig ért meg a magyar. És most, amikor a nemzet a megpróbáltatások kálváriáját járja, keresem azt a nagy férfiút, akit a Mindenható a mai nagy időkben rendelt számukra, hogy a nemzetet a végpusztulástól megmentse.

És tépelődve kereső lelkem előtt képek vonulnak egy férfiút a Novara hadihajó parancsnoki hídján. Ádáz harc dúl körülötte. Megsebesül, összerokad s míg vére folyik, ereje lankad, hatalmas lelkierővel tovább teljesíti kötelességét hazájáért és királyáért.

Az Istent és hazát nem ismerő bolsevizmus rémuralma nyűgözi le az egész nemzetet. Ekkor a kötelesség férfia Szegeden van, nemzeti hadsereget teremt és a szabadulás reményét kelti újra a szívekben. A fővezér az akkor még maroknyi csapatával Dunántúl terem, majd az ott nagyra nőtt serege élén bevonul a fővárosba.

A Novara hőse, a nemzeti hadsereg fővezére, eme ténykedéseivel beírta a nevét a történelembe.

A királyi hatalom gyakorlásának megszüntével a Nemzetgyűlés bizalma és hálája Magyarország kormányzójává emeli. Látom itt, amint a Nemzetgyűlés színe előtt leteszi az alkotmányos esküt. Nem szavakkal, hanem méltóságteljes főhajtással köszöni meg a bizalmat, minden szívbe azt az érzést hagyva vissza, hogy ez a férfiú kötelességét a súlyos időkben ismét teljesíteni, fogja a.

És teljesítette is. Mert amikor váratlanul, meglepetésszerűen megjelent előtte IV. Károly, akiért ő a vérét is ontotta és felszólította őt, hogy adja át a legfőbb államhatalmat, akkor ő ismét csak a kötelesség szavára hallgatott, előtte ismét csak az a kötelesség állott, mellyel nemzetének tartozott. Itt, t. Nemzetgyűlés nemcsak az esküjéhez hű kormányzó cselekedett, de megszólalt az ősi magyar kúria szülőtte által a magyarság lelke. A Novara hőse, a nemzeti hadsereg fővezére, beírta ugyan nevét a nemzet történetébe, de a kormányzó húsvét szent ünnepén ennél maradandóbb emléket állított magának millió és millió magyarnak hálás szívében.

És most az előbb még tépelődve kereső lelkem látja már, megtalálta már a nagy idők nagy férfiát, a ki méltán viseli a legelső magyar nevét. T. Nemzetgyűlés! Pártom megtisztelő megbízásából a következő-határozati javaslatot terjesztem elő: „Határozati javaslat. A Nemzetgyűlés, mint a nemzeti szuverenitás kizárólagos törvényes képviselője, a magyar nemzet nevében mély hálóját, hódolatteljes, törhetetlen ragaszkodását fejezi ki Magyarország kormányzója, nagybányai Horthy Miklós Ő főméltósága iránt a közelmúlt napok sorsdöntő eseményeiben tanúsított, a nemzet életbevágó érdekeit szolgáló, egyedül törvényes és alkotmányos magatartásáért.” (Általános élénk éljenzés és taps. Felkiáltások jobbfelől: Éljen Horthy! A Nemzetgyűlés tagjai íelállanak és eleneklik az „Isten áld meg a magyart”.)

26. melléklet.

Teleki Pál gróf, miniszterelnök beszéde a nemzetgyűlés 1921 április 1-én tartott ülésén.

T. Nemzetgyűlés! Méltóztassanak megengedni, hogy a jelen pillanatban arra a sok részletkérdésre, amiket Ballá Aladár igen t. képviselő úr hozzám intézett ne feleljek. A jelen pillanatot nem tartom még olyan időpontnak, amelyben nyilatkozhatnám, mert még nincs befejezve az az akció, amely jelenleg a kormánynak a kötelessége és amely ezidőszerint a kormányra van bízva. Az a váratlan esemény, amely az országot és a kormányt érte, bizonyos kötelességeket rótt a kormányra. Ezeket a kötelességeket igyekeztünk teljesíteni azzal a mentalitással, amely minden becsületes magyar embernek kötelessége. Hogy ezt teljesítettük-e vagy sem, arról majd be fogunk számolni akkor, amikor ez az akció véget ért. Akkor méltóztassanak majd ítélni afelett, hogy teljesítettük-e vagy sem a kötelességünket és akkor fogjuk is viselni a felelősséget teljes mértékében. Méltóztassanak megengedni, hogy addig arra kérjem a t. Nemzetgyűlést, hogy teljes súlyával és Hencz Károly igen t. képviselőtársam határozati javaslatának elfogadásával a kormány akcióját támogassa, de ma ezen túl ne menjen, a felelősség kérdését pedig velünk szemben csak akkor érvényesítse, ha majd beszámolhatunk arról, mit tettünk.

27. melléklet.

Teleki Pál gróf miniszterelnök beszéde a nemzetgyűlés 1921 április 5-én tartott ülésén.

T. Nemzetgyűlés! Azt kértem volt a Nemzetgyűléstől ezelőtt három nappal, hogy ne méltóztassék arról a kérdésről, amely az összes lelkeket izgatta, t. i. a királynak itt tartózkodásáról addig Ítélni és általában addig azzal foglalkozni, amíg én nem jelenthetem a Nemzetgyűlésnek azt, hogy azt a munkát, amelyet kötelességszerűleg vállalnom kellett és amely abban állott, hogy a királyt rábírom arra, hogy az országot elhagyja, el nem végeztem. Abban a helyzetben vagyok jelenleg, hogy ezt a Nemzetgyűlésnek tudomására hozhatom. *A király a mai napon reggel 10 órakor, helyesebben 10 óra 35 perckor elhagyta Szombathelyt* vonaton. Természetesen, azt még nem tudom jelenteni, hogy a határt is átlépte volna, de ez rendezve van és ez a mai napon, még a mai délelőtt folyamán meg fog történni, de már nem olyan órában, hogy ezt a Háznak még az ülés alatt bejelenthetném;

T. Nemzetgyűlés! Én ma csak röviden kívánok bejelentést tenni. Holnap majd további bejelentést teszek a t. Nemzetgyűlésnek. Azt hiszem, *abban a kérdésben – nagyon kevés kivétellel – mindenki megegyezett, hogy a királynak az országot ismét el kellett hagynia.* Nem akarom, nem is szeretem az okokat részletezni.

Sem belső, sem külső helyzetünket nem javítanám az, ha itt részletkebe bocsátkoznám. Azt hiszem, arról is méltóztatnak meggyőződve lenni, hogy mi mérlegeltük mindezeket az okokat és ezeknek mérlegelése alapján jártunk el. *Ha voltak külső veszélyek ebben a tekintetben, ezek a külső veszélyek elmúlván, nem gondolom, hogy helyes volna ezeket részletezni . . . Másrészt a benső ellentéteket is fokozni sem szükségesnek, sem helyesnek nem tartom,* és a magam részéről ezeknek fokozásához nem fogok hozzájárulni felesleges kijelentésekkel.

Igenis, *kikapcsoltam és ezt állom is,* mert ezt mindennél értékesebbnek tartom befelé is, kifelé is, az itthoni és a külsőországi kedélyeknek megnyugtatására.

Hazánk, amely annyi anyagi és erkölcsi megrázkódtatáson ment keresztül és amely oly nehéz viszonyok között volt, ezt a meglepetésszerű ... és megrázkódtatásokkal, fenyegető dolgot is kiállotta.

Ismétlem, ezt a *teherpróbát is kiállottuk,* és azt hiszem, ennek a teherpróbának kiállása alkalmas arra, hogy *minden józanul gondolkozó emberben emelje a nyugalom érzését idebenn az országban és minden józanul gondolkozó külállamnak is bizonyítsa azt, hogy Magyarország a kon-*

szolidációnak azt a fokát érte el, amelyen kormány is, Nemzetgyűlés is, közvélemény is, hadsereg is egységes és nem hagyja magát elragadtatni.

En ezt a tényt akartam leszegezni és nagyon kérném a t. Nemzetgyűlést is, hogy ugyanazt a nyugalmat őrizze meg, amelyet eddig is megőrzött és amely egyedül alkalmas arra, hogy az országnak javára szolgáljon. Már most csak röviden arról akarok beszámolni, – holnap részletesebben számolhatok be, mikor a határátlépésről is beszámolhatok, . . . hogy az utazás tekintetében minő intézkedéseket tett a kormány.

Természetes, hogy elemi kötelességünk volt az Ausztrián át való utazást és a Svájcba való beutazást biztosítani. Ez a két dolog hosszabb időt vett igénybe és bizonyos nehézségekkel – technikai nehézségekkel is – kellett megküzdenünk, amíg az osztrákokkal teljes megállapodásra jutottunk. Teljes megállapodásra kellett jutnunk abban a tekintetben is, hogy *az utazás Ausztrián át ne csak meg ne zavartassék, hanem teljesen megfelelő formák között történjék.* Ennek biztosítására az entente nagyhatalmak kezünkre jártak és a vonatot a maguk részéről egy-egy képviselőjükkel, tehát három entente képviselővel kísértetik, ennek az általuk vállalt garanciának biztosítására.

Ezt feltétlenül szükségesnek tartottuk és nem engedtünk ebben a tekintetben semmiféle sürgető nyomásnak, mert ha egyrészt arra az álláspontra kellett helyezkednem, hogy ezt a visszautazást meg kell tenni, másrészt semmi körülmények között nem engedhettem, hogy azt, akinek a magyar nemzet egyszer Szent István koronáját fejére tette, kellemetlenség érje és a tisztelet neki meg ne adassék. Arra kérném a t. Nemzetgyűlést, méltóztassék nyugalma megőrizni. Én kötelességemet, amely – mondhatom – nehéz kötelesség volt, mindkét irányban igyekeztem teljesíteni. Méltóztassék majd azután – nem fogok elzárkózni és nem vonulok vissza semmi elől, bármily tekintetben – a kormánnyal szemben megállapítani a felelősség kérdését, amelyet minden tekintetben állani fogunk.

A további részletekre nézve, majd holnap, akkor, amikor teljesen végleges jelentést tehetek a t. Nemzetgyűlésnek, fogok nyilatkozni, azonban már ma azt kérem az elnök úrtól, méltóztassék ezt a bejelentésemet holnapra napirendre tűzni, mert nem akarok semmiképp elzárkózni az elől, hogy a Nemzetgyűlés ehhez a jelentésemhez és egész, ez ügyben való ténykedésünkhöz hozzájárulhasson.

Mielőtt holnap a vita megkezdődne, ismétlem, még kiegészítő, hosszabb bejelentést fogok tenni. Addig kérem, méltóztassék mai nyilatkozataimat tudomásul venni és ezt a kérdést holnap ülés napirendjére kitűzni.

28. melléklet.

Teleki Pál gróf miniszterelnök és *Gralz Gusztáv* külügyminiszter beszéde a nemzetgyűlés 1921 április 6-án tartott ülésén:

T. Nemzetgyűlés! Azokhoz, amiket tegnap volt szerencsém előterjeszteni, a következőket szeretném fűzni.

Elsősorban ahhoz a bejelentéshez, hogy a király Szombathelyről elutazott, azt a bejelentést kívánom fűzni, hogy négy órakeret a vonat a magyar határt átlépte. Elsősorban azt akarom egy pár rövid vonásban elmondani, hogyan következett be ez az esemény. A király egyedül, illetőleg csak egy kísérővel lépte át a határt és érkezett Szombathelyre.

Én, amikor az osztrákokkal a tárgyalásokat megkezdettük a visszautazásra vonatkozólag, ugyanakkor érdeklődtem aziránt, hogy ki lehetett, aki ezt a tanácsot adta Öfelségének. Erre vonatkozólag ma annyit állapíthatok meg, hogy a terv külföldön született meg és úgy érdeklődéseim, mint Szombathelyen szerzett tapasztalataim alapján is *nem látom azt, hogy magyar ember ebben a tanácsadásban benne lett volna.* Különben Vass öexcellenciája is, aki az első pillanatban már ott volt az érkezéskor, valamint én is konstatáltam, hogy *mindenkire a legnagyobb meglepetés volt a király megérkezése.*

A külföldi sajtó egyes orgánumai az egész eseményt roppant hamis színben tüntették fel és vad híreket lanszíroztak a közvéleménybe, híreket egyrészt Magyarország helyzetéről, másrészt az eseményekről, továbbá a király szándékairól, nyilatkozatairól; vad híreket, amelyek közül csak egy-kettőt említenék, mint pl. azt, hogy „15.000 ember áll Szombathelyen, akik Budapest ellen vonulnak” és más ilyenféle híreket. Csak erre az említett egy hírre nézve megjegyzem, hogy amidőn húsvét hétfőn éjjel Szombathelyre megérkeztem, Szombathelyen kevesebb katona volt, mint amit magam is szükségesnek tartottam arra, hogy az őrségi szolgálatokat a megfelelő váltásokkal elvégezzék. Ez mindenesetre igazolja, hogy ezek a hírek nemcsak túlzottak, hanem abszolúte fantasztikusak voltak és azt hiszem igen sok részükben rosszakaratúak, rosszakaratú uszítások.

Hasonlóképpen rosszakaratúak voltak azok a dolgok, amiket a külföldi sajtó egyes orgánumai a király terveiről és szándékairól hoztak. Sem ő maga nem adott semmi néven nevezendő intervjut, sem pedig azok, akik övele beszéltek, nem nyilatkoztak, tehát a külföldi sajtónak módjában sem volt ilyen tervekről és

szándékokról értesülni. Mindezek abszolút koholmányok voltak, és az, hogy ilyen hírek megjelentek, semmi másra nem alkalmas, mint arra, hogy a külföld egyes köreit izgassák s talán ezzel a cézzal is jelentek meg.

Visszatérve magára az eseményre, *meg akarom állapítani, hogy Őfelségét félrevezették.* Félrevezették abban a tekintetben, hogy *az országban egészen más a helyzet ma, más a helyzetünk a külfölddel szemben is. Szóval nem orientálták* mindarról, amiről nekünk később alkalmunk volt orientálni; minderről azok, akik a külföldről őt felvilágosították, nem tájékoztatták úgy, ahogy a valószínűleg megfelelőleg kellett volna. Kérem, azt már mondtam, hogy külföldiek. Méltóztassék megengedni, hogy épen arra való tekintettel, mert nem látom a dolgot egész tisztán e külföldiekre vonatkozólag, én neveket most ne említsek. Én csak azt akartam megállapítani, hogy *külföldiek orientálták* a királyt, egyébre nem akarnék itt kitérni.

Nekünk el kellett oszlatnunk ezeket a beállításokat, a tényeknek és a helyzetnek azt az elferdített képét, amelyet a király elé projiciáltak, – és mondhatom, hogy miután ez megtörtént, mikor a tények alapján úgy a felelős tényezőknek maguknak, mint a felelős tényezők által bejelentett, részben pedig maga a király által odainvitált egyének, részben pedig önként jelentkező bizalmasai Őfelségének előadták a helyzetet, s ő ezek előadásából és jelentéseiből a helyzetről meggyőződött: *akkor Őfelsége maga határozta el azt, hogy az országot elhagyja.*

Amint a rossz tanácsokra a helyzet megnehezítése következett be, épúgy igyekezett a király a jó tanácsokra az ország helyzetét megkönnyíteni, s itt még azt szeretném leszögezni, hogy egyénileg sem tett ki senkit lehetőleg lelkiismereti tehernek. Viszont azt is le kell szögezni azokkal szemben, *akik a rossz tanácsokat adták, hogy nemcsak az ország ellen vetéltek, hanem vétettek a király ellen is, mikor e tanácsokat adták.* Annyi megpróbáltatás után, amikor e nemzetnek fenéig kellett a megpróbáltatások poharát ürítenie, ez a nemzet talpraállt és talpraállva józanul igyekszik fokról-fokra visszaszerezni a maga erejét, fokról-fokra előrehaladni, tudva azt, hogy ez csak kis lépésekkel történhetik és hogy nagy lépéseket, hirtelen lépéseket e tekintetben nem szabad tenni, *nem szabad a nemzetnek e fokozatos előhaladását semmiféle váratlan fordulattal vagy váratlan eseménnyel megzavarni.*

Ez volt az, amit a királynak is megmagyaráztunk, amikor eléje tártuk az egész helyzetet, s e helyzetképből és egyes tényekből, amelyek történtek, s ame-

lyeket eléje tártunk, a külső helyzet mérlegelése alatt elhatározta a távozását.

Távozására döntő hatással a nagykövetek tanácsának állásfoglalása volt. A nagykövetek állásfoglalása megjelent a lapokban is, de bátor vagyok azt itt is felolvasni. „A Magyarországon lejátszódott események a szövetséges főhatalmakat arra kényszerítik, hogy a magyar kormánynak és a magyar népnek emlékeztébe idézzék az 1920. február 4-én tett nyilatkozatuk rendelkezéseit. Az ebben a nyilatkozatban lefektetett elvek alapján a szövetségesek kötelességüknek tartják megismételni azt, hogy a Habsburgok visszahelyezése a békét alapjában rendítené meg, tehát ezt a restaurációt a szövetségesek el nem ismerhetik, sem pedig, meg nem tűrhetik. A szövetséges hatalmak tehát arra számítanak, hogy a magyar kormány tisztában van a helyzet komolyságával és felismerve azokat a veszélyeket, amelyek a volt uralkodónak a magyar trónra való visszatérésével járnának, megtesz minden erélyes intézkedést arra, hogy megghiúsítsa azt a kísérletet, amely azonnal a legvégtetesebb következményekkel járna Magyarországra. Ezt annak illusztrálására mondom el, hogy *ennek a nyilatkozatnak az utolsó sorai voltak azok, amelyek a királyt arra bírták rá, hogy magában azt az elhatározást érlelje meg, hogy az országot elhagyja.* Őfelsége tehát saját jószántából ment el, külső nyomás „behatása alatt ugyan, de kijelentem, hogy mi *jogosulatlannak tartjuk a külső nyomást, mert ez sem a békeszerződésnek, sem a népek szövetsége szabályainak meg nem felel és belügyeinkbe való beavatkozást jelent, mely ellen tiltakoztunk is az első perctől kezdve.*

A kormánynak az első pillanattól kezdve elfoglalt álláspontja különben igazolja, hogy a kormány nem ezen akut befolyásolások alapján cselekedett, hanem egyszerűen annak a tényleges helyzetnek mérlegelése alapján, amelyben az ország van. Ez azonban mindenestre megmutatta a külföldnek is, a belföldnek is azt, hogy először *úgy a magyar kormány is a maga elszántából cselekszik, mint a király is a maga elszántából cselekedett,* s mutatja másrészt azt, – s ez a legnagyobb fontossága ennek az egész eseménynek – hogy ezt a teherpróbát is, amelytől talán sokan azt remélték és remélhették a külföldön, hogy ez majd Magyarországot meg fogja az ő konszolidációjában ingatni, hogy széjjel fogja választani a magyart a magyartól, hogy éket fog a magyarság közé verni, hogy ezt a teherpróbát is kiállotta Magyarország és kiállottak mindazok a tényezők, akik Magyarorszáért felelősek, és kiállotta az egész közvélemény teljes nyugalommai, teljes határozottsággal, *nem változtatva semmit a jogi*

helyzetén, nem változtatva semmit a felfogásokon, hanem egyszerűen a tényekkel számolva cselekedett úgy, ahogy ezt a helyzet és a tények megkívánták, s ebből mindenki a maga részéről levonta a helyes konzekvenciákat. Azért is játszódtott le ez egész esemény úgy, hogy nyugodtabban, komolyabban és helyesebben nem játszódhatott volna le.

Én a magam részéről ebben a tekintetben köszönettel is tartozom a Nemzetgyűlésnek, köszönettel abban az irányban, hogy dacára annak, hogy a lelkeket itt izgalom korbácsolta fel, dacára a meglepetésnek, amely a Nemzetgyűlést érte, dacára az ellentétes érzületeknek, amelyek a nemzetgyűlésnek különböző tagjait egymással szembeállítják: a Nemzetgyűlés módot adott nekem arra és annyi bizalommal volt a kormány iránt, hogy a kormány cselekvését lehetővé tette azzal, hogy nem vitte a kérdések részleteit idő előtt nyilvánosság elé.

Ezért a kormány nevében köszönetet kell mondanom a Ház összes tagjainak, akármilyen nézetén és akármilyen érzelmekkel is legyenek különben. Mert ez könnyítette meg a mi munkánkat. Együttal megmutatta a külföldnek azt, hogy az ország a konszolidációnak egy olyan fokát érte el, amelyben azon az utón, amelyen nyugodtan haladhat előre, nem fogja megingatni semmi, és minden tényező minden pillanatban meg fogja találni azt a megoldást, amely a leghelyesebb. A király maga is megtalálta ezt a megoldást. S ezzel szemben kénytelen vagyok itt most egy, habár csak hírként megjelent dologról röviden említést tenni, arról, hogy a kiutazásra nézve *az osztrák kormány vállalta annak a kötelezettségét, hogy ez minden zavar nélkül meg fog történni.* 8 Itt kaptam egy hirt arról, bár még nincsenek teljesen autentikusan megerősítve annak a részletei, hogy egy incidens történt, amelyet azután a vonatot vezető osztrák tisztviselőnek sikerült elosztatnia. Az történt ugyanis, hogy a vonat *Brück an der Muhrnál kése delmet szenvedett feltartóztatás folytán.* Azt hiszem, ez is világosan meg fogja mutatni, hogy mennyivel határozottabbak, mennyivel konszolidáltabbak vagyunk, mennyivel jobban a kezünkben van az országunk irányítása, mint más országokban, ahol egy kormány ígéretet tesz s nem képes velünk szemben ennek az ígéretnek teljes végrehajtására. Másrészt még egy köszönettel tartozom, mielőtt beszédemet befejezném s ez egy *semleges hatalom iránt való köszönet.* T. i. ugyanakkor, amikor az entente-nagyhatalmakhoz is fordultunk az utazás megkönnyítése tekintetében, ezzel párhuzamosan a *spanyol kormányhoz is fordultunk,* amelytől ugyan elkésve s most már feleslegesen szintén megkaptuk az utazás lehetővé tételére és sima lefolyá-

sára nézve a biztosítást, illetőleg az ennek vállalására vonatkozó készség kifejezését. Ebben a tekintetben kívántam itt, a Nemzetgyűlés előtt köszönetünket leróni ezen semleges hatalom előtt, amely mindenféleképpen igyekezett minket azokon a nehézségeken átsegíteni, amelyek Ausztriában támadhattak volna.

Azokhoz, amiket előterjesztettem, még csak azt a kérést fűzöm, hogy méltóztassék ugyanavval a nyugalommal tekinteni tovább is az események elé és a kormánynak ténykedése elé e kérdésben, mint amilyen nyugalommal méltóztattak azt eddig venni. Ezután a külügyminiszter úr a maga részéről is fog még néhány szót szólni s röviden rá fog világítani a külügyi helyzetre és azokra az indokokra, amelyek Őfelsége előtt kifejtettek és amelyek Őfelségét meggyőzték arról, hogy az országban való időzése nem alkalmas arra, hogy az ország békéjét biztosítsa. Méltóztassék ezeket tudomásul venni és utána a külügyminiszter urat meghallgatni.

29. melléklet.

Gratz Gusztáv külügyminiszter: T. Nemzetgyűlés! Miután úgy a magyar közvéleményben, mint a Nemzetgyűlés tegnapi ülésén is egyes közbeszólások formájában *kétélyek* merültek fel aziránt, *hogy a király Őfelségének magyar területen való maradása valóban olyan külső bonyodalmakat vont-e volna maga után, amelyek Magyarországból való eltávozását indokolhatnák;* minthogy továbbá a helvezetnek, valamint a kormány és a király eljárásának helyes megítélése szempontjából feltétlen szükséges, hogy a t. Nemzetgyűlés e kérdésben teljesen tisztán lásson, a magam részéről kötelességemnek tartom, hogy e tekintetben teljes nyíltsággal és őszinteséggel megadjam a kívánt felvilágosításokat és feltárjam az előállott helyzetet.

Ismeretes, t. Nemzetgyűlés, a kisentente vezetőállamférfiainak többrendbeli *régebbi nyilatkozataiból is*, hogy a prágai és belgrádi kormány, és bizonyos mértékben a bukaresti és római kormányok is, egymással bizonyos megállapodásokra léptek, amelyek az uralkodócsalád visszatérésének esetére vonatkoztak. Ezekre a megállapodásokra támaszkodva jelentette ki két hónappal ezelőtt Benes cseh külügyminiszter, hogy a Habsburg-háznak Magyarországra való visszatérése casus bellit jelentene. Hasonló kijelentések történtek nem nyilvános nyilatkozatokban jugoszláv részről is és román, valamint olasz részről jött a szavakban kevésbé határozott kijelentések ugyanezt a tendenciát szolgálták.

Amikor Őfelsége Magyarországon váratlanul megjelent, ezek a nyilatkozatok az említett államok képviselői által a magyar kormány előtt közvetlenül is megismételtettek. Elsőnek március 28-án *a román követ* jelentette ki határozottan, hogy Románia Károly király visszatérését Románia érdekeivel ellenkezőnek lenne kénytelen tekinteni. Ugyancsak március 28-án *az olasz ügyvivő* is kijelentette, hogy a Habsburg ház restaurációjának megakadályozása az olasz külpolitikasarkaíati elve és hogy az olasz kormány ennek megfelelően fog eljárni.

A jugoszláv kormány megbízottja március 29 én jelentette ki, hogy Károly királynak Magyarországba való visszatérése casus bellit jelentene.

Március 30-án *a cseh megbízott* is közölte, hogy az esetben, ha e kérdésben Magyarországon fait accompli teremtenék, a prágai kormány fentarija magának az általa szükségesnek vélt elhárításokat és rendszabályokat, és még hozzátette, hogy ha Károly király azonnal el nem hagyja az országot, a prágai kormány

szövetségeivel egyetértve kényszereszközökhöz fog nyúlni.

Mindezekből a nyilatkozatokból konstatálható, t. Nemzetgyűlés, hogy *az u. n. kis entente kormányai e kérdésben eleve fenyegető magatartást foglaltak el Magyarországgal szemben és az e tekintetben felelős magyar tényezők az összes rendelkezésre állt információjuk alapján arra a meggyőződésre jutottak, hogy szomszédaink a pusztá fenyegetéseknél nem álltak volna meg.* A magyar kormány a belső és külső helyzet ismeretében elejétől fogva teljesen szolidárisán azt az álláspontot foglalta el, hogy *Károly királynak Magyarország területén való megmaradása az adott körülmények között – fájdalom – fentartható nem lesz.*

A magyar kormány az említett információkat köteleességszerűleg közölte a Szombathelyt időző magyar királlyal. Meg kell állapítanom, hogy a király az első perctől kezdve határozottan kijelentette, hogy az esetben, ha meggyőződik róla, hogy magyar területen való tartózkodása folytán valami súlyos, elviselhetetlen kár, vagy veszedelem fenyegetné Magyarországot, kész azonnal eltávozni.

Lelkiismeretes gondossággal vizsgálta és fontolta meg az összes eléje terjesztett információkat és a távozása tekintetében szükséges elhatározásokat mindvégig a nemzet érdekeinek óvatos szemmeltartásával azokhoz mérte.

A szomszéd államok képviselőinek említett nyilatkozataihoz azután *hozzájárult a nagykövetek tanácsának április 1-éről kelt, az igen t. miniszterelnök úr által is említett határozata,* amelyben a szövetséges hatalmak kijelentik, hogy a Habsburg-család egy tagjának restaurációját sem el nem ismerhetnék, sem nem tűrhetnék meg és hogy minden ily kísérlet, *még ha pillanatnyi sikerrel járna is, Magyarországra nézve végzetes következményekkel járhatna.*

A nagykövetek tanácsának, *az európai politika körében felmerült kérdések elbírálására ezidőszert legjobbk állandó fórumnak, ezen döntése után* és a magyar kormány által a fenforgó eshetőségek elbírálásának rendelkezésre bocsátott információk alapján öfelsége késznek nyilatkozott a magyar területet elhagyni, amely elhatározását bizonyos előkészítő intézkedések megtétele után azonnal meg is valósította. Az egész idő alatt a király egy pillanatra sem tette kockára a nemzet életbevágó érdekét és amikor a viszonyoknak tökéletesen helyes megítélésével a maga részéről is a nemzet érdekét fenyegetve látta, amikor a nagykövetek tanácsának határozata alapján magyar területen való megmaradása kilátástalanságáról és a magyar kormány

által előtte tett nyilatkozatok alapján *a bekövetkező eshetőségek komolyságáról meggőződött, rögtön elhagyta az országot.*

Legyen szabad ezek után az ezen esetből kifolyólag a külföldi államok részéről a magyar kormánynál tett lépésekre néhány észrevételt tennem. Előre hangsúlyozom, hogy ezeknek az észrevételeknek megtételénél engem más, mint az ország önérzetére és méltóságára való tekintet nem vezet, és hogy abban, amit e tekintetben elmondani kötelességem, nem egyes pártoknak és nem egyes felfogások képviselőinek, hanem meg vagyok győződve, az egész magyar nemzet osztatlan helyeslésére és támogatására számíthatok.

A magyar trón betöltésének kérdése *jogilag a magyar nemzet belső ügye, ha politikailag a hatalmak kívánásainak deferálni kénytelenek is vagyunk.* Amennyiben tehát Károly királynak Magyarországra való visszatérése a trón betöltésének kérdésével össze függésben állt, jogilag egyedül és kizárólag a magyar nemzet lett volna hivatva az előbbi folyó kérdéseknek elbírálására és eldöntésére.

A történelemben példátlan eset az, amit a szomszéd államok velünk szemben elkövettek, hogy idegen kormányok casus bellivel való fenyegetéssel kényszerítsenek egy államot, amelynek függetlenségét ők maguk szerződésbe iktatták, nemcsak arra, hogy kormányformájának megállapításánál és uralkodójának megválasztásánál figyelembe vegye az ő szeszélyüket és állítólagos érdeküket, hanem kényszerítsék arra is, hogy valakit, kinek mint magyarnak joga van magyar területen tartózkodni, ahol ezidőszerint egyedül van otthona, a fennálló magyar törvények ellenére eltávolítson, holott ez a fenyegetés szükséges sem volt, mert akkor, mikor megtörtént, minden tényező egyetértett abban, hogy Károly király az ország területét el fogja hagyni.

Még különösebb világot vet ezekre a fenyegetésekre az a körülmény, hogy ugyanaz a két állam, amely Károly király magyar területéről való eltávozását a legerélyesebben követelte, a cseh kormány, amint ezt Benes úr a cseh szenátus ülésén maga is kijelentette, és a jugoszláv kormány, amint ezt a svájci félhivatalos távirati ügynökség egy közleményéből tudjuk, egyidejűleg lépéseket tett a svájci kormánynál oly értelemben, hogy Károly királyt svájci területre vissza ne bocsássa. *Egyidejűleg tehát tőlünk követeltek valamit, másfelől pedig ennek általunk való teljesítését megakadályozni, vagy legalább is megnehezíteni igyekeztek,* ami e kérdésben követett magatartásukat és ezzel követett céljaikat legalább is *gyanús színben tünteti fel.* Es ha az egyik külföldi kormánynak egyik tekintélyes tagja,

Benes cseh külügyminiszter úr a szenátusban tett nyilatkozatában a király ittartózkodásával kapcsolatban azt a nézetét kockáztatja meg, hogy *Magyarországra rá kell kényszeríteni azt, amit ő demokráciának nevez és demokráciának tart, akkor legyen szabad nekem, akinek joga van magamat annyira demokratának tekinteni, mint bárki másnak, mert mindent, amit elértem önrőmből és önmunkámból ériem el és létalapomat; veszíteném el és önmagamot tagadnám meg, ha a demokratikus eszmékkel, amelyek lelkem mélyén gyökereznek, szembehelyezkedném, legyen szabad.* – mondom – nekem utalnom arra, hogy *arculsapása a demokratikus gondolkodásnak, ha valaki a maga nézetét, a maga felfogását erőszakkal akarja rákényszeríteni valakire,* legyen az akár egyes ember, akár valamely idegen állam. Ez az elmélet nem demokratikus elmélet, ez ugyanaz az elmélet, amelyet a bolsevizmus hirdet, amikor önmagának vindikálja a jogot más államok, belső életébe való beavatkozással azok belső rendjét a maga ízlése szerint megváltoztatni. Ha ez az elv uralomra jutna, akkor, t. Nemzetgyűlés, ez az európai, kultúra halálharangját húzná meg, mert a mindenki háborúját jelentené mindenkivel szemben.

Ezen belügyeinkbe való beavatkozással szemben talán szabad hivatkoznom arra, hogy elsősorban az: angol és francia politikai tudomány az, amely az ilyen beavatkozásokat idegen államok részéről teljesen elveti és helyteleníti. Az angolok és franciák fenkölt és szabad szelleme nyilatkozik meg abban az ő nagy tekintélyeik által felállított elvben, hogy egyik államnak sincsen joga ahhoz, hogy felszólítás nélkül valamely más állam belügyeibe avatkozzék. Ők mondták ki, hogy visszaél a „jog” kifejezéssel, az, aki beavatkozásra való jogról beszél, hisz ez a beavatkozás visszaélés a hatalommal és „mint ilyen, a jog fogalmával teljesen, ellentétben áll. Ők mondták, nincsen jog a beavatkozásra,„ ellenben van kötelesség a be nem avatkozásra. Ők állapították meg, hogy ahol valamely állam; jogot vindikál magának arra, hogy valamely más állam ügyeibe beleszóljon, ott mindig arról van szó, hogy valamely erősebb fél körmönfont okoskodásokkal szépitse valamely gyengébb fél ellen irányuló merényleteit Csupa idézet ez, t. Nemzetgyűlés! Az a fenkölt és nemes szellem, amely ezekben a nemcsak tudományosan hirdetett, de a gyakorlatban is a francia és angol történelem legkényesebb szakaiban alkalmazott elvekben megnyilvánul, volt az, amelyre ez a két állam joggal alapítja igényét a „kis nemzetek védőjének magasztos címére.

A nagykövetek tanácsának határozatából, amely minden:

szerződésen alapuló jog híján – és más jog a nemzetközi viszonyok terén nincsen – belenyúlt Magyarországnak egy életbevágóan fontos kérdésébe *nem ez a fenkölt szellem sugárzik* ki felénk; ennek a nyugatról jött szélnek az *eredetét, máshol a keleten, a Balkánon, kell keresni*. De kétségbe kellene esnem az emberi civilizáció jövője felől, ha szilárd bizalmam nem volna aziránt, hogy a másik, a liberális, a toleráns, a kisállamok jogai fölött örökdő Anglia és Franciaország győzelmesen fog ismét kiemelkedni azokból az eltévelyedésekből, amelyekbe az összes rút szenvedélyeket felkorbácsoló háború az emberiséget taszította, és akkor talán reánk, kicsiny és gyöngé népre nézve is el fog érkezni az az idő, amikor tūrhető existenciára számíthatunk és belső ügyeinkben saját uraink lehetünk.

De azok a fenyegetések, t. Nemzetgyűlés, amelyeknek az elmúlt héten kitéve voltunk, teljesen ellenkeznek azokkal az elvekkkel is, amelyeket maguk azok az államok, kik azokat velünk szemben alkalmazták, állítottak fel abban a békeszerződésben, amelyet reánk kényszerítettek és amelyeknek hurka állandóan lojtotgatja nyakunkat. Ez a békeszerződés a *Népek Szövetségének egyezségokmányát* foglalja magában és ez az okmány, a nemzetközi jognak ez a legmodernebb alkotása és valóságos magna chartája, *egyenesen kizár minden háborúval való fenyegetést*.

Ez okmány 15. cikke előírja, hogy minden olyan két állam között felmerülő vitás ügy, amely szakadásra vezethetne közöttük, a Népek Szövetségének Tanácsa elé terjesztendő. Részletesen körülírja azokat a feladatokat, amelyek ilyen esetekben a Népek Szövetségének Tanácsa által teljesítendő. A 12. cikk kimondja, hogy egyik fél sem kezdhet háborút előbb, mint három hónappal a Tanács döntése után. A 16. cikk megállapítja, hogy aki az említett megállapodások ellenére a döntést háború útján keresi, azt ipso facto olyannak kell tekinteni, mintha háborús cselekményt követett volna el a szövetség valamennyi többi tagjaival szemben. Ez utóbbiak ez esetben kötelesek arra, hogy az ilyen állammal minden kereskedelmi és pénzügyi összeköttetést haladéktalanul megszakítsanak és saját állampolgáraik és a szerződést szegő állam polgárai közt minden érintkezést betiltsanak. A 17. cikk pedig kitejezetten kimondja, hogy ezek az intézkedések a két olyan állam közt felmerült vitás esetekre is vonatkoznak, amelyek közül csak az egyik vagy egyik sem tagja a Szövetségnek. Azokat az államokat, amelyek nem tagjai a szövetségnek, fel kell szólítani, hogy a vitáskérdés megoldásacéljából aszövetségtagjairanézve megállapított kötelezettségeknek vessék alá magukat.

Kérdezniem kell, t. Nemzetgyűlés, miként lehetséges az, hogy oly államok, amelyek büszkén szerepelnek a Népek Szövetségének eredeti tagjai sorában, amelyek tehát ezeknek az elveknek megalkotóiként szerepelnek, miként fenyegethetnek ez elveknek arcucsapásával háborúval?

Nem félnek e ezek az államok attól, hogy az ilyen eljárással maguk rongják le azt a nemes célzatú alkotást, amelyre oly sokan, milliók és milliók, egy jobb jövőbe vetett bizalmunkat alapítjuk? Nem, t. Nemzetgyűlés, az a szellem, amely a múlt héten velünk szemben megnyilvánult, nem lehet állandó. Nem felelhet meg maradandóan a civilizáció mai állapotának, hogy egy kis nemzetet teljesen lefegyverezzenek és ellenállásra képtelenné teyenenek, hogy azután a szerződésen, alapuló leghalványabb jognak tökéletes híjával, a szerződésen alapuló, saját kezdeményezésükre létrejött elvek tökéletes figyelmen kívül hagyásával, megfosszának még attól a lehetőségtől is, hogy a magunk, fájdalom, igen szűkre szorult otthonában, úgy rendezkedjünk be, ahogyan ez a magyar nép felfogásának, óhajainak és gondolkodásának megfelel.

Nekünk ez ellen nincsen fegyverünk, amelyet azonnali sikerrel való kilátással alkalmazhatnánk, de azért, t. Nemzetgyűlés, nem tartom magunkat védtelemeknek, mert velünk van a jog és az igazság, velünk vannak az európai civilizációnak állandóan vissza nem szorítható nagy érdekei és ezekkel a mi oldalunkon, ha pillanatnyilag gyöngék vagyunk is, történeti perspektívában nézve a dolgok fejlődését, erősebbek vagyunk azoknál, akik nem ezekre a fegyverekre alapítják jövőjüket, hanem csak a pillanatnyi hatalmi konstellációkra támaszkodva erőszakot gyakorolnak velünk szemben.

Ezekkel a megjegyzésekkel, t. Nemzetgyűlés, úgy hiszem, tartoztam a magyar nemzet önérzetének és méltóságának. Ha ezt az önérzetet, ezt a méltóságot, itt benn az országban egymás közt meg tudjuk óvni, akkor az, t. Nemzetgyűlés, tényleg meg van óva, mert kívülről jövő erőszak azt, még ha eredménnyel jár is, nem érintheti. Nem azok után fognak bennünket odakünn erkölcsileg értékelni, hogy milyen helyzetben vagyunk és mit kell ebben a helyzetben eltűrni, hanem aszerint, hogy ebben a szerencsétlen helyzetben is önméltóságunkat mi képen tudjuk megóvni. Lehetünk különböző nézetten, t. Nemzetgyűlés, azon módzatok tekintetében, amelyekkel nemzetünket újból talpraállítjuk, lehetünk különböző nézetten az uralkodói kérdés tekintetében, amely utóvégre szintén egyike azon kérdéseknek, amelyeknek mikénti megoldásától nemzetünk újbóli talpraállása

függ; de azokban a súlyos lelki konfliktusokban és vívódásokban, melyeken az elmúlt héten átmentem, egy dolog vált előttem oly világossá, mint soha azelőtt: a magyar szent korona tana, amely a király és nemzet egységét és egymástól való elválaszthatatlanságot hirdeti.

Sohasem vált előttem világosabbá, mint ezekben a napokban, amikor a király és nemzet érdekei látszólag szembe kerültek egymással, hogy nincs a nemzetnek oly érdeke, amely nem volna egyúttal érdeke a királynak is, és nincs a királynak oly érdeke, mely nem volna egyúttal érdeke a nemzetnek is. Mindenkinek nézetét szívesen respektálom, a magam részéről azonban azzal a hitem és meggyőződésemmel szerint az ország nagy többsége által is osztott hittel azonosítom magamat, hogy a szent korona tana, a nemzet és király egységéről szóló tan az, amely jövő fejlődésünk, belső megújulásunk és egy gyászos helyzetből való újabb kiemelkedésünk egyetlen biztos alapja lehet.

A magyar kormány a Népek Szövetsége Tanácsához:

A magyar kormány a Népek Szövetsége Tanácsának tudomására hozza a következő tényállást:

A trianoni békeszerződés 73. cikke proklamálja: „L'indépendance inaliénable de la Hongrie”, sőt kötelességévé teszi à s'abstenir de tout acte de nature à compromettre son indépendance, directement ou indirectement et par quelque voie que ce soit”.

Sajnálattal kell megállapítani, hogy egyes külföldi államok – jelenlegi politikai és katonai hatalmukra támaszkodva – Magyarországnak ezen szerződésbe iktatott politikai függetlenségét nem tartják tiszteletben és lehetetlenné teszik az idézett cikkben kimondott kötelességének teljesítését, hogy függetlenségét korlátozni ne engedje.

Amikor húsvétkor Károly király Magyarország területén megjelent, a jugoszláv kormány budapesti képviselője folyó év március 29-én hivatalosan közölte a m. kir. külügyminisztériummal, hogy a Habsburgok visszatérése Magyarországra Jugoszlávia számára casus bellit jelentene. Folyó évi március 30-án ugyanebből az alkalomból kifolyólag a cseh szlovák kormány budapesti ügyvivője kijelentette am. k. külügyminisztériumban, hogy kormánya, ha fait accompli elé állíthatnák, avagy ha a király Magyarország területét mielőbb el nem hagyná, szövetségeseivel egyetértésben kényszereszközökhöz lenne kénytelen folyamodni. Április 2-án ugyan csak a csehszlovák ügyvivő azt a kijelentést telte, hogy ha Magyarország akár Károly királyt, akár a Habsburg-ház egy másik tagját ültetné a trónra, a prágai kormány, egyetértésben a kis entente többi államaival, a legenergikusabb eszközökkel lépne közbe. Ezen kijelentések értelmét megvilágítja az a nyilatkozat, amelyet Benes cseh-szlovák külügyminiszter úr megelőzőleg, január hóban a prágai kamarában tartott és amelyben kijelentette, hogy a magyar uralkodás kérdésének bizonyos megoldási lehetőségei Magyarország többi szomszédállamára nézve tényleges és jogos casus bellit alkotnának. Hogy a cseh-szlovák kormány a m. k. külügyminisztériumban tett kijelentésénél tényleg háborúval való fenyegetésre gondolt, az kitűnik a Reuter-ügynökségnek április 5-én közzétett azon híreből, hogy illetékes helyen kapott értesülés szerint Olaszország és a Kis-Entente értesítették Horthy Miklós kormányzót, hogy ha IV. Károly

záros határidőn belül nem hagyja el Magyarországot, a Magyarország elleni hadművelet megkezdődnek. Igaz ugyan, hogy egy ilyen értelmű ultimátum a magyar kormánynál be nem érkezett, hogy azonban tervezve volt, az kitűnik a cseh-szlovák ügyvivőnek Gratz külügyminiszter úr előtt tett azon kijelentéséből, hogy csakugyan kapott kormányától utasítást egy háromnapos ultimátum átnyújtására, ezt az utasítást azonban tekintettel Károly király időközben bekövetkezett elutasítására, nem hajtotta végre.

Annak előrebocsátásával, hogy Magyarországot semmiféle elismert nemzetközi jogszabály és semmiféle nemzetközi szerződés nem kötelezi arra, hogy akár kormányformájának, akár uralkodójának megválasztásánál külföldi államok kívánságait figyelembe vegye és még kevésbé arra, hogy egy, a magyar állampolgárok összes jogait élvező egyéniségtől a jogot a magyar területen való tartózkodásra megtagadja, a magyar kormánynak kötelessége rámutatni arra, hogy az emittett államok a magyar kormánynál tett lépéseikkel ellentétbe helyezkedtek a „Pacte de la Société des Nations” 10. cikkében körülírt *agression extérieure*-, illetve all. cikkében körülírt *menace de guerre* ismérveit magába foglaló lépésekkel a legsúlyosabban érintették, anélkül, hogy a nézetkülömbiséget, amely ezeket a lépéseket okozta, a Pacte-ban körülírt módon a Conseil de la Société des Nations vizsgálata alá bocsájtotta volna.

Igaz, hogy Magyarország – hibáján kívül, – a Népek Szövetségének még nem tagja, de eltekintve attól, hogy az *agressio* oly államok részéről történt, amelyekről, mint a „S. d. N. membres originaires”-jéből már magában véve is feltehető volna, hogy az S. d. N. magasztos eszméitől áthatva minden vonatkozásban a Pacte-ban megnyilvánuló szellemről fognak tanúbizonyságot tenni, a magyar kormánynak utalnia kell a Pacte 17. cikkére, amely szerint „en cas de différent entre deux États, dont un seulement est membre de la Société ou dont aucun n'en fait parte, l'État ou les États étrangers à la Société sont également invité à se soumettre aux obligations, qui s'imposent à ses Membres aux fins de réglemant du différent.” Nem szenvedhet ennél fogva kétséget, hogy a Pacte az általános béke megóvására irányuló, magasztos törekvéseket sohasem szándékozott a Népek Szövetségének tagjaira szorítani és még kevésbé lehetett szándéka, a N. Sz. tagjainak *menace d'agression* e és *menace de Guerre*-t valamely más állam függetlenségének rovására megengedi oly esetben, ha az egy, a S. d. N.-ba még be nem bocsátott, teljesen védtelen szomszéd ellen történt.

De szembehelyezkedett a két említett állam a Pacte de la Société des Nations 18. és 19-ik cikkeiben foglalt elvekkel is. A magyar kormánynál tett lépéseik során ismételten hivatkoztak a „szövetségeseikkel való egyetértésre” és a „kisentente többi államaival és Olaszországgal való egyetértésre” ami közel-fekvővé teszi azt a feltevést, hogy az említett államok között szerződéses megállapodások léteznek, amelyekben ezek az államok közös eljárásra kötelezték magukat Magyarország ellen az esetre, ha ez az uralkodó kérdést nem az ő kívánságaiknak megfelelő módon oldja meg. Ennek, a nyilvánosságra soha nem hozott szerződésnek létezését tanúsítják Benes külügyminiszter úr ismételt kijelentései is. A prágai képviselőház külügyi bizottságának 1920 november hó 23-án tartott ülésében Benes úr Kafka képviselő kérdésére, vajjon a monarchia visszaállítása Magyarországon Csehszlovákiára nézve a kis entente szempontjából casus belli-t jelent-e, azt a feleletet adta, hogy egy bizonyos kormányforma választása Magyarországon *magába véve* nem szolgáltat okot a beavatkozásra, amiből közvetve következethető, hogy a monarchikus kormányforma helyreállításával kapcsolatos bizonyos lehetőségek igenis okot szolgáltatnak az intervencióra. Ezt Benes úr világosabban fejezte ki egy, a „Le Temps” október 29.-i számában megjelent nyilatkozatában, amelyben a kis entente céljairól beszélve azt mondja: „Nous estimon que le fait de placer sur le trône de Hongrie un membre quelconque de la dinastie des Habsburg (équivaldrait à une violation des traités) et constituerait, un casus, foederis”.

Ezzel szemben a magyar kormánynak a Pacte de la Société des Nations 18-ik cikkére kell utalnia, amely szerint nemzetközi szerződések csak akkor érvényesek, ha a Népek Szövetségének titkárságánál bejelentettek. Hogy ezen szerződések között olyanok, amelyek valamely állam politikai függetlenségét érintik, nem lehetnek, közvetlenül kitűnik a Pacte 20-ik cikkéből, amely szerint minden régebbi, a Pacte intézkedéseivel ellentétes szerződés, hatályát veszti – nem tételezhető ugyanis fel, hogy amikor régi, a S. d. N. szellemével ellentétes kötelező megállapodások megszűnnek, új, ezen szellemmel ellentétes szerződések létrejöhetnek.. Már pedig az a szerződés, amelyre a szomszéd államok hivatkozni látszanak, kétségtelen olyan, mely a 19. cikk értelmében pourrait mettre en péril la paix du monde.

Magyarország, mely egy súlyos és igazságtalan békét volt kénytelen elfogadni, mely őt teljesen védtelenné tette – amelynek kormánya «dacára ennek

ismételten kijelentette, hogy loyálisan a béke alapjára akar helyezkedni, nehogy Európa békéjét megzavarja, – joggal várhatja el, hogy a kis nemzetek védelmére alakult N. Sz. meg fogja találni az utat és módot, hogy Magyarország politikai függetlenségét az idegen agresszióval szemben védelmébe vegye. Itt nemcsak Magyarországról van szó, hanem a népek Szövetségeinek létéről, vagy nemlétéről is, mert a Népek Szövetsége minden tartalmától meg volna fosztva, ha a Pacte 10-17-18. és 19-ik cikkeiben foglalt kardinális intézkedéseinek egyes tagjai oly könnyűszerrel tullehetnék magukat.

A magyar külügyminiszter utasítása *Réz Mihálynak*, a Népszövetség mellett felállított genfi magyar titkárság vezetőjének:

Károly király visszatérte által felidézett bonyodalomokkal kapcsolatban a kis entente államai oly magatartást tanúsítottak, mely merően ellenkezik a népszövetségi egységokmány betűjével és szellemével.

Magyarország szempontjából a Károly király rövid magyarországi tartózkodása által felidézett incidens végleg be van fejezve.

Nyitva marad azonban a kérdés, vajjon a kis ententének háborús fenyegetése és Magyarországgal szemben való ultimátumszerű fellépése nem jelenti-e a népszövetségi egységokmány oly durva megsértését és negligálását, mely alkalmas a Népszövetség intézményének tekintélyét csorbítani s a jövőre kihatólag is prejudikálni.

A „Gazette de Lausanne” egyik legutóbbi számában megjelent s szintén e kérdéssel foglalkozó cikk valószínűleg Méltóságod tollából ered; mindenesetre híven visszatükrözi azon gondolatomat s aggályomat, melynek az imént adtam kifejezést.

Csatoltan megküldöm Méltóságodnak dr. *Gratz Gusztáv* volt külügyminiszter urnák e tárgyban irt emlékiratát «azzal a kéréssel, hogy az ott lefektetett szempontoknak, amennyiben ezt Méltóságod saját iniciatívájából meg nem tette volna, a Népszövetség és a Conseil tagok körében érvényt szerezni s azokat lehetőség szerint érdekünkben felhasználni szíveskedjék.

Megjegyzem, hogy Apponyi gróf ugyan e témát az „Union des Ligues des Nations” júniusi ülésén szándékozik szóvá tenni.

31. melléklet.

A magyar napisajtó 1921. április 7-iki számában az alábbi közlemény jelent meg:

Őfelsége IV. Károly király Szombathelyről való távozásakor azt kívánta, hogy avégből, hogy jövetelének és távozásának indító okai az ország előtt világosak legyenek, hozzám intézett következő kijelentését hozzam nyilvánosságra. Ennek a kívánságnak azzal teszek eleget, amidőn a nekem írásban átadott kijelentés szó szerinti szövegét közzéteszem. Teleki Pál gróf.

A királyi kijelentése a következő:

„Visszatértem Magyarország áldott földjére, mert távol szeretett hazámtól, melyhez feloldhatatlan szent eskü és vérem szava köt, minden perc szenvedés rám nézve. Visszatértem, mert szentül meg vagyok győződve, hogy e súlyosan megpróbált ország csakis koronás király vezetése alatt tudja visszaszerezni teljes belső nyugalmit és azon törvényes rendet, mely előfeltétele hazánk újbóli felvi ragozásának.

Azok a gyászos emlékü események, melyek az 1918. és 1919. években játszódtak le, éppúgy fordultak az ország alkotmánya és törvényei ellen, mint a koronás király ellen, de a magyar nép alkotmányhűsége és józansága nem hagyja magát sokáig félrevezetni és most megnyugvással látom, hogy Magyarország a megújulás útján van. Az elemi erővel ránk zúdult események folytán megszűnt az 1867-iki kiegyezés és a pragmatika szankciónak a feloszthatatlan és elválaszthatatlan birtoklásra vonatkozó része és helyreállt Magyarország teljes állami függetlensége, melyet gondosan megőrizni nekem is egyik főtevésem. Ezzel a nemzet élete és fejlődése új alapot nyer. Szívem sajog, hogy ki vagyok zárva abból, hogy a megújulás munkájában sorsüldözött nemzetemmel együtt vállvetve közreműködhessen. Egy nyugodt, belsőleg konszolidált erős és független Magyarország oly közös európai érdek, a békének oly fontos biztositéka lévén, nem hiszem, hogy külállamok törekvéseit, melyek csakis a konszolidáció, a békés rend és tartós nyugalom helyreállítását és biztosítását célozzák meg akarnak akadályozni. Minthogy azonban meggyőződtem arról, hogy apostoli királyi uralkodói jogköröm elfoglalása most nehéz és elviselhetetlen megpróbáltatásoknak tenné ki a nemzetet, ezt pedig lelkiismeretemmel össze nem egyeztethetem, ismét távozom, de távol a magyar nemzettől is minden erőmet és minden

időmet, ha kell véretem is hazámnak akarom szén-
telni, melytől elszakadni, melyhez hűtlenné válni soha-
sem fogok. Bizom az isteni gondviselésben, hogy el
fog érkezni az a pillanat, amikor ismét szeretett hazám-
ban maradhatok, közös erővel, közös célokban, közös
munkára egyesülvén nemzetemmel. Amíg ez a pillanat
bekövetkezik, a magyar nemzetet a magam részéről
is arra kérem, támogassa azt a férfit, ki a nemzet-
gyűlés bizalma alapján jelenleg az államfő nehéz és
súlyos felelősséggel járó tisztjét betölti és akitől a
magam részéről is bizalommal várom azoknak az érde-
keknek gondozását, amelyek Magyarország ősi alkot-
mányos törvényei szerint a király és a nemzet har-
monikus együttműködését kívánják.

Kelt Szombathelyt, 1921. április hó 2-án.

Károly s. k.”

Magyary belgrádi ügyvivőnk jelentése.

Mint már március 30 iki 25/Pol. sz. jelentésében említeni szerencsém volt, Károly király visszatérésének híre március 30-án érkezett Belgrádba és úgy a politikai körökben, mint a széles nyilvánosságban a legnagyobb megdöbbenést idézte elő. A szerb hivatalos politika és az ország közvéleménye, e pontban teljesen fedik egymást. A követségnek e jelensége másfél év óta betejesztett jelentéseiben ismételtelen volt alkalma rámutatni és hangsúlyozni, hogy egy esetleges restauráció leghevesebb és mindenre elszánt ellenzői az összes számba jövő államok közül éppen a szerbek lesznek. E jelentéseket Károly király magyarországi tartózkodása alkalmával Belgrádban előállott helyzet teljesen igazolta, mivel itt mindenki a végső konzekvenciák levonásával, azaz a fegyveres beavatkozással számolt.

Eleinte nagy gondot okozott ugyan Franciaország szerepének és állásfoglalásának kérdése. Az általános vélemény ugyanis az volt, hogy Franciaország minden esetre részes a kísérlet előkészítésében és feszültséggel tekintettek a francia kormány hivatalos állásfoglalása elé, Csehszlovákia segítségével, esetleges fegyveres részvételében a restauráció megakadályozásában nem volt kétely. Románia és Olaszország részéről pedig legalább is jóakaró neutralításra és morális anyagi támaszra számítottak.

Hivatalos francia álláspont ismeretessé válásáig a külpolitikai kérdésekben mindég igen jól diszciplínáit sajtó némileg rezervált magatartást tanúsított, ami mellett nem hiányoztak az entente nagyhatalmait, különösen Franciaországot gyanúsító hangok. Mihelyt azonban a kormánynak tudomására jutott Franciaország elutasító álláspontja, az egész sajtó Belgrádtól Laibachig egyértelműen kezdett versenyezni Károly király személyének gyalázásában és visszatérésének a „békeszerződés megszegése” gyanánt való beállításában. A sajtó a campagne-t ez irányban folytatta a király távozásáig, kifejtve, hogy a restauráció feltétlenül és minden esz-közzel megakadályozandó, Középeurópa békéje általa erősen veszélyeztetve levén, *Károly király távozása óta a sajtó egyértelműen „a kísérlet megismétlődése ellen való garanciák” fogantatását követeli, a pécsi területek végleges megtartását. Magyarország lefegyverzését, a mai regime helyett egy „demokratikus” kormány beültetését, sőt helyel-közzel a*

nyugatmagyarországi korridor létesítését emlegetve. A sajtóhangjának jellemzésül van szerencsém egyidejűleg 27/Pol. sz. alatt néhány ujságvonatot felterjesztem..

A kormány intézkedései e hangnemmel párhuzamosan haladtak. A mindennapos minisztertanácsokon és a 3-án tartott koronatanácsokon a legerélyesebb állásfoglalás és szükség esetén a fegyveres akció határozottak el, a magyar határon 4 hadosztály koncentratott és a repülő alakulatok, valamint a monitorok készenlétbe helyeztetek. Ezen rendszabályok komolyságát nem kétlem és meggyőződésem az, hogy Károly király maradása esetén a fegyveres intervenció, melyet az országban az ősszel még igen erős kommunista akció kérlelhetetlen szigorral való elnyomása lehetővé tett, tényleg megtörtént volna.

Külpolitikai tekintetben Károly király látogatása a bánáti újabb szerb-román incidens rögtöni elsimítására vezetett, melyet román és szerb katonák egy fegyveres határmenti csetepatéja, illetőleg román katonáknak jugoszláv területre történt állítólagos benyomulása idézett volna elő. Diamandi román követ 31-én, Pasicnál látogatást tett és sajnálkozását fejezte ki az incidens felett. Egyidejűleg konstatáltál ott, hogy a magyar király kérdésében Románia szintén elutasító nézetben van. 30-án hosszabb konierencia volt Panics és Manzoni gróf olasz követ között, melynek alkalmával Manzoni szintén Károly király ellen foglalt' állást. A kormány táviratban kérdezte meg ugyanaznap a szövetségeseket a kérdés felől való nézetükre vonatkozólag. Kalina cseh követ csaknem mindennap konferált Pasics-csal és minden hír a két állam között teljes egyöntetűségre vall.

A 34 koronatanács, mely már Károly király távozása valószínűségének impressziója alatt állott, laphirek szerint elhatározta, hogy „a szükséges intézkedések megteendők a lefolyt események ismétlődésének meggátlására” és egyidejűleg azt, hogy a trianoni béke klauzuláinak végrehajtása azonnal megkezdetik, ami Cseh-Szlovákiának és a többi szomszédos államnak hozzájárulásával történék. Ugyanazon laphir az ez irányban való tárgyalások megkezdését is jelzi, amire vonatkozólag azonban ezideig nem sikerült adatokat szereznem.

4-én azon hírre, hogy Károly király elutazása betegsége által megakadályoztatnék, újból sürgősen összehívatott a minisztertanács, mely a Károly király maradása esetére tervbe vett katonai rendszabályok végrehajtását és a budapesti szerb követ az átadni szándékolt ultimátum határidejének leforgása után való rögtöni visszahívását határozta volna el.

Végül mint Magyarország ellen kijátszható atout *Károlyi Mihály jött tekintetbe*. Már a 2-iki lapok közölték, hogy a kormány megengedte neki a Jugoszláviában való tartózkodást és tartózkodása helyéül Raguzát jelölte ki. A kritikus napokban Pasics fogadta Jászit és Károlyi belgrádi tartózkodása is kilátásba volt véve, kit meggyőződésem szerint a szerb kormány a fegyveres intervenció esetében Magyarországon hatalomra ültetett volna. Az események során Károlyi most egyenesen Raguzába utazott és belgrádi szereplése elmaradt.

Károly király elutazásának híre megkönnyebbülést okozott, mind azonáltal a sajtócampagnet ellene és Magyarország ellen változatlanul folytatják.

Mint másfél év óta úgy szóban, mint írásban ismételve volt alkalmam rámutatni, a szerbek velünk szemben abszolúte ellenséges állásponton állanak. Károly király magyarországi, tartózkodása alkalmából támadt konfliktus pedig újabb bizonyítékát szolgáltatja annak, mennyire kell résen állnunk.

Magyary s. k.
köv. tan.

A cseh-román egyezmény szövege.

A román és cseh kormány megegyeztek abban, hogy a cseh köztársaság és a román királyság között megkötött védelmi szövetségi egyezségnek a következő szöveget adják:

– Abban a szilárd elhatározásban, hogy fenntartsák a súlyos áldozatok, árán megszerzett és a tervezett népszövetségi paktumban kijelölt békét, valamint az 1920. június 4-én *Trianonban* egyrészről a szövetséges és társult hatalmak, másrészről Magyarország között megkötött szerződés folytán *keletkezett állapotot*, a cseh köztársaság elnöke és Őfelsége Románia királya, *védelmi egyezség* megkötésében egyeztek meg. E célra teljhatalmú képviselője gyanánt a cseh köztársaság elnöke Veverka Ferdinándot, a cseh köztársaság bukaresti követét és meghatalmazott miniszterét, Őfelsége Románia királya pedig Take Jonescu külügyminisztert nevezte ki, akik meghatalmazásaik kölcsönös bemutatása és azok kifogástalan voltának megállapítása után a következő cikkelyekben egyeztek meg:

1. cikkely. Ha *Magyarország*, anélkül, hogy provokálták volna, a magas szerződő felek valamelyike ellen *támadást kísérelne meg*, a második fél kötelezi magát, hogy *a megtámadott félnek védelmére kel*, azokkal az intézkedésekkel, amelyek e szerződés 2. cikkelyében szerepelnek.

2. cikkely. A cseh köztársaság és a román királyság illetékes szakközegei *kölcsönös megegyezéssel a később megkötendő katonai egyezségben határozzák meg a jelen egyezség végrehajtására feltétlenül szükséges intézkedéseket*.

3. cikkely. A magas szerződő felek egyike sem köthet valamely harmadik hatalommal szövetséget anélkül, hogy erről a másik felet ne értesítette volna.

4. cikkely. A két kormány, hogy béketörekvéseikben megegyezőleg járhassanak el, kötelezi magát, hogy *egyezséget köt külügyi politikájuknak a Magyarországhoz való viszonyuk kérdésében való szabályozásáról*.

5. cikkely. Ez az *egyezség* két évig marad érvényben a ratifikáló okmányok kicserélésének napjától

számítva. Ennek az időtartamnak elteltével ezt az egyezséget bármely szerződő fél fölmondhatja, de a fölmondás után is még hat hónapig érvényben marad.

6. cikkely. Ezt az egyezséget közölni fogják a népszövetséggel. (Népszövetségi paktum 7-ik rész.)

7. cikkely. Ennek hitelül a meghatalmazottak az egyezséget aláírásukkal és pecséteikkel ellátták.

Kiállították két példányban Bukarestben, 1921. április 23-án.

Venerka Ferdinánd s. k.

Take Jonescu s. k.

A jugoszláv-román egyezmény szövege.

„Őfelsége, a szerbek, horvátok és szlovének királya és Őfelsége Románia királya, határozottan eltökélve, hogy fenntartsák az annyi áldozatok árán megszerzett békét és a dolgoknak azt a rendjét, amelyet a Trianonban 1920. június 4.-én a szövetséges és társult hatalmak között egyrészlől, Magyarország között másrészlől, valamint azt, amelyet a Neuillyben 1919. november 27.-én ugyanazon hatalmak közt egyrészlől és Bulgária között másrészlől létrejött szerződés állapított meg, megegyezésre jutottak az iránt, hogy védelmi egyezményt kötnék.

I. cikk.

Amennyiben Magyarország vagy Bulgária vagy mind a két állam anélkül, hogy provokáltattak volna, a szerződéses felek valamelyike ellen támadást intézne oly célból, hogy megdöntsék a trianoni vagy a neuilly-i szerződés által teremtett rendet, a másik fél kötelezettséget vállal aziránt, hogy a megtámadott félnek szabatosan megállapított módon segítségére siet.

II. cikk.

A SHS. királyság és Románia műszaki hatóságai közös megegyezéssel a legrövidebb határidő alatt megállapítják az ezen egyezmény végrehajtására szükséges rendelkezéseket.

III. cikk.

A magas szerződéses felek egyike sem köthet szövetséget harmadik hatalommal anélkül, hogy erről a másik felet előzetesen ne értesítené.

IV. cikk.

A békét biztosító törekvések terén leendő együttműködés céljából a két kormány kötelezi magát arra, hogy a Magyarországgal s Bulgáriával való viszonyt illető külpolitikai kérdésekben egyöntetű eljárást követ.

V. cikk.

Ez az egyezmény a ratifikációs okmányok kicserélésétől számított két évre terjed. Az egyezményt lejártával bármely szerződéses fél felmondhatja, mindazonáltal a felmondást követő hat hónapig az egyezmény érvényben marad.

VI. cikk.

Ez az egyezmény közölni fog a Nemzetek Szövetségével.

VII. cikk.

Ez az egyezmény jóvá tog hagyatni és a ratifikációs okmányok a lehető legrövidebb idő alatt ki fognak, cseréltetni.

Belgrad, 1921 június 7-ón.

Take Jonscu s. k.

Pasics Miklós s. k.

Április 5.

A Magyar Távirati Iroda jelenti: Az elmúlt napok eseményeivel kapcsolatban az osztrák kormány két ízben is kifejtette álláspontját. Első ízben március 30-án, amikor az entente-államok bécsi képviselői megjelentek Mayr dr. szövetségi kancellárnál, hogy a király Budapestre történt utazása alkalmából tájékoztassák kormányaik magatartásáról az osztrák szövetségi kancellárt. Mayr dr. akkor azon az állásponton volt, hogy tisztára magyar ügyről van szó, amelybe Ausztria nem avatkozhatik bele, sőt ellenkezően a legnagyobb határozottsággal igyekezniök kell, hogy a beavatkozás minden kísérletét elkerülje. A szövetségi kancellár még azt is hozzátette, hogy e tekintetben valamennyi párt hathatós támogatására számít.

Másodízben április 1-én nyilatkozott Mayr dr. kancellár, ezúttal a nemzeti tanácsban, ahol Seitz, Adler, Eldersch és társaik, szóval az osztrák szociáldemokrata párt meginterpellálta Mayr dr.-t. Az interpellációban a következőket kérdezték: 1. Hajlandó-e a kormány a nagyhatalmakkal és az utódállamokkal közölni, hogy Ausztria a Habsburgok restaurációját Magyarországon úgy fogja fel, hogy ez az osztrák köztársaság békés fejlődését fenyegeti? 2. Hajlandó-e az ententenál a trianoni békeszerződés azonnali kereszttülvitelét, elsősorban *Nyugatmagyarország átadását* kérni? 3. Hajlandó-e katonai intézkedéseket tenni a határ védelmére Magyarországgal szemben? 4. Hajlandó-e Károly királyt letartóztatni, ha osztrák területre lép? 5. Hajlandó-e mindazokat a személyeket felelősségre vonni, akik lehetővé tették, hogy Károly király keresztül utazott Ausztrián?

Mayr dr. szövetségi kancellár válaszában kifejtette, hogy a kormány minden rendelkezésére álló eszközzel meg akarja védeni a st.-germaini szerződésben biztosított köztársasági alkotmányformát. Ezzel determinálta a magyarországi restaurációs kísérlettel szemben elfoglalt álláspontját is. Noha a magyar királykérdést elsősorban *bizonyára magyar belügynek kell tekinteni, mégis kétségtelenül, kifejezetten nemzetközi jellege is van.* Ez kiderül abból is, hogy a nagyhatalmak ismételten hivatalos megnyilatkozásokban kijelentették, hogy a Habsburg-dinasztia visszatérésének Magyarország trónjára, ellene szegülnének. Jugoszlávia, Románia és Csehország budapesti képviselői most szintén nyilatkozatot tettek, amely szerint nem néznék nyugodtan, ha

Károly királyt Magyarország trónjára találnák meghívni. Ilyen meghívás az osztrák köztársaság belső rendjét és biztonságát is veszélyeztetné. Az osztrák kormánynak éppen ezért az osztrák állam érdekében kívánnia kell, hogy ez meg ne történjék. Válaszolva az interpellációra kijelenti, hogy a kormány kész arra, sőt ezt részben már meg is tette, hogy a nagyhatalmakkal és az utódállamokkal közli, hogy a Habsburgok restaurációja Magyarországon az osztrák köztársaság békés fejlődését fenyegetné. Éppen ezért kérni fogja a szövetséges hatalmaktól a trianoni békeszerződés haladéktalan ratifikálását és keresztülvitelét, *különösen pedig Nyugatmagyarország átadását* Ausztria számára. Egyúttal követelni fogja, hogy *a magyar hadsereg létszámát* a békeszerződésnek megfelelő kontingensre szállítsák le. A kormány meg fogja tenni az előkészítő katonai védőintézkedéseket a magyar határon. Ha Károly király Magyarországról Ausztrián át akar visszatérni, a kormány Franciaországgal, Nagybritanniával és Olaszországgal egyetértésben akarja ellenőrizni utazását osztrák területen és a politikai pártok képviselőivel egyetértésben meg fogja tenni a biztonsági intézkedéseket, hogy ez az utazás a köztársaság nyugalmit meg ne zavarja. Mindazokat a személyeket, akik lehetővé tették, hogy Károly király a törvény ellenére osztrák területre lépjen, felelősségre fogják vonni.

Mayr kancellárnak fenti nyilatkozata sajnálatos eltérést mutat fel első ízben tett, minden tekintetben korrekt nyilatkozatával szemben.

36. melléklet.

Június közepén következő jelentés érkezett a magyar kormányhoz: „Hertensteinban, a király jelenlegi tartózkodási helyén, a legutóbbi napokban döntő elhatározások történtek a király Magyarországra való visszatérése tárgyában. Dacára annak, hogy épen a karlisták azok, akik azt híresztelik, hogy a király Szent István napján érkezik Budapestre, egy korábbi dátum lett elhatározva. Elutazás Hertensteinből június 21-én történik és Bajorországon át, a Dunán le Komáromig lesz foganatosítva, ahol június 24-én, 6 órakor reggel van az érkezés. Utazás motorcsónakon idegen lobogó alatt. Komáromból továbbutazás autóval Győrön, Kapuváron, Sárváron át Szombathelyre Mikes püspökhöz, hol időközben a ragaszkodó hivek gyülekeznek. Szombathelyen új kormány alakítatik, amelynek tagjai Szmrecsányi, Andrassy, Beniczky és Gratz. Proklamáció és amnesztia. A budapesti kormány felszólíttatik a kormányzás azonnali átadására. Budapesten és vidékén nagy karlista tüntetés. A királyi várat karlisták azonnal megszállják. Az egyes garnizonokban a hadsereg karlista bizalmi emberek befolyására leteszi az esküt. Ezek után bevonul Károly és Zita katonai kísérettel Budapestre.

*A berni magyar ügyvivő távirata Bánffy gróf külügy-
miniszterhez.*

Bern, 1921. május 12-én.

Felkérték Károly királyt hogy nyilatkoztassam ki nevében szövetségi kormányának, hogy állandó tartózkodási engedélyre nem reflektál, és csak 3 hónapra kér tartózkodási engedélyt, mozgási szabadságot illető megszorítások egyidejű megkönnyítésével, úgy, hogy kérdéses idő alatt Disentis-ben is tartózkodhassak.

Nézetem szerint Felső ezen 3 hónap alatt kívánja jövőre állandó tartózkodási helyét megválasztani és ehhez szükséges lépéseket megtenni.

Parcher

*A berni magyar ügy vivő távirata Bánffy gróf külügy-
miniszterhez.*

Bern, 1921. május 19-én.

Ma magához kéretett a külügyi hivatal főnöke és közölte, hogy szövetségtanács Károly király 3 havi tartózkodási kérelme tárgyában igenlő határozatát feltételhez kötötte. Úgy Felség, mint környezete politikai tevékenységtől tartózkodik, esetleges kiutazását legalább három nappal előbb jelzi és amennyiben Hertensteinen kívül kivan ideiglenesen tartózkodni, ez iránt politikai departement-ai érintkezésbe lép. Külügyi hivatalfőnök határozatot tegnap személyesen közölte Károly királylyal.

Parcher

39. melléklet.

I.

Bánffy gróf külügyminiszter távirata a berni magyar ügyvivőhöz.

Budapest, 1921. május 25-én.

Laphírek szerint Károly király 3 havi tartózkodási engedély letelte után Spanyolországban telepedik le, ahol villát kerestet.. Kérem, verifikálja ezt a hirt. Tudja meg, vajjon spanyol kormánynál svájci kormány interveniált-e fenti ügyben?

Bánffy.

II.

Berni ügyvivőnk távirata Bánffy gróf külügyminiszterhez

Bern, 1921. május 27-én.

Azon hír, mely szerint hogy Károly király Spanyolországban villát keres – alaptalan.

Úgy értesülök, hogy állandó tartózkodási helyét illetőleg még levelezést folytat és Angolország, Luxemburg mellett Spanyolország csak harmadik helyen jönne tekintetbe. Svájci kormány e tárgyban sehol sem interveniált.

Parcher.

I.

Bánffy gróf külügyminiszter távirata a berni magyar ügyvivőhöz.

Budapest, 1921. július 12-én.

Szíveskedjék külügyi hivatal vezetőjét felkeresni és kérje magyar királyi kormány nevében szövetségtanácsot arra, hogy Károly király a fennálló módozatok betartása mellett, augusztus haván túl is Svájcban tartózkodhassak. Fejtse ki, hogy szövetségtanács magyar királyi kormányt lenti kérés teljesítésével igen lekötelné.

Külügyi hivatal vezetője előtt, szíveskedjék kiemelni, hogy úgy Károly király, mint magyar királyi kormány eredménytelenül próbáltak Károly király számára más országokban tartózkodási jogot biztosítani, így Közép-Európa békéje és nyugalma svájci szövetségtanács elhatározásától függ.

Magyar kormány tudatában van azon nehézségeknek, melyek szövetségtanács ebbeli elhatározását befolyásolják, azért is próbálta más államokban a menedékjogot megszerezni, de miután ezen lépései nem vezettek eredményre, újból kénytelen svájci kormány jóindulatát igénybe venni. Svájc a tartózkodási engedély megadásával nemcsak újból a vendégjog tradicionális liberális kezelőjének bizonyulna, hanem óriási érdekeket szerezne Közép-Európa békéjének és nyugalmanak fenntartása körül, megbecsülhetetlen szolgálatot tenne nemcsak Magyarországnak, hanem az összes ezen kérdéssel foglalkozó államoknak, így a Nagy Ententenak is.

Bánffy.

II.

Berni ügyvivőnk távirata Bánffy gróf külügyminiszterhez.

Bern, 1921. július 14-én.

Nagyméltóságod utasításának külügyi hivatal vezetőjénél eleget tettem, aki Mottával összekötetést keres és további lépéseket illetőleg vele egyetértőleg fog eljárni. Váratlanul érte kérésem, de fejtegetéseimmel szemben megértést mutatott és megígérte, hogy kérésemet támogatni fogja. Kiemelte azonban új momentumot, mellyel szövetségtanács sohasem számolt, hogy ha más országokban való tartózkodás engedélyezése tárgyában megtett lépések eredmény nélkül maradnak, szövetségtanácsnak tartózkodás bizonytalan időre való kiterjesztésénél járó nehézségekkel kell számolnia.

Parcher.

III.

Bánffy gróf külügyminiszter távirata berni magyar ügyvivőhöz.

Budapest, 1921. július 17-én.

Igyekezzék július 12-iki táviratom tárgyában minél előbb döntést provokálni, ne hagyja ügyet elaludni, szorgalmazza kedvező határozatot.

Bánffy.

41. melléklet.

*A berni magyar ügyvivő távirata Bánffy gróf külügy-
miniszterhez.*

Bern, 1921. július 20-án.

Spanyolország követe tudomására hozta a szövetségstanácsnak, hogy francia, angol és olasz kormány közbenjárt kormányánál (magyar részről is történt ily értelmű lépés), Károly király Spanyolországban való állandó tartózkodása tárgyában és hogy kormánya ezen kérdéssel most foglalkozik ugyan, de annak eldöntése és előkészületek időt igényelvén, Károly király esetleges elutazása Spanyolországba semmiesetre sem volna október előtt lehetséges, miért is itteni tartózkodási engedély meghosszabbítását kéri. Erről külügyi hivatal vezetője szövetségstanács megbízásából demarche-omra értesített, hogy szövetségstanács mai ülésében spanyol kormány kérelméhez hozzájárult. Külügyi hivatal vezetője hozzátette, hogy amennyiben szükséges előkészületek addig nem volnának befejezhetők, Károly király elutazását október folyamán itt senki sem fogja szorgalmazni, persze szövetségstanács új kérdés előtt állna, ha a spanyol kormány annak idején Károly király beutazása tárgyában nemlegesen határozna.

Parcher.

42. melléklet.

*Bánffy gróf külügyminiszter távirata a berni magyar
ügyvivőhöz.*

Budapest, 1921. október 9-én.

Kérem szövetségtanácsnál tolmácsolni, ne támasz-
szanak nehézséget Károly király svájci tartózkodásá-
nak, a míg Spanyolországgal ottani elhelyezkedés ren-
dezve nincsen.

Bánffy.

I.

A bukaresti magyar ügyvivő távirata Bánffy gróf külügyminiszterhez.

Bukarest, 1921. június 2-án.

Román udvari és kormánykörökben biztosra veszik, hogy Károly király június 20-án újra Magyarországra jön.

Ezen hír kisentente kormányokat sürgős akcióra készíteti. Román vezérkar állítólag megbízást kapott Magyarország elleni defensív jellegű cseh-román katonai egyezmény kidolgozására.

Hóry.

II.

Bánffy gróf külügyminiszter távirata a berni magyar ügyvivőhöz.

Budapest, 1921. június 6-án.

Hóry követségi tanácsos jelenti: ottani udvari és kormánykörökben biztosra veszik, hogy Károly király június 20-án újra Magyarországra fog jönni.

Bár ezen hír fenntartással kezelendő, kérem, fentieket közölje külügyi departemennal egészen bizalmas formában.

Bánffy.

*A berni magyar ügyvivő jelentése Bánffy gróf
külgügyminiszterhez.*

Bern, 1921. szeptember 2-án.

Károly király itt tartózkodásának kérdése a szövetségi tanácsnak augusztus 31-én kelt kommunikációjával egyelőre a nagyközönségre nézve októberig elintézését nyert. A kérdéses közlemény a kérdés historikumát adja folyó év május hó 19-től – mely napon Károly király értesítette a szövetségi tanácsot, hogy Svájcot augusztus hó folyamán elhagyni szándékozik s így csak addig kér tartózkodási engedélyt – és megemlékezve a spanyol kir. követnek július havában történt démarche-járól és a kormánynak e tárgyban akkor hozott határozatáról, kijelenti, hogy a szövetségtanács – miután a spanyol kormány eddig Károly király spanyolországi tartózkodásának ügyében még nem határozott – az itt tartózkodási engedély érvényességét egyelőre meghosszabbítja és a kérdésre vissza fog térni, mihelyt a spanyol kormány elhatározásáról értesítette. Föltétlenül megbízható oldalról nyert bizalmas értesülés szerint az itteni cseh, jugoszláv és román diplomáciai képviselők augusztus folyamán rendszeresen érdeklődtek a svájci külügyi hivatalban Károly király hertensteini tartózkodását illetőleg és különösen augusztus 20-ika körül bizonyos izgatottságot is árultak el.

Ugyanezen forrásból hallom, hogy a berni, francia, angol és olasz követség közvetlenül augusztus 20-ika előtt szintén érdeklődött az itteni külügyi hivatalban aziránt, hogy van-e a szövetségi kormánynak valami indiciuma arra nézve, hogy Károly király az említett időben kiutazni szándékoznék, mire azt a választ kapták, hogy miután a kormány Károly király szavát bírja, egy esetleges kiutazásának előzetes bejelentésére vonatkozólag s a Felső részéről semmiféle értesítése sem érkezett, a kormánynak egyelőre nincs oka a kiutazás kérdésével foglalkozni.

Parcher.

45. melléklet.*A m. kir. államrendőrség jelentése a király
októberi utazásáról.*

Már július hóban jeleztük a király tervbe vett augusztusi visszatérését, mely azonban a spanyol anyakirálynő látogatása napján elejtetett. Szeptember havában újból fenyegetett ily kísérlet, de ez Magyarországnak a népszövetségbe való felvételi ügye miatt elhalasztatott.

Már szeptember hó elején jeleztük, hogy a repülőgépen való hazatérés nem kizárt körülmény. Az illetékes svájci körök figyelme a veszélyre felhivatott. Ettől az időtől fogva, a dübendorf-i s egyáltalán a többi repülőállomások is utasítást kaptak, hogy az utasok személyazonosságát a repülés teljesítése előtt, pontosan állapítsák meg, engedélyezés végett terjesszék fel az illetékes hatóságoknak s még ebben az esetben is, pontos jegyzeteket készítsenek a repülés végcéljáról.

Ugyancsak még szeptember havában jeleztük, hogy mellékvágányokon haladó, a pármái hercegek körül Parisban csoportosuló francia royalisták, a király hazautazását támogatják s viszont e törekvéseket a kis entente, különösen Cseh-Szlovákia, indirekte támogatja, hogy ily úton egy sikeres beugratással Magyarország felosztásának lehetősége a megéréshez közelebb vitessék. Ugyancsak még szeptember havában, a népszövetségi gyűlések alatt felterjesztettünk egy térképet, mely már ily eset adtán Magyarország miképeni felosztását ábrázolta. Végül október elején a nyugatmagyarországi felkelés idejében jeleztük, hogy a helyzet kezd idegessé válni s október 15-én (a velencei egyezmény nyilvánosságra való jutása után) közöltük, hogy Őfelsége hazatérése, illetve a beugratási játék a megéréshez közel áll.

A második puccs előkészítésére vonatkozólag jeleztük, hogy ebben a főszerepet Zita Őfelsége vitte. Zita Őfelsége folyton unszolta férjét a visszatérésre, hangoztatván, hogy az első kísérlet csak azért végződött fiaskóval, mert ő nem volt jelen. Zita Őfelsége összes rokonságát, papi összeköttetéseit folytonosan a király visszatérésének lehetővé tételére, annak támogatására stb. hívta föl és férjét ez irányban nyugodni soha nem hagyta. Főlemlitendőnek tartják, hogy külsőleg minden alkalommal, a magyar királyságról volt szó, míg a ház bizalmasai, sőt még a szolgazemélyzet előtt is, utóbbi időben gyakran szóvá tétetett, hogy karácsonykor ismét Schönbrunnban lesz az udvar.

A hazatérési terv tulajdonképeni megszervezője Boroviceni titkár, ki Miksa főherceggel együttesen dolgozta ki a részleteket. A röplési akció fonalait Miksa főherceg vitte. Személyek utáni érdeklődések, próbálgatások, Zürichben és egyéb helyeken való informálások Boroviceni feladatát képezték. Mind eme megkönyezések, kérdezősködések és dilemmas helyzetekbe való beugratások kísérlete mindig olyankor történt, mikor Boroviceni Hertensteinben tartózkodott. Neje pedig a podgyászszállítás körül fejtett ki tevékenységet.

Werkmann a hírlapi részt látta el. Mindennap más-más újságokban jelentek meg cikkek Károly királyról, mint elismert magyar királyról, a magyar királykérdésről, területenkívüliségről, s további Svájcban való tartózkodásról, a spanyol kormánnyal iolyó negatív tárgyalásokról stb.; végül a hertensteini kastély télire való berendezkedéséről. Neje sokat utazgatott, de leggyakrabban Luzernba távozott és melleleg a rendőség embereit is figyelemmel kísérte. Werkmanné nővére, a Fifi Cantora néven ismeretes moziszínésznő, ki tulajdonképen férjezett Kántorné volt s Budapesten annak idején a Steinhardt-mulatóban, a jelenlegi Tabarinban játszott. Ez utóbbi nő a német szocialistapárt balszárnyával áll összeköttetésben s így indirekte Werkmanné bizonyos kommunista irányzattól sem állt távol s benfentesek így nem tartják kizártnak, hogy Werkmanné szerepével bizonyos kommunista szempontokat is támogathatott. A háború idején Fifi Cantora és Werkmanné Bernben információs irodát (kémszervezet) tartottak fenn, másrészt pedig összeköttetésben állottak az akkor erősen pacifista irányt szolgáló Erzbergerrel. Erzberger halálakor Werkmanné requiemet tartatott a király kápolnájában.

Werkmannének még az udvar luzerni tartózkodása alatt, (Hotel National,) magatartása miatt kellemetlenségei voltak a hatósággal.

Ledochowszky gróf, talán az egyedüli a szűkebb környezetből, ki a király vállalkozásába nem avattatott be. Bizonyítja e körülményt az, hogy a „soffőr állítása szerint, csak az autóban vett tudomást, Őfelsége vállalkozásáról, mire oly annyira rosszul lett, hogy cognaccal kellett feléleszteni, mikor pedig Őfelségét tervéről lebeszélni akarta, Zita Őfelsége által ebben megakadályoztatott.

Schonta titkár volt az összekötő az udvar és a svájci hatóságok között. Az előkészítő munkálatokban, a félrevezető scenirozásokban vezető szerepet játszott s így az ügy mibenlétéről tudott.

Seidel püspök a luzerni kanton papjaival tartott

fenn összekötetést s egy Fribourg-ban tartózkodó menekült úrral közvetítette a római levelezést.

Nevezett személyek működését és az egész puccs előkészítését megvilágítandó, legyen szabad az egymásba kapcsolódó eseményeket f. évi október hó 4-től felsorolnunk.

Október 4-én, Schonta titkár Bernben járt, onnan visszatérve, október 6-án megjelentek a luzerni rendőrség politikai osztályának vezetői Hertensteinben s hátrahagytak egy detektívet és 4 személybiztonsági őrt, valamint őrző kutyákat. Ezen intézkedés egy merénylet-tervvel hozott összefüggésbe, valójában a svájci rendőrség e címen, finomabb formában, beáilitotta Ófelsége megfigyeltetését.

Október 10-én, Boroviceni és neje elhagyták Hertensteint, magukkal vive nagyobb podgy ászokat. A hír úgy szólt, hogy Spanvolországba utaznak. Hogy a kastélyban alkalmazásban levő svájciak figyelmé eltereltesék a király személyérei, a királynő komornája, Löff kisasszony, palotaforradalmat inscenált az osztrák és svájci személyzet között, hogy az utóbbiak figyelmét lekösse. Löff kisasszony a király elröpülése után olyan kijelentést tett, hogy ő és Zita királyné a tervről régóta tudtak, de csak Istennek tartoznak felvilágosítással.

Ezen időtájban folyton jelentek meg apró cikkek, hogy Ófelsége elutazása Spanyolországba ezidőszertel lehetetlen és így Svájc a menedékjogot továbbra is meghosszabbítja, hírek a magyar kormány nyilatkozatáról mely szerint Ófelsége mint törvényes és koronás király elismertetik. Végül megjelentek hírek a területenkívüliségről, valamint a hertensteini kastély definitív télire való berendezkedéséről. A kastélyba közvetlenül az elröpülés előtti napokban, Ófelsége számára nagymenyenyniségű szén és faszállitmányok érkeztek, kátyhákat hoztattak Zürichből, egyes szobákban külön kéménynyilasokat készítettek s mindez, mint utóbb kiderült, Boroviceni rendeletére történt.

Október 14-én érkezett meg Schager udvari tanácsos Wienből, s ekkor Hertensteinben Ófelsége Miksa főherceg és báró Hie társaságában fontos tanácskozások folytak.

Október 18 án, Zita Ófelsége Zürichbe utazott s ez alatt Ófelsége magához kérlette Waitert a luzerni politikai rendőrség vezetőjét Schontának ezen intézkedése azt célozta, hogy a svájci rendőrség teljesen tévútra vezettessék Ófelsége szándékai felől, t. i. úgy tüntették fel a dolgot, hogy Ófelségének távolról sincs távozási szándéka. Walter tanácsosnak Ófelsége saját személyi biztossága tekintetében terjesztett elő bizonyos kérése-

ket, végül pedig újból hangoztatta, hogy neki esze ágában sincs Svájcot elhagyni.

Október 20-án délelőtt 10 órára volt az elutazás megállapítva. Az eltávozás úgy szólt, hogy a királyi pár házassági évforduló napját Genfben óhajtja tölteni. 22-én délután 5 órakor vált Svájcban ismeretessé Őfelsége végleges eltávozása. Október 21-én estére, vacsorára várták Hertensteinben a királyi párt azzal, hogy otthon is lesz egy évforduló estély. Az őrseg 20, 21, 22-én, mint rendesen teljesítette a szolgálatot, úgy hogy külsőleg mit sem változott a helyzet.

A repülőgép Dessau-ban vásároltatott, azonban Svájc részére az ügy akként lett beállítva, hogy a vétel még nem történt meg, hanem a vevő a dübendorfi „Ad Astra” vállalat berepülési bizonyítványától teszi függővé a vásárt, s amennyiben új szerkezetű a gép, a szokástól eltérően saját pilótáját is a gép mellé adta, és elküldötte Dübendorfba. Zimmermann pilóta, Miksa főherceg intimusa, volt a kérdéses repülőgép mellé adva.

Őfelsége podgyászainak egy részét 19-én este Miksa főherceg mint sajátját továbbította Luzernbe, a podgyászok a zinnei úton, a kastély hátsó kis kapuján vitettek csónakra és Luzernba.,,

November 2-án Őfelsége volt környezete búcsúvacsorát rendezett, melyen a raktáron volt összes pezsgő elfogyott. Werkmann 50,000 frankos végkielégítést utaltatott ki magának, a személyzetnek felmondottak és egyedül csak az Őfelsége gyermekei mellett levő személyzet nem kapott felmondást.

A szűkebb környezet Hertensteinben a következő személyekből állott: Ledochowszky gróf, Schonta, Werkmann és neje, Boroviceni, Seidl püspök. A tanácsadók a felsoroltak közül Boroviceni, Werkmann és Schonta.

46. melléklet.

Károly király és Zita királyné Sopronban. A Sopronvármegye című lap, 1921 október 2-iki száma a következőket írja:

Ma a kora délutáni órákban váratlan szenzáció híre verte föl a várost. IV. Károly király felséges nejével, Zita királynővel együtt reggel Sopronba érkezett és a 48-as laktanyában szállt meg. Fogadtatására megjelent Ostenberg őrnagy városparancsnok, aki még a délután folyamán a Sopronban időző tisztekkel és a helyőrséggel együtt felesküdt a királynak.

A király Ostenburgot ezredessé nevezte ki és megbízta a rend további fenntartásával.

Délben érkezett Sopronba Andrassy gróf, Sigray gróf fő kormánybiztos, Gratz Gusztáv volt külügyminiszter és Rakovszky István.

A király Rakovszky Istvánt kinevezte miniszterelnökké és megbízta a kormányalakítással. – A kormánylistát alább közöljük.

A király érkezésének híre futótűzként terjedt el a városban, az emberek seregestől tódultak a Flandorffer utcában a 48-as laktanya felé, melynek utcai rácsán keresztül sokan látták az udvaron sétáló felséges párt, akit lelkes ovációval és óljenzéssel köszöntöttek és végig nézték a katonaság esküjének felejthetetlenül szép és lélekemelő aktusát.

Egész Sopron talpon van, egész Sopron az utcán van, mindenki érdeklődik, egyébként a városban teljes a nyugalom. Budapest felé a telefon és távirati összeköttetés szünetel, a soproni telefonközpont helybéli állomásokat sem kapcsol.

A királyi pár utazásának története.

IV-ik Károly király és Zita királyné Sopronba érkezésének idegfeszítően izgalmas története a következő:

Károly király attól kezdve, hogy első, tavaszi rövid itt tartózkodása után kénytelen volt Magyarország földjét elhagyni, svájci helyén állandó éber figyelemmel követte az itthoni politikai események fejlődését. *Híveivel szoros összeköttetést tartott fenn s tőlük várta a jelt az alkalmas pillanatra, hogy újra imádott hazája földjére léphessen.*

Az összeköttetés fönntartásában és ápolásában hűséges eszköze volt báró Boroviceni, a magyar külügyminisztérium kabinetjének volt főnöke, aki hűsvét-

kor hosszabb szabadságot véve, önként követte a svájci száműzetésbe királyát.

Néhány nappal ezelőtt Ostenburg őrnagy futárja jelentkezett Hertensteinben azzal az üzenettel, hogy elérkezett az alkalmas pillanat: Andrásy, Rakovszky, Beniczky és Gratz Gusztáv hajlandók kormányt alakítani. A király jöjjön haladéktalanul.

Ő felsége egy napi megfontolás után elhatározta, hogy koronázási esküjéhez híven enged az ország hívásának, mely ily előkelő politikai tényezők állásfoglalásában nyilatkozott meg, *kiadta a parancsot báró Boroviceninek, hogy készítse elő a szökést.*

A szó szoros értelmében szökni kellett Svájcból, mert hiszen a hertensteini kastélyt állandó nagy rendőri készenlét őrizte. Hivatalosan azon a címen, hogy IV. Károly és családjának életbiztonsága tőlött öröködjének, tényleg azonban, hogy esetleges újabb szökési kísérletet megakadályozzanak és a svájci szövetségtagok is tudvalevően csak avval a feltétellel adta meg e vendégjogot IV. Károlynak, hogy többé nem hagyja el Svájc területét, tekintettel az osztrákok éber határőrzésére, a repülőgépen való szökés volt az egyetlen lehetőség.

Ostenburg futárjával a volt osztrák-magyar hadseregnek két kiváló repülőtisztje Alexej és Fekete kapitányok is Herfensteinba érkeztek és felajánlották a királynak, hogy ők hazahozzák a levegőn keresztül.

Most már csak megfelelő apparátust kell keresni. Dübendorfban, Zürich mellett a repülőtéren volt egy 180 HP lóerős 6 üléses Junker konstrukciójú pompás hollandi gép, melyet Boroviceni megvásárolt. A gépet pilótája Zimmermann bajor kapitány maga volt hajlandó vezetni a veszedelmes légi túrán.

Búcsú Hertensteintől.

Csütörtökön délelőtt ültek autóba Hertensteinban a király, a királyné, Alexej és Fekete. A kastély személyzetének azt mondták, hogy autósétára indulnak, csupán a trónörökösnek, a 9 éves Ottónak árulták el szigorú titoktartás pecsétje alatt az utazás valódi célját. Csak a legszükségesebb málhát vitték magukkal. A király, a királyné, maga és férje podgyászával Boroviceni felesége két nappal előbb már vasúton elutazott Magyarországra. Az autó feltűnés nélkül kijutott a kastélyból. Rappersville és Ulster között utasai átszállottak Boroviceninek az országúton várakozó autójába és egyenesen a dübendorfi repülőtérré hajtottak. Senki sem ismerte fel őket, zavartalanul szállhattak be a Zimmermann gépébe.

A királyné követi férjét.

A rövid autó ut alatt a légi ut kockázatos voltának ecsetelésével és a várható, veszélyekkel mindenáron le akarták beszélni Zita királynőt az utazásról, a felséges asszony azonban állhatatos maradt. Neki az első és legszentebb kötelessége a férjét követni, mondotta, aztán meg ő is koronás királynéja Magyarországnak, reá is várnak a magyarok.... Minél nagyobb a veszély, annál szükségesebb, hogy ne tágítson felséges férje mellől.

Az utazás.

Déli 12 óra 14 perckor emelkedett a gép a levegőbe és kedvező időjárás jó nyugati szél mellett Bozen és a Bodeni-tó fölött a Dunának vette útját Linz irányában. A gép 3500 méter magasságban haladt, 170 km. óránkénti sebességgel. Nagyszerűen ki lehetett venni az Alpok csodaszép tájait és a városokat.

Zita királyné, aki életében most ült először repülőgépen, rendkívül élvezte az utazást és nagy örömeire szolgált, hogy felismerte a tiroli várakat és kastélyokat. A bajorországi Kämpfen fölött a légi utasok kritikus helyzetbe kerültek, a motor fölmondta a szolgálatot, a gép ezer métert esett. Már-már félt, hogy meg kell kockáztatni a kiszámíthatatlan következményekkel járható leereszkedést bajor földön, amikor a motor megint működni kezdett és minden incidens nélkül átröpítette a gépet St. Polten és Baden fölött Magyarországra.

Megérkezés Dénesfára.

Délután 4 óra 10 perckor ereszkedett le egy sikertelen leszállási kísérlet után a *repülőgép a dénesfai határban* egy tarlótáblára, *6 kilométernyire Cziráky József gróf kastélyától*. A falusi gyerekek előkerítettek egy grófi lovászt, aki csakhamar autót és kocsit hozott a kastélyból és beszállította a magas vendégeket.

Czirákyéknál éppen keresztelő volt, *Andrássy Gyula gróf is ott volt* legifjabb unokája keresztelőjénél, aki dél-előtt a keresztségben – érdekes véletlen – a Károly nevet nyerte. A királyt és kíséretét hódoló örömmel fogadták és *azonnal futárt menesztettek Sopronba Leházezredesért és Ostenburg őrnagyért, akik aztán még az éj folyamán autón Sopronba szállították a felséges párt*.

A királyi pár Sopronban.

Tegnap, azaz pénteken *reggel fél 5-kor érkezett Ostenburg autója a királlyal és a királynéval Sopronba*. Őfelsé-

gék nem akartak senkinek sem terhére lenni, hanem a 48-as laktanya II. emeletének 47-es számú szobájában szállottak meg. A szobából kihordották a benne lévő kaszárnyai felszerelést és aztán megindult a lótas futás ágyak, ágyneműek, teríték s evőeszköz után. A Színház-utcából Steneerek küldték az ezüstöt, a Várkerületről Gruber szállította a viJlásregelit és a Varga-cég az italt, a Czullik-féle virágkereskedésben pedig virágkosárban arangeállták az aranysárga faj körtét a királyi asztal számára. Mindez még a délelőtt folyamán történt, de a városban csak a legkevesebb beavatottak tudták, hogy mi a tulaj dónk ép eni oka a nagy sürgés forgásnak/

Az első hírek

Csak az első délutáni órában, amikor a polgármester díszbe öltözött huszárjával kihajtatott a pályaudvarra s majd pár perccel később, mikor az autók bezárguldottak a győri vasútról a városba, akkor kezdtek futótűzként szétterjedni a városban az első kombinációk és találgatások és máris megindult az ember-tömegek vándorlása a 48-as laktanya felé, mely előtt erős katonai készültség állott kordont, a nyitott rácsos kapun keresztül pedig ki és be szárguldottak az autók.

A királyné fogadja a soproni magyar lányokat.

A soproni magyar lányok egy csoportja a 48-as laktanyával szemben lévő egyik házban tartózkodott teljes magyar díszben. Fényképezésre készültek. Egyszer csak az egyik lány átmutat a laktanya felé, melynek második emeleti ablakában egy pillanatra magas női alak tűnt fel:

– Zita királyné! – kiáltotta s bármily hihetetlenül is hangzott, a lányok egyszerre tudták, hogy itt a királyi pár. Nagy lett az izgalom. Virágért szaladtak s egy félóra múlva már vonult át a szalagos, csipkés és virágos, kipirult arcú bájos sereg a kaszárnyába, hogy a soproni közönségből elsőnek üdvözölje a hazatért felségeket.

A kaszárnya második emeletének szűk folyosója – már ekkor fél négyre járt az idő – tele volt a királyt váró polgári és katonai előkelőségekkel. Ott álltak az ősz Andrássy Gyula gróf és felesége, Rakovszky István, Si gray Antal gróf, Gratz Gusztáv, Cziráky gróf, aztán Hegedűs altábornagy, Lehár ezredes, egy sereg huszártiszt, Ustenburg-tisztek és mások. Köztük félkörbe helyezkedve el a magyar lányok.

A 47-es számú szoba ajtaja előtt egyszerre feszes tisztelgő állásba vágja magát a két diször, az ajtó megnyílik és *kilép a király és a királynő.*

IV. Károly délceg alakja a megszokott tábori cserfalombos uniformisban, a vörös sávós nadrágja bőrkamásliba szorítva. Meglepetve látjuk, hogy csaknem teljesen ősz. Arcán barátságos mosoly, bár kissé sápadt az éjszakai úttól.

A királyné magas alakja kissé megtelt; gyönyörű tiszta fényű, nagy barna szemei a régié. Hajadonfő van, egyszerű kék costum-ruhában, kezén fehér keztyű, keblén kis ibolya csokor. Bencze Klári előlép és néhány köszöntő szót mondva, gyönyörű virágcsokrot nyújt át a királynőnek, aki elragadó kedvességgel mond köszönetet. A többi lányok is kézcsókra járulnak, rövid cerclé, a felségek visszavonulnak, az egész társaság vonul le az udvarba, ahol már feszes glédában áll a helyőrség. Századok egymás mögött fegyverben és a zenekar meg a Himnuszt játsza. Körülbelül három ezred állott a kaszárnya udvarán, a szombathelyi körlet egész aktív legénysége a tisztikarral együtt.

Főlesküszik a katonaság.

A századok frontja előtt kis csoportban álltak föl a magyar ruhás lányok és a budapesti/politikusok. Kis vártatva megjelent a főépület ajtajában Zita királyné Lehár ezredessel és Károly király Ostenburg társaságában, aki már a három csillagos ezredesi uniformist hordta. A királyné a magyar lányok és a politikusok csoportjához ment, és onnan nézte büszke boldog mosollyal, amint királyi férje a Hymnus hangjai mellett ellépett a katonaság sorfala előtt. Felejthetetlen látvány volt, szinte hallani véltük a történelem szárnyverését.

Ostenburg ezredes szól ezután lelkesítő szókkal a katonákhoz.

– Büszkék lehettek arra, hogy ti vizitek vissza székvárosába a királytokat!

Azután felhangzik az eskümintá és ezer érces torok dörgi utána szavanként hangsúlyozva parancsnokának: Tüzön, vizén keresztül, tengeren, szárazföldön és a levegőben Istenért, Királyért és a Hazáért!

Aztán jön az elvonulás a felségek előtt a Hymnus hangjaira dongó taktusban ahogy csak az Ostenburg legények tudnak defilírozni.

Kinevezik a kormányt.

Zita királynőnek volt még néhány kedves köszönő szava a magyar leányokhoz, majd kézcsókkal kegyesen elbocsátotta őket. Károly király mosolyogva sza-

lutál és aztán kíséretével együtt visszavonul lakosztályába és megkezdi a kihallgatásokat.

Alig félóra múltán

Bakovszky István mint dezinált miniszterelnök hagyta el a 46-os szobát. Már kész a miniszteri lista is.

Andrássy Gyula gróf külügyminiszter,

Lehár Antal báró ezredes a honvédelmi miniszter,

Beniczky Ödön a belügyminiszter,

Gratz Gusztáv pedig a pénzügyi és kereskedelemügyi miniszter. A földmivelésügyi tárca egyenlőre betöltetlen marad, a kultusztárcát pedig *Bakovszky Apponyinak* ajánlja föl, aki jelenleg Csurgón tartózkodik.

. . . Este 8 óra. Ófelségeék legszűkebb környezetükkel együtt vacsorára vonulnak vissza, fehérkeztűs Ostenburg altisztek hordják fel az ételeket. Az ajtó előtt két csendőr áll állig fegyverben díszőrséget. A rosszulvilágított folyósón magasrangú katonatisztek járkálnak, egy csoportban politikusok várnak további kihallgatásra, Boroviceni báró és Széchenyi Rudolf gróf főhadnagy az újságírókat informálják.

Lenn a kaszárnya előtt már hazavonulnak a vilamosok, de nem akar csökkenni a kíváncsi tömeg. Az álomtalan, sorsdöntő éjszakában feszült, izgatott várakozással dobog Sopron szive . . .

Elutazott Sopronból a királyi pár.

A királyi pár tegnap este $\frac{3}{4}$ 12 órakor a győri vasút pályaudvaráról elhagyta Sopront. Az elutazást megelőző hírre megindult a népvándorlás az állomás épülete felé, amelyet azonban akkorra már mindenünnen erős kordonnal vett körül az Ostenburg csendőrség. A folyton sokasodó, lelkes tömeget csak megfeszített erővel lehetett visszaszorítani annyira, hogy a királyi pár autójának pár lépéses keskeny utvonalat biztosíthassanak az állomás épülete előtt, hol nagyobb előkelő társaságban már *Andrássy Gyula gróf*, *Rakovszky István*, *Gratz Gusztáv dr.*, *Zsembery István főispán* és *Thurner dr.* polgármester várakoztak a királyra. Pontban háromnegyed 12 órakor gördült a királyi pár autója a lelkes tömeg sorfalai közé és ebben a percben dörgő éljenzés hangzott fel, kalap- és kendőlobogtatás-üdvözölte a királyi párt, kiket az autóból kiszállva annyira közrefogott a sokaság, hogy alig tudtak a pályaudvarra kijutni.

A király autóját *Lehár báró* gépkocsija követte, mit a pályaudvar elé érkeztekor szintén körülvelt a tömeg lelkesen éltetve *Lehár bárót* is.

*Kivonat a belgrádi „Politika” 1921. évi október hó
19-iki számából.*

Károly király Magyarországon.

A magyar legitimisták körében lázas tevékenység észlelhető. Titkos katonai szervezeteik a hadsereg minden sorában előkészítették a forradalmat, az összeesküvők úgy Budapesten, mint a vidéken már elhelyezkedtek és a pontosan kidolgozott terv végrehajtásához immár csak a megbeszélte jelre várnak. És ez a pillanat legitimista körökből származó információk szerint már nincs messze, a várt jel pedig Károly király Magyarországba való visszatérése. Biztos értesülések szerint, melyek komolyságában nem lehet kételkedni, Szombathelyen az utolsó előkészületek tételnek meg. Károly király visszatért a következőképen van tervbe véve: Egy magyar repülőtest külön e célra szerkesztett erős repülőgéppel a napokban indul Svájcba, hol megbeszélte helyen és időben száll le, hogy Károlyt fölvéve azonnal visszatérjen Magyarországra. A repülőgép Szombathelyen száll le és ez a forradalom kitörésére az általános jel. A legitimisták meg vannak győződve, hogy a nagyhatalmak a Habsburgok restaurálásával szemben közömbösek maradnak.

48. melléklet.

A m. kir. külügyminiszter átirata Bethlen István gr. miniszterelnökhöz.

Budapest, 1921 november 24-én.

Hedry londoni ügyvivőnk jelenti, hogy egy befolyásos, személyiség előtte október 12-én oda nyilatkozott, hogy IV. Károly egy héten belül visszajön Magyarországra. Hedry e közlésnek, tekintettel az akkor forgalomban volt kósza hírekre, jelentőséget nem tulajdonított.

Hedry, kit e tárgyban jelentéstételre szólítottam fel, november 21-iki kelettel azt táviratozta, hogy tényleg tétetett előtte magánrésről említés a Times egy táviratáról; mely szerint Károly király egy héten belül Nyugat-magyarországra repül. E táviratot a Times nem közölte.

Fordítás a Le Temps 1921 október 26.-i számából.

„A volt király vállalkozásának részletei.” Berlinből sürgönyzik nekünk azokat a részleteket, amelyeket br. Boroviceny követségi tanácsos Károly királynak a soproni 48. gyalogezred kaszárnyájába való megérkezése alkalmával az ott levő magyar újságíróknak a király útjára vonatkozólag elmondott.

A király visszatérése már régóta tervbe volt véve, ennek következtében erre nézve előkészületeket is tettek. Néhány nappal ezelőtt a svájci Hertensteinben, ahol én is tartózkodtam, Ostenburg parancsnok egy futárja jelent meg, aki jelentette a királynak, hogy Andrassy Gjula gróf, Rakovszky, Gratz és Beniczky hajlandók volnának minisztériumot alakítani. Ugyanakkor meghívták a királyt, hogy Magyarországra utazzék, mert hasonló alkalom többé számára nem fog kínálkozni.

A koronázási esküjéhez híven Károly engedett e meghívásnak. Számos megbeszélés után elhatározták, hogy repülőgépen teszik meg az utat. Ez a terv annál tetszetősebb volt, mert a futárral Hertensteinbe érkezett két magyar repülő is és pedig Alexey és Fekete kapitányok. Nekem meghagyták, hogy egy repülőgépet szerezzek és ehhez képest a Zürich melletti Dübendorfban egy repülő-hangárban találtam is egyet. Ez a gép egy nagy Junker-féle monoplán volt, egy hollandi polgár tulajdona és képes volt hat utassal óránként 170 km.-nyi sebességet kifejteni.

A két repülőtest a repülőgép birtokába jutott. Ugyanakkor sikerült nekik a bajor Zimmermann kapitányt is meggyőzni, hogy az utat velük együtt tegye meg. IV. Károly és Zita királyné minden nehézség nélkül jutottak át autón a Hertenstein körül felállított csendőrkordonon és így elérték Zürichet, ahol én saját kocsimmal vártam rájuk.

A zürichi-tó balpartján, Rapperswill és Uster között hagyták el a király és királyné saját autójukat és az én kocsimon utaztunk azután tovább Dübendorfig. Útközben senkisémet ismert fel bennünket. Múlt csütörtökön 1 óra 14 perckor a Junker-féle gép, amelyet Alexey kapitány vezetett, felszállt és egyenesen a bajor határnak tartott. Körülbelül 3000 méter magasságban haladtunk el a Bodeni-tó fölött, majd a bajor Alpeseiken. Egyszerre csak Kempten és Füssen között a motor meg-

állott és mi kezdtünk leereszkedni több száz méterrel a legnagyobb félelmek között. Dacára ennek, a motor defektusát még repülés közben sikerült kijavítani és a repülőgép csakhamar ismét felszállt a magasba és körülbelül 3500 méter magasságban 170 km.-nyi sebességgel haladtunk el Ausztria fölött a kis Dénesfa magyar község felé, ahol Cziráky grófnak egy kastélya van.

Pontosan 4 óra 10 perckor, körülbelül 6 km-re a kastélytól leereszkedtünk. A grófnak egy szolgája, aki reánk várt és a falu gyermekei vettek körül bennünket. A grófi inas értesítette érkezésünkről gazdáját, aki automobilon jött értünk és elvitt bennünket a kastélyba, ahol teát szolgáltak fel. Ezen a teán résztvett Andrassy Gyula gróf is, aki legkisebb unokájának keresztelőjére jött el Dénesfára. A kis újszülött a Károly nevet kapta.

Amidőn a királynét figyelmeztették vállalkozásuk veszélyeire, azt felelte: „Egy férjét szerető feleségnek kötelessége férjét mindenüvé követni, még a veszély pillanatában is. Ezenkívül én is meg vagyok koronázva és kötelességem Magyarországra menni.”

Lehár ezredest, aki már az első királyi vállalkozás alkalmával szerepet játszott, az uralkodó hazaérkezéséről értesítették. Csütörtökről péntekre virradó éjjel eljött autón a királyért és magával vitte Osienburg parancsnokhoz a 48. gyalogezred kaszárnyájába.

The Manchester Guardian november 1.

Saját tudósítónktól. Folytatása a Manchester Guardian október 28-iki tudósításnak. Szín: a tatai Esterházy kastély egyik szobája.*

Budapest, október 25.

„Szerda éjjel hírt vettem Budapesten, hogy a király jön” szölt dr. Gratz és csütörtökön elutaztam Nyugat-magyarországra. Egyikünk se tudta hova fognak az események fejlődni, de mi mind legitimisták vagyunk és engedelmeskedtünk a király hívásának. Csütörtök éjjel az exkirály és királyné, három pilóta kíséretében, kik közül egy német és kettő magyar volt, megtették 700 mértőldes légi útjukat Luzernből és megérkeztek Dénesfára, ahol Ádrássy gróf harmadik unokájának keresztelőjén vett részt. Ádrássy gróf és grófné a délután folyamán távol voltak és sejtelmük sem volt a király érkezéséről. Meg sem ismerték a Felségeket, akik a kertből köszöntötték őket.

„Az hitlem, hogy a királyné az új szakácsné” vetette közbe szárazon mosolyogva Ádrássy gróf a sarokból, ahol az interview alatt hallgatagon ült.” Rakovszky és én csütörtökön mentünk Dénesfára és a csütörtökről péntekre virradó éjjel hoztuk a királyt Sopronba. Ostenburg ezredes nem várta a királyt ilyen korán és nem volt részére hálóhelye, így a Felségek az éjjelt székeken ülve töltötték a kaszárnában (barracks). Ez éjszaka Ostenburg csapatai hűséget esküdtek a királynak egy megkapó szertartás keretében. A pénteket Sopronban töltöttük és késő délután vált ismeretessé, hogy Ofelségéék a városban vannak és erre barátságos tüntetések voltak. Szombaton reggeli 4 órakor indultunk. Őfelségéék az éjszakát egy vasúti kocsiban töltötték el.

„Soprontól Győrig, ahová szombat délután értünk” folytatta Ádrássy gróf, „nem találtunk utunkban akadályt. Minden állomásra csapatok jöttek ki, hűséget esküdve a királynak s virágokkal üdvözölvén őt. Győrött kaptuk Horthy kormányzótól az első sürgőnyt, amelyben lebeszél a továbbutazásról. Főleg a királyné volt amellet, hogy folytassuk utunkat, senki sem hívén, hogy a sürgöny katonai intézkedést jelentsen; ellenkezőleg mindenkinek jó oka volt az ellenkezőjét hinni.

* Esterházy grófnőnek az ügy érdemét nem érintő kijelentései a fordításból kihagyattak.

Komárom mellett, a kormány parancsára a vágányokat felszedték, de könnyen kijavították és az állítólag barátságosan csapatok hűséget esküdtek a királynak. Szombaton késő éjjel megérkeztünk Torbágyra, 18 mérföldnyire Budapeستől, ahol az Őfelségéket vivő kórházzvonat megállott, mialatt Ostenburg a csapatokat szállító vonattal előre ment, miután előzőleg jelentést kapott, hogy az út szabad. Négy vonatunk volt katonasággal, kettő a király előtt, kettő utána.

Az összeütközésről az első tudomást az ágyúörgésből szereztünk. Őfelségéket megrendítette ez, de nyugodtan vártak jelentést Ostenburgtól. Vasárnap éjjelkor Ostenburg visszatért Torbágyra, jelentvén, hogy a királyi csapatokat géppuskatűzzel fogadták Budaörsnél, csupán 6 mérföldnyire Budapeستől és megtartották állásaikat, csak néhány km-rel hátrálva.

Hegedűs tábornok ugyanazon éjjel jelentést hozott, hogy a kormány fegyverszünetet kért. A király így szólt: „Ne támadjunk. Én nem azért jöttem, hogy saját népemmel harcoljak.”

„Nem igaz, hogy a mi erőink szétszóródtak vasárnap éjjel”, vette fel valaki az elbeszélés fonalát, „mi még erős állásban voltunk. De a fegyverszünet ellenére a támadások másnap folytatódtak. Ostenburg belovagolt a királyhoz hétfőn délben, mondván: „Felség, küzdünk-e?”

A király egy határozott „nem”-mel felelt. Ekkor kezdődött a visszavonulás és az üldözés. A királyt nem hagyták el tisztjei, amint állították. Aggódván sorsukért és abban a hitben, hogy senki sem fog kezét emelni személyére, Őfelsége mondta nekik, hogy az ő kedvéért meneküljenek.

„A kórházzvonatra, amelyben Őfelségéek voltak, tüzeltek és a királyné kis híjja, hogy meg nem sebesült. Torbágyon túl már nem mehettünk, mivel Héjjas őrnagy föltépette a síneket. Nem igaz, hogy Prónay ezredes támadott, ő katonatisztnek és gentlemannek bizonyult, és antilegitimista létére nem emelte kezét a felkent királyra. Kénytelenek voltunk Tatán maradni. Esterházy gróf menedéket ajánlott fel kastélyában és itt maradtunk fogságban mi”.

A foglyoknak az Ostenburg sorsáért való aggodás volt a legfőbb gondjuk és szemlátomást nem törődtek a magukéval. „Mit gondol, ki fogják végezni?” kérdezte valaki a társaságból. „Lehetetlen”, válaszolt Andrassy grófné. „Az egész magyarság royalista és a fele Károly-párti és maguk a kormány tagjai is elismerik állásának törvényességét. Ők nem léphetnek fel ellenünk”.

„De felléphetnek”, monda a bölcebb Andrassy gróf szárazon a sarokból.

51. melléklet.

1921. évi október hó 21-én Pécsen tartott beszé-
dében Bethlen István gróf miniszterelnök a királykér-
désről az alábbiakat mondotta:

– Nem elégséges az, hogy a pártok egy közös munkaprogramul alapján hajtsák végre az egyesülést. Ehhez szükséges, hogy kiküszöböljék maguk közül a mondvacsinált kontroverz kérdéseket is. *Értem itt elsősorban a királykérdést.*

Végezzük el a hétköznapi feladatokat és majd elintézzük a királykérdést a legközelebbi ünnepnapon. Ne vesszünk ma össze afelett, hogy a trónt legitim alapon, vagy szabad királyválasztói alapon fogjuk betölteni akkor, amikor egyek kell, hogy legyünk, hogy a gyomrunk ne maradjon üresen és hogy megélhessünk.

– De szerencsére a kérdés eldöntése, legalább teóriában, nem olyan nehéz, mint ahogy azt a két pártvitájából hinni lehetne. *Vizsgáljuk meg tehát a kérdést objektív alapon, egyfelől a jog és törvény, másfelől a politikai szükség, a történelmi helyzet adott szemüvegén keresztül,* mert ez a két szempont az, amely egyedül szóbajöhet és amely súlyosabb, mint bármely szempont, amelyet egyesek fölvehetnek. A király 1918 novemberében eltávozott és megszűnt alkotmányos jogát gyakorolni. Távozása vis major-nak volt következménye. Ez az állapot, amelyet akkor a forradalmi események teremtettek, ma is fennáll. Ennek az állapotnak jogi karakterisztikumát az összeült nemzetgyűlés az 1920. évi I. t.-c.-ben állapította meg, amely a trianoni szerződés, valamint a forradalom által teremtett helyzetet a következőképpen határozta meg: A törvény azt mondja, hogy megszűnt a királyi hatalom gyakorlása, megszűnt a *pragmatica sanction*nak a közös és elválaszthatatlan birtoklásra vonatkozó része, megszűnt a 67. évi XII. t.-c. érvénye. Az ezekből az állapotokból folyó konzekvenciákat a békeszerződés megkötése után fogja levonni a nemzet. A konzekvencia, melyre a törvény utal, nézetem szerint a következő: *Miután Magyarország független állammá lett és a trianoni szerződés arra kötelez minket,* – a mi különben jól felfogott érdekünk is, – *hogy a függetlenségünket fel ne adjuk és hogy olyan intézkedésre, cselekvésre vagy szerződésre ne vállalkozunk, amely ezt a függetlenségünket érinteni, alkalmas lenne, ebből az következik, hogy Magyarország uralkodója nem lehet egyúttal más ország uralkodója és*

csak az gyakorolhat királyi jogokat, aki elismeri, hogy a pragmatica sanctionak az együttes birtoklásra vonatkozó határozmányai, valamint az 1867. évi III. t.-c. érvénytelenné váltak.

— De mi következik már most ebből a postulumból arra a kontroverziára vonatkozólag, amely a legitimisták és a szabad királyválasztók között fennáll? Mindenek előtt megállapítható, hogy ezen a nemzet akaratából az 1920. évi I. t.-c.-ből, valamint a trianoni szerződésből leszűrt postulatum nincsen ellentétben sem a legitim, sem a szabad királyválasztás elvével, legalább teoretice nincs, csak *arra kötelezi Magyarországot uralkodóját, hogy ezen postulatum tekintetében nyílt garanciákat adjon.* Mert exen konzekvenciák elfogadása nélkül akár az egyik, akár a másik esetben a király uralkodó jogait nem gyakorolhatja.

— Azonban meg kell állapítani azt is, hogy *a királyi hatalom gyakorlása nemcsak jog, hanem kötelesség is.* A király az állam első funkcionárusa és mint más választott vagy kinevezett funkcionárus, „Jeliyéről el nem távozhat, kivéve a vis major esetett. Addig, amíg a vis major tart, legitim jogai meg nem szűnnek, el nem enyésznek, el nem évülnek. De ha megszűnt a forradalom vagy a vis major, ebben az esetben uralkodói jogait gyakorolni újból köteles. Ha tehát ennek az egyik akadály, mint a jelen esetben is, hogy a király uralkodó jogainak gyakorol hatása bizonyos feltételek elfogadásától függ, — akkor a királynak nyilatkozni kell és döntenie kell afelett, hogy elfogadja-e azokat a feltételeket, amelyek felállítottak, mert a nemzet attól meg nem fosztható, hogy alkotmányos királya lehessen.

— Ha királyság akarunk maradni, ettől a felfogástól el nem távolodhatunk, amely egyedül telet meg alkotmányunknak, de amely számol egyúttal a teremtettt helyzettel is. Ma két szélső álláspont áll szemben egymással. Az ultralegitimistáknak és azoknak a szabad királyválasztóknak álláspontja, akik detronizálni akarnak azonnal. Az egyik párt azt mondja, hogy tekintet nélkül az új helyzetre, a nemzet déferai ni köteles. A másik párt tekintet nélkül alkotmányunk rendelkezéseire, azt mondja, hogy az adott helyzetben a detronizáció iránt kell intézkedni. A szélső legitimisták csak az uralkodó jogait nézik, „de nem azokat a jogokat, amelyekkel a nemzet, Jbir a bekovgtkezett világesemények következtében. A szabad királyválasztók a jogfolytonosságot és alkotmányuk törvényes intézkedéseit borítják fel.

— Meggyőződés szerint a *legitimitás a trón betöltésének csak jogi feltétele.* De az uralkodói jogok

gyakorolhatásának *nemcsak jogi feltételei vannak, hanem épp úgy kívánhatja a feltételeket, amelyeket a nemzet kitűzött akkor, amikor függetlenségét proklamálta és a trianoni szerződést aláírta. Ebből a helyzetből csak egy kivezető ut van: à nemzetnek illetve a nemzet megbízásából a kormánynak kell a nemzet felfogása alapján tisztázni a helyzetet a királlyal. A kormánynak a kötelessége, hogy anélkül, hogy ezáltal azt az álláspontunkat feladnánk, mely szerint.*

a király kérdés elintézése Magyarország belügye,

a signatarius nagyhatalmakkal a diplomáciai érintkezést fölvegye abból a célból, hogy velük a magyar nemzet álláspontját a kérdésben megismertesse» A helyzet tisztázása alkotmányos kötelessége a nemzetnek, mert detronizálás forradalmi cselekmény lenne, amelynek következménye a nemzetre beláthatatlan konzekvenciákkal járna.

Sem puccs, sem detronizáció

– Ezeket a tárgyalásokat a kormánynak kötelessége alkalmas időpontban lefolytatni a nemzet megbízásából. Addig, amig ezek valamely eredményre nem vezettek, a királykérdést sem egyik, sem másik irányban eldönteni nem lehet és nem is szabad. Addig minden törekvés, mely a parlamentben és parlamenten kívül harci riadó formájában nyilvánul meg, alkotmányellenes és forradalmi jelenség, amelyet a kormány teljes erővel elnyomni kötelességének kell, hogy tartson. *Mi sem puccsot, sem detronizációt semmi körülmények között el nem fogadunk, mi tárgyalni akarunk és csak azután dönthetünk.* Türelemmel és becsületes törekvéssel kell a kérdést megoldanunk, *minden más kísérlet polgárháborúra vezetne.* Ne jöjjenek tehát az egységes kormányzópárti köze sem azok, akik királypuccsot lehetők tartanak, sem azok, akik detronizáción törik a fejüket. Nem dolgozhatunk velük együtt.

Gróf Sigray Antal körtávirata.

Sopron, 1921 október 22-én, 19 óra 30 perckor.

1. Katonai Körletparancsnokság, Székesfehérvár.
2. Katonai állomásparancsnoknág, Zalaegerszeg.
3. Vármegyei csendőrparancsnokság, Zalaegerszeg.
4. Katonai körletparancsnokság, Pécs.
5. Katonai állomásparancsnokság, Nagykanizsa.

Ő apostoli királyi Felsége Sopronba beérkezett és hadseregfőparancsnokságot átvette. Felelős minisztérium kineveztetett, melynek elnöke Rakovszky István, tagjai Andrassy, Apponyi, Gratz. Hegedűs altábornagy Őfelségének hűségesküt letette, épp úgy Ostenburg csendőrztj és Renner „ezredes V/1 zlj, valamint Sopron és Győr helyőrsége. Ő felsége parancsára a körlet területén levő hadseregbeli csapatok és a csendőrség haladéktalanul ünnepélyesen felesketendők Őfelsége IV. Károly király személyére, kinek ezentúl legfelsőbb rendelkezésére álljanak. Ezen legfelsőbb rendelkezés végrehajtásáról kérem távirati értesítését. Sigray gróf, Őfelsége által kinevezett magyarországi kormánybiztos.

53. melléklet.

Hughes-beszélgetés a miniszterelnökségről Bánffy Miklós gróf külügyminiszter és a soproni Hughes állomás között 1921. október 21. éjféli 6 órakor.

– Jó estét, itt Sopron, Hegedűs kegyelmes úr megbízásából Sárkány főhadnagy, ki ott? – Itt Bánffy gróf, kérek azonnal jelentést, miért akadt meg az összeköttetés? – Jelentem az összeköttetés azért akadt meg, mert a gép rossz volt és csak most hozták helyre. Újabb jelenteni való nincsen, mert a helyzet változatlan! Hegedűs kegyelmes úr érdeklődik, nincsen-e számára valami újabb parancs? – Kérem azonnal Hegedűs altábornagyot géphez! – Hegedűs kegyelmes úr momentán vidéken van és így nem jöhet géphez. – Kérjük Kohlert vagy Villanit. – Köhler vele utazott, Villani báró úr pedig rheumatikus bántalmival ágyban fekszik. – Hegedűs mikor jön vissza, holnap reggel ott lesz-e a Hughesnél? – Holnap reggelre biztosan megérkezik és küldeni fogom Hugheshez. – Van-e Szombathelyről valami tudósításuk Sigraytól? – Sigray gróf úr ma este érkezik, telefonon egy órával ezelőtt beszéltem vele, semmi különös újságot nem mondott. – 9 és 10 közt fel fogjuk hívni Sopront, kérem Sigray grófot akkor a Hugheshez. Amint megjön Sopronba, kérünk Hughes értesítést. – Mihelyt gróf megérkezik közlöm vele leadottakat. – Kérjük ide is közölni, hogy engemet ide hívassanak a Hugheshez. – Igen meg lesz. Vége.

I.

Hughes beszélgetés Belitska honvédelmi miniszter és a szombathelyi körletparancsnokság között 1921. október 21-én este 8 óra 30 perckor.

– Jó estét itt Bpest. Ki ott? – Jó estét szombathelyi állami távírda. – Kérem körletparancsnokságnak vonalán távoli szigetelés látszik, kérem megérdeklődni telefonon miért nem jelentkeznek? – Kérem a fő kormánybiztosság rendeletére az összeköttetést további intézkedésig széjjelbontottuk. Kérem esetleg ebben az ügyben bővebb felvilágosítás végett telefonon vagy táviratilag főkormánybiztossághoz fordulni, – Itt honvédelmi miniszter, küldjenek egy megbízható értesítést Guilleame tábornok körletparancsnok úrnak, hogy a miniszterelnökséget telefonon sürgősen hívja fel. – Ki fogja a jelentést elvinni? – Kérem ellenőr, mondja Önök nem tudják telefonon felhívni? Az ellenőr úr az

előbb jelzett parancsot teljesítse telefonon, mi sokáig tudjuk mégkapni. – Az ellenőr úr telefonon most hívja fel a körletparancsnokságot és bemondja üzenetet, hogy Guilleame tábornok hívja fel azonnal a miniszterelnökséget. – Az ellenőr úr nem a körletparancsnokságot, hanem Guilleame tábornokot a lakásán hívja fel mindjárt és az eredményt ide az ellenőr úr Hughesen azonnal a telefon beszéd után mondja be.

— Kérjük az ellenőr úr nevét. – Ónody felügyelő.

— Ellenőr úr mondja, hogy a főköormánybiztosság a távbeszélő forgalmat úgy korlátozta, hogy csak azokat a kapcsolásokat lehet végrehajtani, amiket előzőleg a kormánybiztosság megenged. – Guilleame tábornok úrnak tudomására hoztam, hogy a miniszterelnökség óhajt vele beszélni és kérte őt, hogy engedély végett forduljon a kormánybiztossághoz. – Ki van a gépnél? Itt onody felügyelő. – Személyesen volt a körletparancsnokságnál? – Nem kérem, telefonon beszéltem vele. – Magával Guilleame tábornokkal beszélt telefonon? És hol volt Guilleame tábornok? – Igen ő vele magával beszéltem. A körletparancsnokságnál volt. – A Guilleame tábornokot hívja át azonnal ehhez a géphez, melyen beszélünk. Mikor lesz itt Guilleame tábornok? – Rögtön bejelentjük a dolgot főköormánybiztossághoz. – A következőket azonnal és közvetlenül adja át Guilleame tábornoknak: – A tábornok úr a honvédelmi miniszter parancsára azonnal jelenjék meg ennél a gépnél. Mikor lesz itt Guilleame tábornok? – Rögtön bejelentjük kormánybiztosságnak. – Nem kormánybiztosság útján, hanem közvetlenül adja át a parancsot. Megértette?

— Igen. – Kérem szépen jelentem csak, hogy tábornok úr már is beszél Bpesttel telefonon. – A tábornok úr eddig nem beszélt telefonon, itt várom gépnél úgy ahogy parancsolva volt. – A parancsot már átadta, hogy azonnal jöjjön? – Tábornok úr értesítve lett, hogy telefonon hívja fel a miniszterelnökséget. És a központ kapcsolni fogja. – Ki értesítette Guilleame tábornokot? Névszerint mondja be. – Ónody felügyelő vele beszéltem személyesen telefonon. – Ismeri Guilleame tábornokot? Biztos, hogy vele beszélt? – Kérem szépen annak mutatkozott be nekem. – Kérem az összeköttetést fenntartani és itt maradni permanenciában, hogy minden pillanatban itt legyenek.

II.

Telefon beszélgetés Belitska honvédelmi miniszter és a szombathelyi körletparancsnokság között 1921 október 21-én este 9 óra 5 perckor.

Belitska honvm. úr hívja Stbhely körletet.

Sztojanov szds. jelentkezik.

Belitska: Miért van megbontva a Hughes összeköttetés Budapesttel?

Sztojanov: A főkormánybiztos parancsára.

Belitska: Körletparancsnokság nincs alárendelve a főkormánybiztosnak, – miért tiltotta le a körletparancs Hughesét?

Sztojanov: A tábornok úr a postáról azt a feleletet kapta, hogy a körlet Hughesét a főkmbiztos parancsára nem kapcsolják.

Belitska: A tábornok úr hol van?

Sztojanov: A lakására ment.

Belitska: Én azt a parancsot adom a tábornok urnák, hogy sürgősen hívja fel a miniszterelnökséget telefonon. Mennyi idő alatt jön a tábornok úr a telefonhoz?

Sztojanov: Megértettem, $\frac{1}{2}$ óra alatt itt lesz.

III.

Telefon-távirat.

Beszélgetés 1921 okt. 22-én reggel 4 óra 10perc-fkor a szombathelyi körletparancsnokság és a miniszterelnökség között.

IV. Károly király állítólag okt. 21-én este 6 óra felé Zita királynéval együtt Sopronba érkezett.

Ostenburg csapatai állítólag felesküdték.

IV. Károly király állítólag Budapestre indult.

Szombathelyi iőkormány biztos rendeletére a távíró és telefon Budapest felé lezárattott.

Katonaság a postát megszállotta.

A hír valódiságát illetőleg Budapestről közbevett kérdésre a válasz a következő:

„Elterjedt hír, pozitív adat eddig még nincsen.”

„A telefon jelentés közlendő a kormányzósággal és a vezérkarfőnökségével.”

Leadta: *Hegedűs Zoltán* százados.

Felvette: *Pataky Alajos* sh. igazgató.

Beszélgetés vége 1921 X/22. reggel 4 óra 20 perckor.

54. melléklet.

1921 október 22.

A Magyar Távirati Iroda hivatalosan jelenti: Sopronból jelentik, hogy Károly király folyó hó 21-én, pénteken oda megérkezett. A magyar kormány álláspontja a váratlan eseménnyel szemben az, hogy Károly király az 1920 évi I. törvénycikk értelmében jelenleg az uralkodói jogok gyakorlását Magyarországon át nem veheti és ismét el kell hagynia az ország területét.

A kormány a szükséges intézkedéseket megtette.

55. melléklet.

Valamennyi m. kir. katonai körletparancsnokságnak!

Budapest, 1921 október 22.

A király Sopronban megjelent. Uralkodói és hadúri jogokat fennálló törvényeink szerint nem gyakorolhat. Minden bonyodalom elkerülése végett a honv. min. úrral egyetértőleg elrendelem:

A kormány álláspontja az, hogy Magyarországon a kormányzó nevében a kormány gyakorolja a hatalmat. Ha a király tehát bármily hatóság vagy csapatok felett a hatalmat át akarja venni, vagy tőlük a hűség-esküt kivenni akarná, akkor az első bekezdés értelmében kijelentendő, hogy miután a kormánytól parancsot nem kaptak, neki hűség esküt nem tehetnek és parancsait nem követhetik, mert ők kizárólag és egyedül a kormányzó és a kormány parancsainak engedelmeskedhetnek.

1. Ha a király valamely katonai parancsnokságnál vagy polgári hatóságnál ilyen felszólítással megjelennék, az illető parancsnok, (illető hatóság,) köteleztetik arra, hogy az előkészületeket a királynak és környezetének Budapestre való utazására azonnal megtegye; a helyszínéről való távozása azonban megakadályoztassék, Budapestre azonnal jelentés teendő, a továbbiak iránt a kormány fog intézkedni.

2. 5 zlj. készenlétbe helyezve, 24 órán belül irányítatik az addig tisztázandó helyzet szerint.

3. Ranzenberger zlj. kordon szolgálatot nem teljesítő csoportja Szombathelyre bevonandó.

4. A felkelők terjeszkedése kelet felé megakadályozandó.

5. A trianoni vonal mentén álló csoportok – azonnal – gyalogmenetben Szombathelyről keletre fekvő területre áthelyezendők.

6. Körlet csapatai szigorú készségbe helyezendők, s megfelelőleg kioktatandók.

7. Ostenburg zlj. esetleges Pestre jövetele Pest környékén külön intézkedés szerintlesz megakadályozva.

8. Pesten rendfenntartásra széleskörű intézkedések megtéve.

9. Helyzetjelentés szükség szerint ide legalább 4 óránként, első délben 1 órakor.

10. Sigray a kormánybiztosság alól felmentve, Guilleame főkormánybiztosi teendőket azonnal vegye át.

Gróf Bethlen István
miniszterelnök.

(a honv. min. úrral egyetértésben).

56. melléklet.

1921. október 26.

A Magyar Távirati Iroda jelenti: Érdekes részletek kerültek nyilvánosságra azokról a telefonbeszélgetésekről, amelyeket Bethlen István gróf miniszterelnök Rakovszky Istvánnal a lázadó csapatok előnyomulása idején folytatott. Annak idején röviden megemlékeztünk már arról, hogy Bethlen István gróf két ízben beszélt azokban a kritikus órákban Rakovszky Istvánnal és iparkodott őt eljárásának veszélyességéről és céltalanságáról meggyőzni. Az első beszélgetés szombaton éjjel 11 óra tájban folyt le. (Ez időpontot a M. T. I. tévesen közölte. A beszélgetés este ½ 7 órakor folyt le. Este 8-kor Ostenburgék már behatoltak Komáromba.) Rakovszky István hívta Ácsról a miniszterelnököt, ahol akkor a lázadók vonatai nyílt pályán vesztegeltek, miután a sinek fel voltak szedve és a sandbergi alagút felső részén a kormány védőcsapatai helyezkedtek el, készen arra, hogy az előnyomulást fegyveresen is megakadályozzák. Rakovszky ekkor azt közölte a miniszterelnökkel, hogy a király nevében Pestre kell jönnie, a sandbergi alagutat azonban katonaság védi. Felszólította ezért Bethlen grófot, a kormánycsapatok azonnali visszavonására, különben kiadja Ostenburgnak a parancsot a támadásra és már most bejelenti, hogy Bethlen Istvánt fogja a vérontásért felelőssé tenni.

A miniszterelnök a felszólításra iparkodott Rakovszky Istvánt meggyőzni arról, hogy milyen helytelen volna fegyveresen támadni a nemzeti hadsereg csapataira, és közölte Rakovszkyval, hogy a kormányzó sajátkezü levelével, amelyhez az entente tiltakozó jegyzéke is mellékelletett, Vass József dr. miniszter Ottrubay vezérkari alezredessel most indul a királyhoz. A kormány megbízottai fel fogják tární a király előtt a külpolitikai helyzetet és a miniszterelnök meg van győződve arról, hogy a király a helyzet ismeretében tervének keresztülvitelét nem fogja erőszakolni. Közölte Bethlen gróf azt is, hogy ha a király tervének keresztülviteléhez mindamellet ragaszkodnék, ám jöjjön Budapestre fegyvertelenül, a kormány gondoskodik épségéről és győződjék meg a király maga arról, hogy minő következményekkel járna vállalkozása. A válaszvétel után Rakovszky pár percre eltávozott. Jelentést tett a hallottakról a királynak és visszatérve azt felelte Bethlennek, hogy Vass József minisztert csak az esetben hajlandó megvárni, ha Bethlen gróf miniszterelnök legalább Tatáig beengedi a vonatot, ellenesetben támadni fognak.

Bethlen gróf ekkor közölte Rakovszkyval felfogását, mely szerint a kívánság katonai szempontok szerint ítélandó meg és ezért a kérdést a kormányzóval és a katonai parancsnoksággal meg kell beszélni. Rakovszky a megbeszélés lefolytatására mindössze negyed órát adott, mely idő alatt Bethlen gróf megállapította, hogy a vasúti sínek Tata és Komárom között már több helyen fel vannak szedve.

Ezért a megállapított időn belül közölte Rakovszkival, hogy kívánsága technikai oknál fogva keresztülvihetetlen, ismét kérte Rakovszkyt, várja meg a kormány megbízottait és kerülje minden áron a vérontást. A miniszterelnök meg van győződve arról, hogy a közlendők nem fogják eltéveszteni hatásukat.

Rakovszky István e kérést mereven elutasította, kijelentvén, hogy egy percig sem vár és kiadja a parancsot a támadásra. Ezzel természetesen vállalta azt a súlyos felelősséget, melyre Bethlen miniszterelnököt már jóelőre figyelmeztette.

A második telefonbeszélgetés Bethlen István gróf és Rakovszky között vasárnap délelőtt 11 és 12 óra között folyt le, amidőn Budaörsnél javában folyt már az ütközet. Ismét Rakovszky volt a hívó fél, aki Bethlen gróftól kérte a készülékhez és azzal az állítással vezette be beszédét, hogy Ostenburg csapatai most vették el az ellene felvonultatott tüzérség összes ágyúit, a kormánynak nincs egyetlen egy ágyúja sem többé, a kormány ellen felvonult csapatok most vagonirozzák ki összes tartalékaikat, fél órán belül meg fogják kezdeni az egész vonalon az előnyomulást és két óra múlva Budán lesznek a Várban. Személyesen aposztrofálta Rakovszky Bethlen miniszterelnököt: Ha nem parancsolja meg csapatainak azonnal, hogy a harcot szüntessék be, úgy Bethlen István gróffal szemben egyénileg a legszigorúbb megtorlást fogja gyakorolni. A miniszterelnök mindössze azt felelte Rakovszky-nak, hogy az ügyet a nemzeti hadseregre bízta, a döntés a katonaság kezében van.

Rakovszky István erre megismételve fenyegetését azt hangoztatta, hogy Bethlen gróf, mint a felelős kormány feje jogosult parancsokat kiadni és az egyéni felelősség alól semmi szín alatt sem fog mentesülni.

Bethlen gróf az üres fenyegetésre válasz nélkül lecsapta a kagylót.

A Rakovszky István által közölt tényállásból egy szó sem volt igaz. A lázadók ekkor már meg voltak verve és Rakovszky egy utolsó hazugsággal próbált még szorult helyzetén segíteni. Öt perccel a beszélgetés után a lázadó csapatok megkezdték a visszavonulást.

Hadparancs.

A nemzeti hadsereg az én kezembe tette le az esküt, tehát az én parancsomat tartozik követni.

IV. Károly király Őfelségének a hatalmat csak az ország megválasztott kormányzója adhatja át. Ez azonban a mai körülmények között hazánk végpusztulását jelentené.

Elvárom, hogy a nemzeti hadsereg minden egyes tagja nekem tett esküjéhez hűen, minden parancsomat feltétlenül teljesíti.

Budapest, 1921 október 22.

Horthy s. k.

Belitska s. k.

58. melléklet.

Annak a levélnek a másolata, amelyet a Kormányzótól Vass miniszter vitt a királyhoz.

Budapest, október 22.

Felséges Uram!

Nehéz lelki tusában, de súlyos aggodalmaktól indítatva arra kell kérnem Felségedet, hogy ne folytassa útját a főváros felé fegyveres erővel. A helyzet tavasz óta, midőn Felséged az országot elhagyta – nem változott.

Mindazon indokok, amelyek akkor arra kényszerítettek engem és velem együtt Felségednek az ország sorsáért aggódó meghitt tanácsadóit, hogy Felségedet visszatérésre bírjuk, fokozottabb mértékben ma is fennállanak. A helyzet ma súlyosabb. Tavasszal Felséged bejövetele meglepte az egész országot és a külföldet is.

Azóta, mint közismert, készültek arra a lehetőségre. Világos ez abból is, hogy most a tiltakozás, amely a múltkor csak több nap múltán közöltetett velünk, – most a kormánynak azonnal átadatott és pedig a múltkorinál sokkal határozottabb formában, mert a kiséntente nyíltan a bevonulással fenyegetődött. Erőviszonyaink pedig rosszabbodtak és a három oldalról betóduló ellenségnek képtelenek volnánk ellentállani. De meg feltéve a lehetetlent is, ha az utóisóját védő nemzet valahol fel is tudná tartóztatni az ellenséget, az ország óriási területei pusztulnának el. Ez utólag oly elkeseredést szülne és télen oly nyomort, hogy biztos úton a bolsevizmushoz vezetne. De fájdalom komoly mérlegeléssel már ennyire sem lehet a veszélyt elodázva látni.

Bizonyosabb most már az, hogy ellenség előrenyomulásával bekövetkeznék a végső elkeseredés és az anarchia.

Az ország nagy részének hangulata olyan, hogy Felséged nem tömöríthetné maga mögé. A polgárháború veszedelmének elhárítása nem tőlem függ.

Ha Felséged fegyveres erővel vonul Budapest felé, elkerülhetetlen a végzet és néhány nap múlva az ország maradéka is idegen kézre kerül.

Ha Felséged személyesen óhajtáná az entente képviselőivel, velem vagy a kormánnyal ezt a situációt verifikálni, természetesen nincs semmi akadálya, hogy Felséged szűk kíséretével teljes biztonságban az utat ide megtehesse. Önzetlenül élttem mindig kötelességemnek, utolsó kötelességem azt jelenteni, hogy, ha Felséged fegyveres erővel bevonulna Budapestre Magyarország örökre megszűnt létezni.

Legmélyebb hódolattal:

Horthy.

A kormány fegyverszüneti föltételei a Csiki-majorban folytatott tárgyaláson

A *Magyar Távirati Iroda* már tegnap hírt adott arról, hogy hétfőn reggel a lázadók fegyverszünetet kértek a kormánytól és a kormány feltételeinek közlése céljából a Törökbálinttól északra fekvő Csiki-majorban Kánya Kálmán rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, valamint Sárkány Jenő altábornagy találkozott G'ratz Gusztáv dr.-ral és Lehár Antal báróval. A magyar kormány által közölt feltételek, a következők voltak:

1. Föltétlen fegyverletétel, teljes hadianyagkiadás.
2. Amnesztia mindenkinek, amennyiben a fegyvert haladéktalanul leteszi, kivéve a felbujtókat és vezetőket. Őfelsége politikai tanácsadóinak felelősségre vonása tekintetében a rendes magyar bíróság dönt.
3. Őfelsége a magyar trónról Írásban önként lemond.
4. A magyar kormány őfelségéik teljes személyi biztonságáért az országban való tartózkodásuk tartalma alatt jótáll. Az országban való ideiglenes tartózkodási helyük iránt a magyar kormány a budapesti nagyhatalmi képviselőkkel való tárgyalás után fog intézkedni.
5. A végleges tartózkodási helyük tekintetében a magyar kormány a nagyhatalmakkal megállapodik.

A föltételek közlése után Kánya Kálmán rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter nyomatékosan figyelmeztette a király kiküldötteit arra az óriási veszélyre, amelybe akciója sodorta az országot s azokra a beláthatatlan következményekre, melyeket ez maga után vonhat. Közölte egyben azt is, hogy mindezekre való tekintettel a magyar kormány kénytelen minden felelősséget az esetleg bekövetkező eseményekért magától a leghatározottabban elhárítani. A király kiküldöttei megígérték, hogy mielőbb megadják válaszukat, ehelyett azonban megkezdték sürgősen a visszavonulást, amely rövidesen teljes fölbomlással végződött.

60. melléklet.

Röder ezredes telefonbeszélgetése Tatával Siménfalvyval okt. 24-én, 15 órakor.

Siménfalvy: IV. Károly király Tatán van a grófi kastélyban, csapatai szét vannak szórva és szökdösnek, én Tatán vagyok az állomásnál és Torbágyról a csapatokat szerelvénnel együtt Tatára rendeltem, a király biztonságáról gondoskodtam. Én eddig fogságban voltam.

Kérdezem, mi történik a csapatokkal? A tisztek nagyobbbrészt megszöktek. Kérek most választ, mi történjék a tisztekkal, akik exponálva voltak és a csapatokkal. Lehár és Ostenburg megszöktek; Hegedűs altngy Tatán tartózkodik, mielőtt én a fogságból kiszabadultam volna, Ostenburg 1 zlj erejű csapatát Komáromba rendelte; ez a zlj még itt van Tatán. Kérek választ a továbbiakra.

Roder: Csapatok együtt tartandók, fegyvert egy helyen megbízható tisztek őrizete alatt gyűjteni, amíg kormányhü csapatok beérkeznek. Amnesztia felteteleink között van, ha fegyvert leteszik.

Parancsnokságot Siménfalvy vegye át. További parancs Tatára délután következik.

A kormányzó október 24-iki kiáltványa.

A magyar nemzet sorsdöntő órákat élt át. Lelkiismeretlen egyének IV. Károly királyt íélvezetve, rábírták arra, hogy uralkodói jogainak gyakorlása végett Magyarországba meglepetés szerűen visszatérjen, noha tudniok kellett, hogy ez polgárháborúval, idegen megszállással s így az ország megsemmisülésével egyértelmű. Számítva a magyar király iránt a népben élő hagyományos tiszteletre, tervüket meglepetésszerűen akarták végrehajtani.

Hála a nemzeti hadsereg hűségének és a magyar nép józanságának, az ország sorsát talán mindörökre megpecsételő, ezen kísérlet nem sikerült. Azok közül is, akik megtántorodtak, sokan felismerve megtévesztésüket, a kötelességteljesítés helyes útjára visszatértek.

Meleg köszönetemet és elismerésemet fevezem ki mindazoknak, akik, mint eddig is, minden sorsdöntő nehéz órában rendületlenül mellettem állottak és segítettek hazánkat a végveszedelemből megmenteni.

A teljes elismerés és köszönet szavával fordulok mindenekelőtt az események által leginkább érdekelt Dunántúl derék magyar népéhez, amely nyugodtságát túlnyomó részben zavartalanul megőrizte.

Örömmel és megnyugvással ragadom meg az alkalmat, hogy az egész ország színe előtt hálás elismeréssel emlékezzem meg Budapest székesfőváros lakosságának higgadt és hazafias magatartásáról is. Ezzel nehéz viszonyok között a hatóságok intézkedéseinek zavartalan keresztülvitelét segítette elő. Amidőn ezt teszem, külön is megemlékezem Budapest nagyszámú munkásságának hazafias viselkedéséről, amellyel került mindent, ami a rend fenntartását megnehezítette volna.

Bízom benne, hogy ezen események hatása alatt e sokat szenvedett ország minden polgára, a muli szenvedésein és veszélyein okulva, mindennemű pártoskodást, egyéni és osztály érdeket félretéve, egy emberként áll a haza jól felfogott érdeke mellé.

Kelt Budapesten, 1921. évi október hó 24. napján.

Horthy s. k.

Gróf Bethlen. István s. k.

Jelentés a cseh-szlovák mozgósításról
Károly király 1921 októberi visszatérésével
kapcsolatban.

Okt. 23. Cseh határt lezárták.

Okt. 24. A Prágai minisztertanács elhatározta a hadsereg mozgósítását.
Határmenti helyőrségek készültségbe helyeztek.
Vasútvonalak és műtárgyak katonai őrizet alatt.
Nyomdák katonai célokra lefoglalva.

Okt. 25. A köztársaság elnöke által 23-án aláírt és 24-én kiadott részleges mozgósítási parancs kihirdettetett.
A köztársaság elnöke a véderő törvény 23. §. alapján (öt a nemzetgyűlésnek való utólagos bejelentése mellett erre felhatalmazza) elrendeli:

1. 5 évfolyam behívását a főfegyvernemknél.
2. 10 évfolyam behívását a többi fegyveres szolgálati nemhez.
3. 19 évfolyam a táv., vasút és autócsapathoz.
4. Elrendeli a többi évfolyamok felkészülését azon esetre, ha behívásuk szükségessé válna.
5. *Biso mozg. nap okt. 27.*

Ezen behívások folytán a cseh-szlovák hadsereg létszáma körülbelül 500.000 főre emeltetett és ezzel a hadsereg békealakulásai (12 ho.-f 2 hegyi ddr. és az összes segédfegyvernemek) a hadiállományt elérhették.
Csapatsaporulat és mozgás az Ipoly mentén.
Vasúti síneket a csatlakozó állomásokon felszedték.

Telefon és táviró forgalom beszüntetve.

Cseh tiszti és tisztviselői családok a határmentéről elköltöznek.

Hangulat izgatott. Államnyomdák szakadatlan dolgoznak. Pozsonyban statárium kihirdetve.

Okt. 26. Felvidéken 25-én kiragasztott és szószerint ismeretessé vált mozg. rendelet lovak, kocsik és autók bevonulására is intézkedik és életbelépteti az 1912. évi hadiszolgáltatási törvényt.

Bevonulók kötelesek a hirdetmény közzétételétől számított 24 órán belül lakóhelyüket elhagyni.

Bevonulások megkezdődtek.

A határ egész hosszában egyes zászlóaljok és útegek tolatnak előre.

Páncélvonatok a határmenti állomásokon készenlétben.

Idegen állampolgároknak az államrendőrségnél jelentkezniük kell.

Okt. 27. Mozgósítás tervszerűen folyik.

Felvidéki ho.-k (4) zömel a határra irányítva Repülőtevékenység a Duna vonalon és Kasától délre.

Salgótarjától északra összekötő kerékpáros járőrünket a csehek elfogták. Esti órákban a Salgótarján-Füleki utón cseh osztag saját őrséget visszaszorítja.

Katonai üzemek éjjel-nappal munkában.

Felvidéken statárium kihirdetve.

Csehországban tüntetések a háború mellett

Okt. 28. Mozg. tervszerűen folyik.

A határ őrizetét az erre előretolt katonaságon kívül cseh hátországból ideszállított csendőrség látja el.

Tüzérség a határ mentén állásba felvonul.

Cseh repülőik ismételten megjelennek a Duna vonalon.

Okt. 29. Mozgósítás és csapatelőrevonások a határra tovább folynak.

Nagyobbmértű csapatszállítványokra előkészületek Cseh-Mór anyaországban megtörténtek. Haditorgalom életbeléptetése és a hátszói ha-ok felvonulásának kezdete nov. 1-jére jelezve.

Szokolokat feJfegyverzik, ezek őrszolgálatot teljesítenek.

Kiviteli tilalom mindennemű hadigyártásra felhasználható anyagra kihirdetett.

Mozgósítás költségeire 820 millió es. k. engedélyezve.

Előkészületek mérve a kat. nyomás folyamatos erősödésére enged következtetni.

Okt. 30. A gyalogság menetkészültségét a legtöbb ho.-nál már elérte.

Hátszói csapatok Felvidékre való irányításáról érkeznek hírek.

Hadimenetrendnek nov. 1-én való életbeléptetése újból megerősítettik.

Nagyobbmértű hadianyag vásárlások Wienben.

Cseh legionáriusok gyűlésükön Magyarország teljes lefegyverzését, hadianyag elvétele és demokratikus köztársasági rendszer behozatalát követelik.

Okt. 31. A hadsereg összes békealakulatai a hadi létszámot és menetkészültséget elérték.

A felvidéki ho-k és lovasság a határmentén felvonultak.

Szállítványok (főleg lovasság, műszaki csapatok és állítólag nehéz tüzérség is) hátszót felvidéki irányítással elhagyták.

A pilseni és brünni no.-ok Felvidékre tervezett szállítása előjelek szerint várható.

Nov 1.

Határmentén csapatmozgások.

Továbbá hadianyag vásárlások Wienben.

Nov. Az okt. 31-én jelzett szállítmányok, tüzérség kivételével, a Felvidékre beérkeztek.

Elrendeltetett a béke vasúti menetrend fenntartása.

Nov. 3. Kisebb csapatmozgások a Felvidéken különösen a határ mentén.
Hátországai további csapatszállítások beszüntetve.

Nov. 7. Salgótarjánnál a határon túl lakó bányamunkásokat munkára átengedték.
Ezen szakaszon a határbiztosító csapatok gyengítése is észlelhető.

Nov. 8. Hírek a leszerelés fokozatos megkezdéséről.

Nov. 9. Cseh köztársaság elnöke elrendelte f. h. 10-ével a leszerelés fokozatos megkezdését.

Jelentés a jugoszláv mozgósításról
Károly király 1921 októberi visszatérésével
kapcsolatban.

X/24 X./22-iki belgrádi minisztertanácson, amelyen a román és cseh. követ is részt vett, megállapodtak a közös fellépésben.

Elhatározott továbbá a Magyarországgal való hajó- és vasutforgalomnak azonnali beszüntetése.

Az I. és IV. hadsg. csapatainak nagyobb része a magyar határ mentén készenlétebe helyeztetett.

X/25. X./23-iki minisztertanács elhatározta 3 szerbiai ho.-nak mozgósítását, olyképen, hogy hadosztályoknál az 1. pozív (korosztály) 21-31 éveseknek behívása rendeltessék el.

X/26. X./25.-én a kormánynak ukáza jelent meg, mely a tartalék 3 legfiatalabb évfolyamának (1896, 1897, 1898) tartalékos tisztjeit és hadkötelezetteit egy 6 hetes) fegyvergyakorlatra hívja be. (Ez vonatkozott az I. és IV.. hadsereg területére.)

A Dunayska ho. készenlétebe helyeztetett.
A Duna-flottilla Újvidékről Bezdánba rendeltetett.

X/27. X./26-án Szabadkára kisebbszámu csapat-szállások Verseczről, Fehértemplomról, Dancsováról, Zentároi, Újvidékről.
Részleges mozgósítás előjelei láthatók.

X./ 29. X./27-én a Duna-Dráva szögletben lévő csapatok, 6 gyalog zljjal, 2 lovas századdal, 2 üteggel megerősítették.

X./27-28-ára lőszerszállítások a Duna-Tisza közötti területre a magyar határ mentén álló csapatokhoz. Az országos járműveknek katonai szolgálatra való berendelése megkezdődött.

X./ 29. X/28. Simplon vonatok közlekedése beszüntetve.

- X/31.** X./29-én egybehívták a skupstinát. A hadügyminiszter katonai intézkedések fedezésére 50,000.000 dinár hitelt kér.
- XI/1.** X./30-án minisztertanács, mely az I. és IV. hadsg. területére elrendelt védkötelesek behívását (a tartalék 3 legfiatalabb évfolyama) a II. és III. hadsg. területére is elrendelte.
- X./31. A mozgósított három szerbiai ho. közül a Dunavska ho. felvonulása Bajmok-, Csonopla-, Bács-, Topolya területén megkezdődött.
- XI/2.** XI/1. A Dunavska ho. felvonulása továbbra is folyamatban van. A hadügyminiszter a hadsereg tisztjeihez egy harcias felhívást intéz, melyben kiemeli, hogy ha a magyar kormány nem teljesíti az SHS-állam követeléseit, úgy a hadsereg lesz az, mely Jugoszlávia akaratának érvényt fog szerezni.
- XI/4.** XI/2. 1901-es újoncok bevoitulási határidejét elhalasztották.
- XI/6.** XI/2. A király elnöklésével koronatanács.
Határozat: az *eddig* „katonai intézkedések *érvényben maradnak*.”
- XT/3. A Dunavska ho. felvonulása a Dunától keletre fekvő területen Bajmok–Pacsér–Zombor–Bács-Topolya között befejezést nyert.
- XI/7.** XI/5. A névre szóló behívókkal behívott tartalékosok bevonulnak.
- XI/9.** XI/8. Minisztertanács az immár szükségtelemmé vált katonai intézkedések megszüntetését tárgyalja. A minisztertanács a leszerelés mellett döntött.

Bethlen István gróf miniszterelnök beszéde a Nemzetgyűlés 1921. évi november hó 4-én tartott ülésén.

T. Nemzetgyűlés! Legyen szabad nekem abban a percben, amikor a Nemzetgyűlés ezen javaslat tárgyalásához hozzáfog, a magam részéről néhány érvet felhoznom arra nézve, hogy miért vált ennek a javaslatnak a beterjesztése szükségessé.

Ez a javaslat nem a normális alkotmányos életünk fejlődésének a következménye, hanem elkerülhetlenné tették a két utolsó hét eseményei. Amikor két héttel ezelőtt a pécsi választóközönség előtt a kormány programját kifejtettem, a királykérdésről úgy nyilatkoztam, hogy *a kormány eHene fog szegülni minden egyoldalú erőszakos restaurációnak, de nem nyugszik bele egy trónfosztásba, nem járulhat hozzá a detronizáció kimondásához.* És most egy javaslat fekszik a Nemzetgyűlés előtt, amely egy tollvonással eltörli négyszáz év tradícióit.

Két körülmény volt az, amely ily rövid idő alatt megérlelte a helyzetet: egyfelől az *a könnyelmű kísérlet, amelynek áldozatává lett maga a király és a dinasztia,* másfelől az *a mohó törekvés, amely ezen kísérlet nyomán szomszédainknál jelentkezett, hogy belső ügyeinkbe beavatkoznak és hogy fegyveres eszközökkel is rákényszerítenek bennünket azon követelések teljesítésére, amelyeket velünk szemben felállítottak.*

Még egészen közeli az az események, amelyek az utolsó két hétben lezajlottak, hogy akár magamat, akár bárkit, aki ezen eseményekben résztvett, illetékes bírónak odaállítani merném, objektív Ítéletet hozni. Azonban ezen események felett ítéletet fog mondani a történelem, és azt az Ítéletet a magam személyére nézve nyugodt lelkiismerettel várom, mert tiszta lelkiismeretem és meggyőződéseim szerint csak hazám iránti kötelességemet teljesítettem. De ugyanakkor, mikor ezt mondom, erről a helyről a magyar kormány és a magyar nemzet nevében *ünnepélyes óvást kell emelnem minden külföldi beavatkozás ellen.* Ünnepélyes óvást kell emelnem azért, mert hiszen a *magyar kormány azt, amit tett, önszántából tette;* ünnepélyes óvást kell emelnem azért, mert *az egyoldalú restaurációval szemben a magyar kormány szegült ellen és hajtotta végre annak lehetlenné*

tételét: tehát a beavatkozás úgyszólván nem okul, hanem ürügyül használtatott fel. És ünnepélyes óvást kell emelnem, azért, mert ezen ürügynél is messzebbmenő és vele csak laza összefüggésben álló követelések állítottak fel és mert nemcsak belügyeinkbe avatkoztak be, hanem még a trianoni szerződésen túlmenő követelések is támasztottak. Azt hiszem, felesleges, hogy én ebben a percben részletesen ismeressem azt a diplomáciai jegyzékváltást, amellyel a felmerült eseményeket elintézni óhajtottuk. Én csak jelzem, hogy mely kérdésekről volt szó: Magyarország *lefegyverzéséről*. Vagy annyit jelent ez a követelés, hogy a trianoni szerződésben általunk is aláírt lefegyverzés hajtassék végre ugyanabban a mérvben és ugyanolyan módzatok mellett, mint ahogy azt a trianoni szerződés írja elő, s ebben az esetben kifogást ez ellen nem emelek.

De hogyha mint külön követelés állított fel, ez föltételezése volna annak, hogy valószínűleg messzebbmenő mérvben és más módzatok mellett kívánták volna ezt végrehajtani.

Valóban csak mosolyognom lehet afelett, hogy még a *mozgósítási költségeket* is ránk akarták róni ... holott mi magunk részéről mindent elkövettünk, hogy az a cselekvés, amely az ország belső nyugalma megbotolta, lehetetlenné tétessék.

És ha a *békeszerződés területi követelményeinek* végrehajtása is szóba kerülhetett, úgy az nézetem szerint legfeljebb csak a velencei megegyezésre vonatkozhatott volna, amely éppen a trianoni szerződés egyik pontjának végrehajtása érdekében kötött meg köztünk és az érdekelt fél között, egy nagyhatalom égisze alatt és most már a többi nagyhatalom jóváhagyása mellett is.

És mit szóljak, t. Nemzetgyűlés, ahhoz a követeléshez, amelynek folyamánya az a javaslat, amelyet a Nemzetgyűlés elé terjesztettünk? Én azt hiszem, hogy éppen azon képviselőtársaimnak, akiknek meggyőződésével ez a javaslat nemcsak nem ellenkezik, hanem azt fedi, elsősorban érdekük, hogy ezen a címen tilta-kozzanak, elsősorban érdekük, mert hiszen a beavatkozás nem abból a célból történt, hogy azok, akiknek meggyőződésük ez a javaslat, mellette szavazhassanak, hanem azért, hogy ennek a nemzetnek szabad elhatározása befolyásoltassék. A magyar nemzetnek azonban ezen beavatkozás ellenére is a békés utat kellett választania és kell hogy továbbra is azt válassza. Mikor a magyar nemzet ezt teszi, akkor remélem, végre le fog esni Európa szeméről az a hályog, amely eddig vaksággal sújtotta Európát, mert eddig minket egy állítottak a világ elé, mint békebontókat, mint olyanokat, akik fegyverkezünk, akik más államok bel-

ügyeibe törekszünk beavatkozni s akik agresszív célokat és szándékokat követünk, s most végre láthatja Európa, hogy *Közép-Európa békéjét mi mentettük meg.* Most láthaják, hogy nem a mi agresszivitásunk, hanem *mások agresszivitása* volt az, amely Közép Európa békéjét fenyegette, most láthatja Európa, hogy mi a helyzet. Mert valóban, velünk szemben nem az a magyarázata az agresszív fellépésnek, amelyet eddig adtak, hanem meggyőződésük szerint tisztán és kizárólag az, hogy bár a mi cselekvésünk semmiben sem járult hozzá a béke megbontásához: ha a béke mégis veszélyben forgott, úgy ennek magyarázata az, hogy *Magyarország ma sem szűnt meg a Kárpátok medencéjén belül gyakorolni azt az erkölcsi vonzóerőt, amely szinte észrevétlenül huzza vissza az elszakított részekben lakó népeket Szent István koronájához, s amely vonzóerőt az utódállamok az ő népeikre sohasem voltak képesek gyakorolni.*

S ha a Habsburg-kérdés ilyen formában felvetett velünk szemben úgy ennek magyarázata talán szintén az, – mert hiszen nemzetközi szempontból világos, hogy ez tulajdonképpen Magyarország belügye – hogy a Habsburg-kérdés csak akkor válhatott külügyé, ha igaz az, hogy még azok az elhalványuló szálak és tradíciók is, amelyek a körülöttünk lakó népeket a dinasztiahoz fűzik, elég erősek ahhoz, hogy ezeknek az újonnan alakult országoknak egységét megbontsák.

Előttünk eddig érthetetlen volt, hogy miért volt szükség egy olyan államszövetségre, amely 42 millió alattvalót egyesít egy államszövetségben egy hét és fél millió lakossal bíró állammal szemben. Én azt hiszem, a mostani események után egész Európa előtt világossá lesz, hogy miért volt erre szükség. Mert vagy defenzív ez a szövetség, és akkor ez nyílt bevallása volna annak a belső gyengeségnek, amelyben ezen államok leiedzenek, vagy nincs szükség rá; s ha defenzív szempontból nincs rá szükség, akkor csakis agresszív szempontból lehet szükséges.

T. Nemzetgyűlés! Közép-Európa helyzete valóban nagyon beteg. A lezajlott események villanyfényénél az orvosok megállapíthatják a diagnózist. De nem azért beteg Közép-Európa helyzete, mintha mi beteges ambíciókat táplálnánk, hanem azért, mert még ennek a gyenge Magyarországnak szomszédságát sem akarják megtűrni és beteg azért, mert visszaadták ugyan Magyarország függetlenségét, ellenben elvették ennek a függetlenségnek minden attributumát, s ezen függetlenség öréül odaállították egyfelől a népszövetséget, amely a döntő pillanatokban még a szavát sem hallatta, s másfelől a nagyhatalmak jóindulatát, amelyre

a magunk részéről appellálunk és amelyet a magunk részéről kérünk.

T. Nemzetgyűlés! Velünk szemben eddig két utat választottak. Először beteggé akartak tenni, betegségekkel akartak inficiálni bennünket. Ez ellen tudtunk védekezni, mert felébredt a nemzet egészséges életösztöne. Most pedig a direkt beavatkozás útjára próbáltak lépni velünk szemben. Nekünk ezzel szemben csak egy fegyverünk van, és ez az, hogy szilárdan ragaszkodjunk a békéhez. Lehet, hogy vannak ebben a Házban emberek, akik ezt a politikát gyáva politikának fogják minősíteni, azonban nem gyáva politika az, amely nem megy fejjel neki a falnak. Mi ezentúl is kérjük a magunk részére a nagyhatalmak jóindulatát, mert mi a békés politika ösvényein akarunk megmaradni; s hogy ezt tehesük, kérem a betérjesztett javaslat elfogadását.